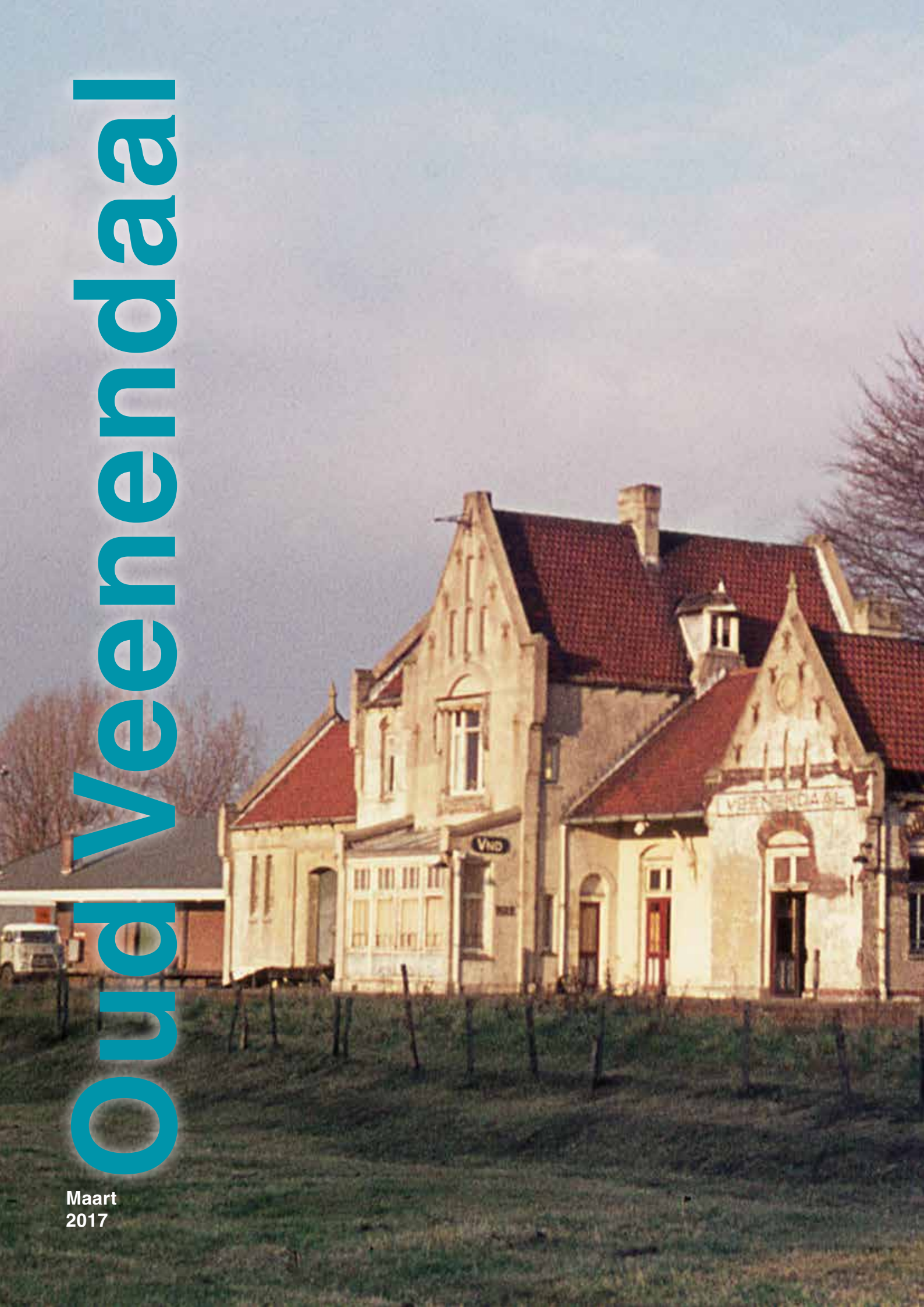

Oud Veenendaal

Maart
2017

Inhoud

1
Om te beginnen

2
Acht dagen uit en thuis

11
De oorlogsherinneringen
van meester Augusteijn

22
Afscheid en film

23
Drie foto's met een
verhaal

28
Jaarverslag 2016

30
Financieel verslag 2016

32
Het laatste woord

21 Correctie - 26 Losse eindjes - 27 Uitgelezen

Colofon

32^e jaargang, nummer 1
verschijnt 4 maal per jaar

REDACTIE

Gert Groenleer
Bas van Kooten
Ineke van Schuppen
Cor Slok
Willy van der Vliet
redactie@oudveenendaal.nl

BESTUUR

A. van den Bos, voorzitter
Mevr. S. van Aalderen-van der Gaast,
secretaris
Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen,
tweede secretaris
H.C. de Kleuver, penningmeester
A.K. van Kooten
B. van Kooten
A.A. Slok
Mevr. W. Wienecke-van Schuppen

Secretariaat:

Mevr. S. van Aalderen-van der Gaast
Dijkstraat 119, 3904 DC Veenendaal
Telefoon 0318 54 29 59
info@oudveenendaal.nl

Ledenadministratie:

A. Hempenius
Kees Stipplein 52
3901 TP Veenendaal
Telefoon 0318 51 38 79
ledenadministratie@oudveenendaal.nl

Financiële administratie:

Berry Henzen
MacBridestraat 51, 3902 KK Veenendaal
Telefoon 0318 52 74 91 (na 19.00 uur)

Werkgroepen en commissies:

A.K. van Kooten
Componistensingel 107, 3906 BV
Veenendaal
Telefoon 0318 55 36 44

Website:

www.oudveenendaal.nl

Documentatiecentrum:

De Cultuurfabriek
Kees Stipplein 78, 3901 TP Veenendaal
Telefoon 0318 58 26 68
documentatiecentrum@oudveenendaal.nl

Afbeelding omslag

Het stationsgebouw van Veenendaal, 1975
(foto Henk Mark, collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Openingstijden:

Dinsdag van 13.00 tot 16.00 uur
Donderdag van 13.00 tot 16.00 uur
Zaterdag van 10.00 tot 13.00 uur
Of op afspraak: 06 54 91 19 91

Bank:

IBAN: NL 62 RABO 0 395110106, t.n.v.
Historische Vereniging Oud Veenendaal

De contributie bedraagt € 22,- per jaar.

Losse nummers van dit blad € 7,-.

Het lidmaatschap van de vereniging loopt
gelijk met het kalenderjaar.

Opzegging alleen schriftelijk en tot een
maand vóór het begin van het nieuwe
verenigingsjaar.

Ontwerp, opmaak en druk:

Henzen ontwerp & communicatie,
Veenendaal

Niets uit deze uitgave mag worden gerepro-
duceerd zonder schriftelijke toestemming van
de redactie.

ISSN: 0926-2857

Om te beginnen

Deze 'Om te beginnen' wordt dit keer niet door onze eindredacteur geschreven. Na zestien jaar heeft Gert Groenleer aangegeven dat hij wil stoppen met het redactionele werk. Onze lezers zijn zich daarvan misschien niet bewust, maar Gert heeft binnen onze redactie een grote rol gespeeld. We hebben uiteraard gepoogd hem binnen boord te houden, maar zijn beslissing was definitief. Er rest ons niet anders dan die te respecteren.

De eindredactie van een blad is geen sinecure. Daar komt veel meer bij kijken dan je op het eerste gezicht zou vermoeden. Uiteraard zijn we als redactie erg blij met alle artikelen die ons worden aangeboden en waarmee we u als lezer een interessante uitgave kunnen bieden. Maar al deze artikelen werden door Gert intensief gelezen en bekeken op onvolkomenheden. Hij haalde er de fouten uit, zowel op grammaticaal als op taalkundig gebied. Hij had de verantwoordelijkheid dat het blad op tijd bij de drukker lag en corrigeerde daarna de drukproeven. Niet alleen wat *Oud Veenendaal* betreft heeft

veel van de illustraties voor de diverse artikelen vonden we in het archief, waar Gert altijd bereid was ons te ondersteunen. Als onze scribenten onderzoek wilden doen voor hun artikelen, stond hij hen met raad en daad bij.

Wij zijn Gert zeer erkentelijk voor de vele uren die hij aan het blad en daarmee ook aan de Historische Vereniging heeft gegeven. We kijken terug op gezellige redactievergaderingen die altijd werden besloten met een glaasje wijn. Uiteraard hopen we dat we, als dat nodig mocht zijn, nog een beroep kunnen doen op zijn expertise. In deze willen wij zeker

ook zijn echtgenote Janny niet vergeten. Ook zij heeft voor de HVOV haar sporen verdiend. Haar werkzaamheden lagen gedeeltelijk achter de schermen, waar zij onze ledenadministratie verzorgde. Tijdens de ledenbijeenkomsten beheerde zij de boekentafel en we kunnen u verzekeren dat het gesjouw met de boeken een compliment waard is.

Tot onze vreugde hebben we in mevrouw Wil van der Vliet een waardig opvolger voor Gert gevonden. We zijn ervan overtuigd dat

zij zich met dezelfde nauwgezetheid en in de geest van Gert van haar taak zal kwijten. We heten haar dan ook van harte welkom in onze redactie. Zoals u ongetwijfeld al heeft gemerkt valt de komst van een nieuwe eindredactrice samen met het nieuwe uiterlijk van het blad. Ook een historische vereniging moet met haar tijd meegaan en wij hopen dat u net zo enthousiast over de nieuwe verschijningsvorm bent als wij dat zijn.

Door:
De redactie

Gert Groenleer bij een schoolproject in het gemeentearchief (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Gert een grote rol gespeeld. De vele boeken die de HVOV in de loop van de jaren heeft uitgegeven werden door hem op dezelfde manier behandeld als *Oud Veenendaal*. Hij las ze van a tot z en bracht waar nodig verbeteringen aan of deed suggesties. Voor ons was zijn functie als gemeentearchivaris van grote waarde. Heel

Acht dagen uit en thuis

De zoon van de heer J. Vrieling (1903-1976), oud-wethouder Borrie Vrieling, stelde ons deze aantekeningen ter beschikking. Het oorspronkelijke document was echter te lang voor publicatie in *Oud Veenendaal*. De redactie heeft het zodanig ingekort en bewerkt dat de eigen schrijfstijl van Vrieling is behouden gebleven.

Door:
J. Vrieling
Bewerkt door
Ineke van
Schuppen

In de nazomer van 1939 waren veel jongemannen onder de wapenen geroepen en enkele weken later werd de algemene mobilisatie afgekondigd. Veel burgers werden ingeschakeld voor het maken van loopgraven, het bouwen van stellingen en het graven van tankvallen. Bunkers werden gebouwd en verdedigingswerken aangelegd om gereed te zijn bij een mogelijke aanval op ons grondgebied. Ook te Veenendaal was het een drukte van belang, wij woonden immers in de zogenaamde Grebbelinie.

Verdedigingswerken in de Grebbelinie aan het Benedeneind. Links het inundatiewater, 1939 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

De hele winter van 1939 en het voorjaar van 1940 was er hard gewerkt. Hele landerijen waren op bevel van het leger omgewoeld voor militaire doeleinden. Het gebied tussen Veenendaal en Wageningen was onder water gezet. Water was immers een goed verdedigingsmiddel, zo had de geschiedenis geleerd. Proviand en levensmiddelen werden ingeslagen om in tijd van nood te worden aangesproken. In de nacht van 9 op 10 mei om ongeveer vier uur werden we uit onze slaap gewekt door

rumoer en vliegtuiggeronk. In een ommezien kwamen veel mensen uit hun bed. Ze gingen de straat op om te kijken. Vanuit de verte hoorden we het schieten van machinegeweren en het dof gebal van het afweergeschut. Kijk daarginds eens, naar de Grebbeberg, daar gaat een vliegtuig brandend naar beneden!

Bezorgd en angstig ging ieder weer in huis en begon, voor zover dat mogelijk was, voorbereidingen te treffen. Er waren door de regering en door de plaatselijke organisaties reeds vele voorschriften gegeven. Koffers pakken met kleding en mondvoorraad, indien we eens zouden moeten evacueren. Intussen was het vliegtuiggeronk niet van de lucht. De radio zond steeds weer omroepberichten uit.

De eerste dag van de evacuatie

Tegen half twaalf kwamen de groepsleiders door de straten om de bevolking te waarschuwen dat men om een uur voor de huizen moest klaar staan met de bagage om te evacueren. Wij woonden namelijk in de Hoofdstraat, een winkelcentrum dat het eerst in aanmerking kwam om te vertrekken.

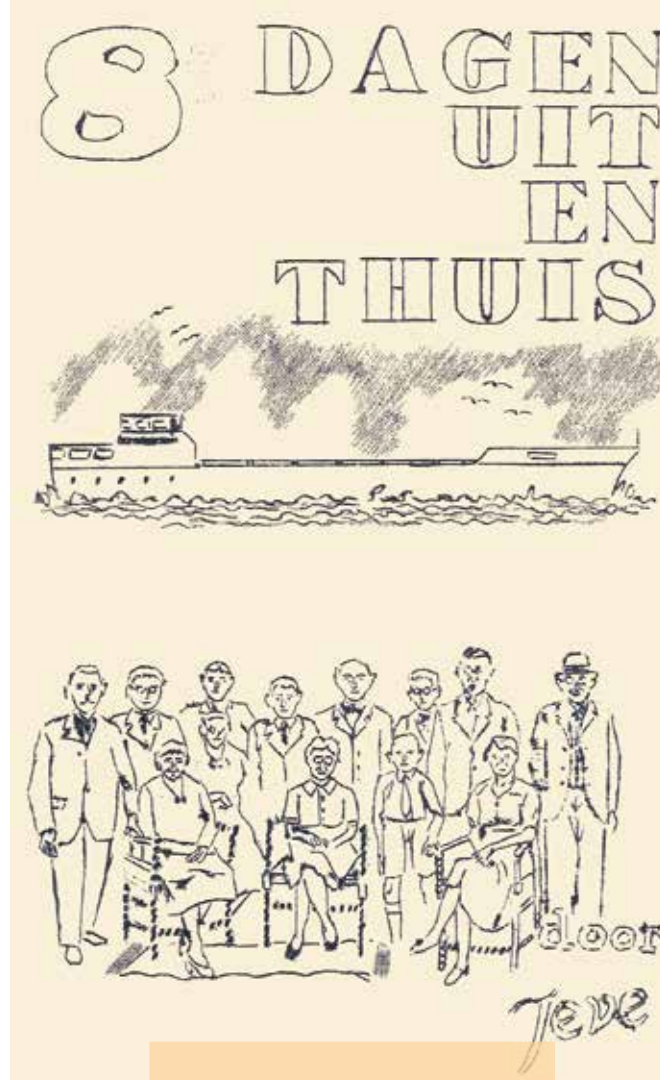
Haastig werd nog het aller nodigste bij elkaar gezocht. Nadat nog een rondgang door het huis was gemaakt, gingen we naar buiten om ons te melden bij onze groepsleider. Deze gaf enkele aanwijzingen: 'In Elst, bij de pont van het Ingense Veer, liggen de schepen te wachten en we gaan naar Hellevoetsluis. Niemand blijft hier. Die lopen kan, gaat lopende naar Elst, zieken en zwakken worden vervoerd per bus.' Wijzelf en onze bediende, die zich ook maar bij ons had gevoegd, namen een transportrijwiel en laadden dit vol koffers. In Elst waren de bussen met onze huisgenoten, vrouwen, kinderen en zieken aanwezig. Wij werden ingedeeld in groepen en moesten in ruim II van het eerste schip. Ruim I was als noodhospitaal ingericht voor de zieken. Het duurde een hele middag voor alle ruimen van de negen of twaalf schepen gevuld waren.

Het inschepen verliep rustig. Een trap voerde naar het ruim en daarin stonden enkele zitbanken. Bovendien was er een hokje oftewel een wc, echter zonder deur ervoor. De ruimen waren vuil van het kolenstof, zodat men niet durfde te gaan zitten en dus maar wat bleef hangen of staan. Door een of ander kledingstuk op de grond te leggen kon een zitplaats gemaakt worden. De groepsleider vertelde ons dat we naar Oostvoorne en Hellevoetsluis zouden gaan, een tocht van circa tien uur varen. Intussen kwamen de sleepboten ervoor en voeren we stroomafwaarts in de richting van Culemborg. Daar het al donker begon te worden, waren er enkele stallantarens opgehangen, zodat men niet in het stikdonker lag of zat, want ook de kinderen moesten worden geholpen. De nood-wc, waarvan druk gebruik werd gemaakt, was al enkele malen geledigd en overgelopen, zodat zich een onfrisse geur begon te verspreiden. Tegen negen uur in de avond gingen we voor anker om te overnachten. Een levensgevaarlijke plaats, gevaarlijker had men het niet kunnen bedenken. Tussen twee bruggen, namelijk de spoorbrug en een pontonbrug, die misschien vijfhonderd meter van elkaar verwijderd waren, lagen wel twaalf tot vijftien schepen. Al deze schepen waren afgeladen met mensen. Ze konden nergens heen, indien de vijand een aanval op hen zou doen. Zo veel schepen zo dicht bij elkaar plus de beide bruggen waren een prachtig doelwit geweest. Het hadden evengoed militaire schepen met troepentransporten kunnen zijn.

Maar Gode zij dank, we bleven hiervoor gespaard, al konden we 's nachts geen oog dichtdoen vanwege het rumoer en de ongemakkelijke houding. Ook moest telkens de bewuste emmer worden geledigd, hetgeen niet altijd geruisloos ging. Men struikelde weleens in het schemerdonker over de benen van de mensen die ten slotte uitgeput maar op de bodem van het schip waren gaan liggen.

De tweede dag: de zaterdag voor Pinksteren

Vandaag zouden we de plaats onzer bestemming bereiken. We zouden ons wel willen wassen, al was het maar om de slaap te verdrijven na een slapeloze nacht. Maar hoe aan water te komen..., hoewel we rondom in het water lagen. We vroegen en kregen een emmer van de schipper en toen maar water scheppen uit de Lek en ons wat opruisen, hoe primitief dit ook ging. Toen we tegen de

De voorkant van het document van J. Vrieling (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

middag weer even de gelegenheid kregen boven een luchtje te scheppen, zagen we nog wel ver van ons vandaan geweldige rookzuilen. Er werd gemompeld dat er ergens gebombardeerd was. We werden opgeschrikt door de mededeling afkomstig van de schipper: 'Daar in de verte ligt Dordrecht.' Duidelijk zichtbaar waren hoge, witte rookzuilen die, naar wij veronderstelden, veroorzaakt werden door een bombardement. Inmiddels waren we al een eind verder gevaren en ging onze tweede groepsleider het dek op om te zien of we nog niet tot Schoonhoven waren genaderd. Na ongeveer een half uur kwam hij weer beneden met het bericht: 'Schoonhoven in zicht.' In Schoonhoven werd aangelegd om een dokter te halen. Er was namelijk in ruim I een baby op komst. De groepsleider greep deze gelegenheid aan om met zijn gezin aan wal te gaan, hetgeen onder de passagiers grote ontevredenheid verwekte. Evenwel zou dit muisje nog wel een staartje hebben, want als een groepsleider gaat vluchten en de aan zijn toezicht en verzorging toevertrouwde mensen in de steek laat, waar moet het dan heen?

De sleepboot die het transport van zieken naar

Schoonhoven had gebracht, was weer gearriveerd en bracht enige lavenis mee. Natuurlijk was het maar mondjesmaat, maar het was al een hele verademing één slokje limonade of één schijfje sinaasappel te kunnen nuttigen. Bijna anderhalve dag zonder eten en drinken... Wat is dan een kleine teug of een bete broods iets heerlijk en niet genoeg te waarderen! Het kostte nog enkele uren van onzekerheid, angst en spanning onder de passagiers voor er iemand de trap opkwam met de boodschap dat we naar Ammerstol zouden gaan. Opeens botsten de drie boten tegen elkaar en lagen we stil. Het commando luidde: 'Niemand van boord gaan, eerst moeten de zieken en ouden van dagen eraf, allen rustig blijven.' Er vlogen al enige vliegtuigen over die het vuur openden. Er vielen zelfs gewonden. Toen was er echt sprake van paniek. Allen wilden van boord en liever onder de blote hemel verblijven. De hoofdgroepsleider wist de mensen tot bedaren te krijgen. Hij overreedde ons aan boord te blijven en ons maar schikkende in het lot gingen we de nacht in. Daar er geklaagd werd over te weinig comfort, haalden enkelen wat stro uit de naastgelegen boten. Het bleek stro te zijn waarop het vee in de boten was vervoerd en het

was dus allesbehalve fris. Maar zo goed en kwaad het ging konden we ons een beetje gemakkelijker neervlijen. Het werd een onrustige nacht door het gehuil der kinderen, mensen die onpasselijk werden en het vliegtuiggeronk.

De derde dag: pinksterzondag

Pinksterfeest zou voor ons worden een nieuwe dag van emoties en ervaringen. We waren in Ammerstol. Enkele jongens sprongen van boord en gingen het dorpje in. Na enkele ogenblikken kwamen zij terug met de mededeling dat er

in het dorp al meerdere evacués waren. Dit was voor ons voldoende om ons te realiseren wat we doen zouden. 'Wij blijven hier niet langer op dit schip. Pak op de koffers en bagage, liever vaste grond onder de voeten dan hier nog langer in het onzekere.' De zenuwen hadden te lang

onder spanning gestaan om te gehoorzamen aan onze leiders en hun bevelen op te volgen. 'Het is hier zeer gevaarlijk en het is overal vol', zo werd ons gezegd, maar we luisterden nergens meer naar.

Tegen zeven uur in de morgen verlieten we met levensgevaar het schip over de veeboten die tussen de transportschepen aan de wal lagen. Opgejaagd door een lichte paniek van de passagiers - want als er één gaat gaan er meer -, stapten we aan wal. Eenmaal aan de wal gekomen, was het verzamelen van wat bij elkaar hoorde: gezinnen, families, of burens die bij elkaar wilden blijven. Wij hadden bij ons drie gezinnen (burens) en vier alleenstaanden. Zo waren wij al een groep van dertien personen geworden. Dekking zoekend onder de bomen langs de dijk werd beraadslaagd hoe en waar onderdak te vinden. We hadden elkaar beloofd zo veel mogelijk bij elkaar te blijven en als eerlijke mensen wilden we geen woordbrekers zijn. Persoonlijk werd ik aangewezen om op verkenning uit te gaan en nadat ik mijn 'gevolg' enkele aanwijzingen had gegeven, opdat ik hen na mijn lange of korte speurtocht terug kon vinden, vertrok ik. Als een vreemde eend ging ik op weg, onderdak zoekend voor, indien mogelijk, de hele groep. Ik zag een huis met schuren en opstallen. Met een bonzend hart en een smekend oog klopte ik aan. Er werd opengedaan door een bakker in werktenu. 'Meneer, kunt u ons onderdak verschaffen? Wij komen uit Veenendaal en zijn zojuist van de boot gekomen. Al is het maar een hoekje op een zolder of in een van die schuren?' 'Meneer, het spijt me wel voor u, maar we hebben al vijftientig evacués. Heus, we zitten vol en we kunnen er onmogelijk iemand bij hebben. U moet dit paadje maar aflopen, misschien is er verderop nog plaats.' Ik ging met lood in de schoenen verder.

Mijzelf moed insprekend zette ik het onderzoek voort. Een grote schuur was al vol mensen en een groot kippenhok was volgepakt met bagage en koffers, waarschijnlijk van de bewoners van die grote schuur. Ik liep verder van de dijk af naar het eerstvolgende huis. Er verscheen een man die, enigszins geschrokken door mijn aanwezigheid, vroeg: 'Wat zoek je hier, man?' Ik deed mijn verhaal en vroeg of hij ons kon onderbrengen, maar ook hij bleek vol te zitten. Het begon toch wel kritiek te worden na al deze pogingen. 'Maar,' zo vroeg ik angstig, 'weet u iemand waar we mogelijk wel kunnen zijn?' 'Ja,' zei hij, 'daarginds aan de overkant van deze

J. Vrieling, de schrijver van *Acht dagen uit en thuis*, op latere leeftijd (collectie D.D. Vrieling-van Geerenstein)

beek en dan over de brug, dat huisje, daar zijn, geloof ik, nog geen mensen opgenomen.' Met een dankwoord en tevens een zucht holde ik, alsof er iemand achter me aan zat, in de aangewezen richting.

Aangekomen bij het huisje aan de overkant van de beek, kwam me al een vrouw tegemoet. In een vurig betoog vertelde ik wat ik op mijn hart had. En of ze mogelijk nog over wat ruimte beschikte. Het vriendelijke vrouwtje vertelde dat ze nog geen evacués had en dat ze wel enige ruimte zou kunnen maken. Zoals een Hollandse

gastvrouw eigen is, had ze intussen een flinke pot koffie gezet. Als er ooit een kop koffie goed smaakte, dan zeker toen wel. Tegelijkertijd vertelden we waar we vandaan kwamen en wat we in die paar dagen op dat vuile schip hadden meegemaakt. Onze gastheer bleek een rustig en verstandig mens die bereid was te helpen. Intussen zagen wij veel mensen voorbijtrekken met koffers en bagage die van huis tot huis vroegen om onderdak. Het dorpje werd werkelijk overstroomd met evacués. Ammerstol telde in 1940 nog geen duizend inwoners. Hier kwamen de Veenendalers aan met ongeveer dertienduizend mensen. Het leek wel een mierennest.

We maakten op aanwijzing van onze gastheer een rondgang door en om het huis en meenden dat het met behulp van hooi of stro en andere hulpmiddelen wel zou gaan. Onze kostbaas wist ergens nog wel aan stro te komen en onze jongens waren gaarne bereid een handje te helpen bij het ophalen ervan. De dames hielpen de gastvrouw met aardappelen schillen en groente schoonmaken. Want op zo veel hongerige monden was niet gerekend. Overall in de buurt werden de grootste pannen en ander keukengerei geleend om het eten klaar te krijgen.

Dat er met goede wil en inschikkelijkheid veel is te bereiken merkten we, toen wij met zestien mensen onze plaatsen aan tafel hadden ingenomen. Zelf waren ze met z'n drieën. En dat in een kamer die normaal met een gezin van zes à acht personen zeker bezet was. Het was wel overvol, maar ieder zat toch - geïmproviseerd of niet - aan tafel zich tegoed te doen aan het

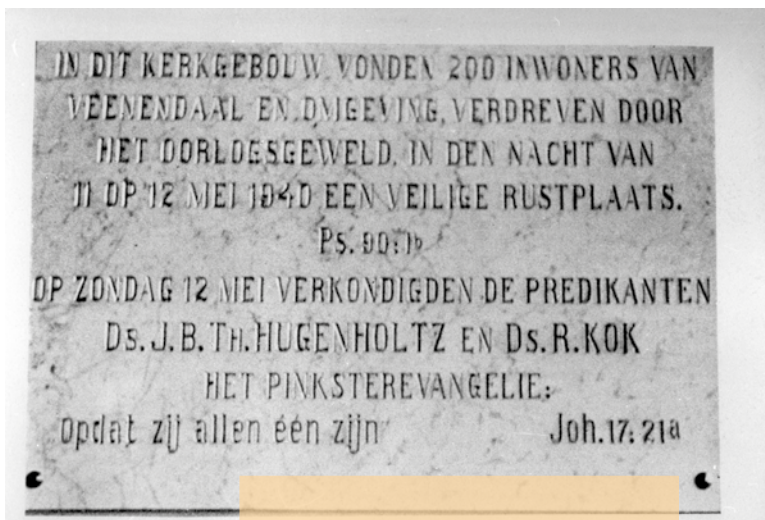

In de Nederlandse Hervormde Kerk van Ammerstol verbleven in mei 1940 tweehonderd Veenendaalse evacués (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

heerlijke maal dat onze gastvrouw had weten klaar te maken. We hadden toch wel zeer geboft met zo'n kostvrouw. Versterkt en verkwikt gingen de mannen en de jongens weer aan het werk om de strozakken te vullen, terwijl de dames de vuile vaat deden. Zo maakte ieder zich verdienstelijk. We maakten een indeling: de alleenstaande mannen en de jongens links, de echtparen rechts. Daar we allen behoefte aan slaap hadden na alle doorstane ontberingen, stelden we ook geen hoge eisen aan ons nachtverblijf. We hadden onderling afgesproken dat de jongelui boodschappen moesten doen: groenten en vlees, brood en melk halen. En... aardappelen schillen. Ook werd de financiële kant van de 'logeerpartij' besproken en geregeld.

De vierde dag

's Morgens waren allen al bijtijds op en buiten bij de pomp werd flink gewassen en toilet gemaakt. Eerst ging er iemand naar de hoofdgroepsleider of er nog nieuws was en daarna werd ontbeten. Er was geen nieuws, zodat we voorlopig tot nader order in ons bivak mochten blijven. Het brood, al enkele dagen oud, smaakte als koek en ieder deed zich hieraan weer tegoed. Twee dames zorgden met de gastvrouw voor de huishouding, weer andere dames voor het ordenen van de slaapkamer. Wat een groot woord, hè. De heren moesten aardappelen schillen, groente schoonmaken en schoenen

Gedenksteen ter herinnering aan de opvang van de Veenendalers in de Nederlandse Hervormde Kerk van Ammerstol (J. Koolhaas Revers, Evacuatie in Nederland 1939 - 1940, 1950)

poetsen en een paar zorgden voor proviand. We hadden in onze groep ook een kapper die ons, met zijn zoon, van de overtollige baardharen afhielp. Onze huishouding was dus aardig compleet en hoewel het wat primitief ging, reilde en zeilde het toch maar. De verhoudingen onderling waren goed en ieder zette zich in om het zo goed mogelijk te doen. Wij kwamen weer een beetje in ons gewone doen en de deining van het schip was uit de benen.

Maar wat was dat? We hoorden vliegtuigen ronken, en dat zware gedreun hadden we niet meer gehoord de laatste dagen. Dus bleven we dicht bij huis deze middag. We zagen de vliegtuigen duiken vanuit het wolkendek. Zenuwachtig en huilend zochten we bescherming op aanwijzing van onze kostbaas die een veilig plaatsje in huis gevonden had, waar we stijf opeengepakt bij elkaar in een kleine ruimte stonden. We hoorden mitrailleurvuur en de kogels floten over de pannen. Enkele waren zelfs raak. Onze kostbaas meende dat er bommen waren afgeworpen. Hij ging even naar buiten om te kijken of er ergens soms brand was, maar kon niets ontdekken. Wel had hij nog vliegtuigen waargenomen. Nog eens werd het bombardement herhaald. Drie bombardementsvliegtuigen had onze kostbaas gezien. Angstig werd op de volgende aanval gewacht, die gelukkig uitbleef. De toren van de kerk meldde ons dat het luchtgevaar geweken was. We hoorden al spoedig dat er twee vee-transportschepen waren getroffen en dat er een gat in de dijk geslagen was, maar dat kon geen direct gevaar. Ook enkele huizen waren door de luchtdruk beschadigd en vele ruiten en pannen gesneuveld, zo meldde onze kostbaas, nadat hij even naar de dijk was geweest.

Om acht uur moesten allen binnen zijn, uitgezonderd de daartoe aangewezen diensten als hulppolitie en luchtbescherming. Dus kwamen de jongens ook op tijd naar huis, maar ze hadden een kennisje meegebracht. Dit meisje was ingedeeld bij het Rode Kruis en ingezet bij het transport van zieken, gewonden en ouden van dagen. Maar ze was ingekwartierd aan de dijk, waar die middag het bombardement was geweest. Zij durfde met geen mogelijkheid daar weer een nacht door te brengen en wilde bij ons blijven. Zij had er geen bezwaar tegen op het stro te moeten slapen. Er werd wat ingeschikt en een plaatsje gemaakt tussen de vrouwen op het stro. Gelukkig bleef het de hele nacht rustig en al was het niet als thuis in een heerlijk bed, toch mochten we niet klagen.

De vijfde dag

's Morgens na ontbijt en toilet werd eerst weer een taakverdeling gemaakt. Alles werd perfect opgevolgd en ieder kwam aan de beurt volgens de onderlinge regeling. Wederzijds begrip en saamhorigheid ontbraken zeker niet. We begonnen al aardig te wennen in de vreemde omgeving en situatie.

Tegen negen uur verscheen er een luxeauto op het erf. De chauffeur vroeg of meneer de kapper ook thuis was. In Stolwijk was een kapper nodig en daar wij er twee hadden, ging de zoon mee. Niemand vermoedde echter, dat hij door de chauffeur niet naar Stolwijk maar naar Gouda werd gebracht en daar opgesloten zou worden. Men vertrouwde hem niet en het was maar beter hem in deze tijd uit de samenleving weg te houden. Hij was namelijk een NSB'er.

Het was schitterend lenteweer en we gingen een eindje omlopen. Tijdens de wandeling viel het ons op, dat het bij de slager, de enige hier ter plaatse, ontzettend druk was. De mensen stonden buiten in de rij te wachten op hun beurt. Na informatie bleek hij alleen te zijn en wij boden hem onze diensten aan. Dit aanbod werd dankbaar geaccepteerd. Wij gingen poulet snijden, gehakt en vet draaien en de slager zorgde voor de centjes. Voor het uitbenen achter in het slachthuis waren intussen een paar echte slaggers, ook evacués, opgeduikeld. Zo kon de baas zich alleen met het afgeven aan de klanten en de kassa bemoeien. In korte tijd was er een hele koe verkocht, waren de klanten voorzien en was de slager dankbaar. Tegen half een waren we klaar en mochten we van onze baas naar huis. Maar wij wilden ook wel profiteren van deze unieke gelegenheid. De vorige

dag was een koe geraakt door mitrailleurkogels. Het beest was volkomen gezond, doch moest als noodslachting worden verkocht en bracht slechts vijftien cent per pond op. Dit hoorden we tijdens de werkzaamheden. Daarom had een van ons een stuk ruggengraat en de staart waar nogal wat vlees aan zat onder in de koelcel weggeborgen. Toen we de slager vertelden dat wij met dertien mensen ingekwartierd waren bij de familie Brand en dat we voor ons 'gezin' iets achteruit hadden gelegd, kregen we een wasteil met vlees en been mee voor zegge en schrijven één gulden. Onze kostvrouw sloeg de handen in elkaar. 'Maar daar ken ik een grote pan soep van koken, jongens, wel veur tien dage!' riep ze.

Even na de maaltijd begon het donker te worden. Bij nader inzien bleek het geen onweersbui maar rook te zijn. Het was wel ontzettend erg. Een zwarte lucht dreef over ons dorp en in de verte was de lucht rood gekleurd. Een uurtje later kwam het bericht door dat Rotterdam gebombardeerd was. Verschrikkelijk, zoals het eruit moest zien, en wij, wij zaten rustig op de bank buiten, alsof het geen oorlog was. Onze kostbaas en enkelen onzer wilden er meer van weten en gingen het dorp in, maar er waren alleen maar geruchten. Over enige dagen zouden we er wel meer van horen, zo was onze conclusie. De kostbaas was er niet gerust op: hij had een dochter en schoonzoon wonen in Rotterdam.

Onze jongens, die het dorp waren ingegaan, kwamen hollend terug. 'Weer nieuws,' riepen ze, 'Nederland heeft zich overgegeven! Het leger heeft gecapituleerd, de opperbevelhebber, generaal Winkelman, heeft het straks bekendgemaakt via de radio.' We waren niet eerder gerust over dit nieuws en dat van hedenmiddag, alvorens wij ons zelf overtuigd hadden van de waarheid ervan. Daar er in ons kosthuis geen radio was, gingen we de buurt in op zoek naar iemand die wel radio had. Aan het eind van de weg bij de dijk werden we erop attent gemaakt dat daar wel radio was en dat juist een herhaling van de berichten werd aangekondigd. Eenmaal

binnen hoorden we: 'Hier NCRV Hilversum, herhaling van extra bericht. Nederland is overvallen door de Duitsers en geen weerstand meer kunnende bieden, is besloten om meer bloed vergieten te voorkomen en te capituleren.' Deze proclamatie was uitgegeven door generaal Winkelman. Tevens werd bekendgemaakt dat Hare Majesteit de Koningin en Haar Huis in veiligheid waren. Met een klein gevolg was

Nederlandse militairen op het plein voor de mulo aan de Kerkewijk in de winter van 1939 op 1940 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

ze naar Engeland uitgeweken. Daar was ze veilig, althans buiten direct oorlogsgevaar. Het bericht werd besloten met het eerste en zesde couplet van het Wilhelmus, wat door alle aanwezigen staande en met bevende stem werd meegezongen. Nu was het zeker: het nieuws over de capitulatie was waar. Velen lieten een traan bij dit grote nationale verlies. Ons volk was zo gehecht aan het Oranjestad, en nu was Hare Majesteit met alle leden gevlucht voor het oorlogsgeweld. En wij..., de schapen? Achtergelaten en overgegeven aan de macht van de bezetter.

Veel, zeer veel werd erover gesproken die avond. Hoe zou het verder gaan in de toekomst die zo donker was als de lucht die nog steeds donker gekleurd was door de rook van Rotterdam? Al spoedig bereikte ons het bericht dat de binnenstad van Rotterdam totaal vernietigd

was. Zo erg was het dat gevreesd werd dat hele straten verdwenen waren en in puinhopen herschapen. Het aantal doden en gewonden was niet te schatten, vertelde iemand. Daar alle ziekenhuizen reeds vol waren, had men de gewonden naar andere plaatsen overgebracht. Later op de avond verschenen de schoonzoon en dochter uit Rotterdam op een bakfiets met wat bagage. Deze waren ooggetuigen geweest van het bombardement, maar waren gespaard gebleven. Ze woonden aan de rand van de stad. Bang voor nog meer gevaar konden ze via binnenwegen het ouderlijk huis bereiken, in de hoop hier onderdak te vinden. Helaas was alles bezet met evacués. Gelukkig werd er een oplossing elders gevonden. Het was dinsdagavond 14 mei 1940, om nooit weer te vergeten. Moeizaam en traag zochten we onze slaapplekken op. Ieder had genoeg om over te denken.

ons niet tot helden herschapen.

Ook met onze kostbaas bespraken wij deze brandende kwestie. Wist hij soms mogelijkheden? Maar bij informatie op het gemeentehuis werd ons gezegd dat er geen sprake van terugkeer was. Er zou geen drinkwater zijn, geen gas, geen verlichting. Bovendien moesten er nog vele obstakels worden opgeruimd. We moesten maar orders afwachten, het zou worden geregeld. Ja, dat hadden we in het verleden genoeg ondervonden, hoe alles geregeld was. Die kolenschuiten, daar kreeg men ons niet weer in. Al moesten we gaan lopen, maar dat nooit weer. En ander vervoer was er niet te krijgen. Een enkeling kon met een auto gaan, maar dat waren maar klein groepjes van twee of vier man. Maar wij met onze club van dertien bleven bij elkaar, dat was afspraak.

Zoals gezegd: onze kostbaas was een man van weinig woorden, maar in stilte beraamde hij een

De zevende dag

Hoe zou het er in Veenendaal uitzien? We hadden er gisteren wel over gesproken, maar konden geen enkel contact leggen. Vandaag hoorden we dat er mensen waren die het plan hadden opgevat om naar huis terug te gaan. We zouden zelf graag eens een kijkje willen nemen, maar dit bleek ten enenmale onmogelijk. Hoe er te komen en langs welke wegen? De bezetter had overal in deze omgeving posten uitgezet, al was het dan wel niet in groten getale, en het zenuwachtige gedoe van de laatste dagen had

Aanbieding van een monumentale bank aan Bergambacht door Veenendaal uit dank voor het onderdak tijdens de eerste oorlogsdagen, 1941
(collectie Gemeentearchief Veenendaal)

plan. 'Aan de overkant van de Lek, in Ammers woont een beurtschipper en die heeft momenteel zijn schuit aan de wal liggen. Vraag hem of hij jullie met zijn schip naar Elst of Rhenen wil brengen, dan zou je vandaar weer verder kunnen zien.' De boot was voor ons gezelschap te groot; er zouden meer mensen mee

moeten gaan. We moesten met een roeibootje worden overgezet. Gelijk met ons voer ook een Hollandse militair over, die uit de Grebbelinie was ontsnapt en thuis probeerde te komen. De man had letterlijk niets meer, nog geen geld om overgezet te worden, wat wij spontaan voor hem betaalden. We wilden hem meer geven, maar daar bedankte hij voor. 'Als ik maar aan de overkant ben', zei hij, 'dan kom ik wel bij een familielid, die helpt me wel verder.' Hij zag er zeer verwilderd uit, vuil van kruitdamp en stof en ongeschoren. We vroegen hem naar zijn wederwaardigheden, maar hij was zeer gesloten en zei alleen: 'Vreselijk, zoveel doden als ik gezien heb.' Waarvoor toch zoveel bloedverlies en nu nog alles verloren, dat kon hij niet verwerken. Als een dronkenman stapte hij uit het bootje aan de overkant van de Lek, waar hij op weg ging naar zijn familie.

De beurtschipper was wel genegen te varen. 'Voor vijftig gulden vaar ik morgenochtend naar Elst en dat lijkt me voor jullie een goede oplossing. Ik heb nog een partij veevoederkoecken aan boord die we kunnen uitzetten voor zitplaatsen. Met zeildoek erover zal het best gaan.' Naar onze berekening, in overleg met de schipper, zouden we honderd mensen mee kunnen nemen. Wij namen zijn aanbod aan. Hij zou met de boot de volgende morgen om zeven uur aan de overkant bij de dijk liggen voor het inladen van evacués. Samen beraadslaagden we met lijsten door het dorp te gaan en namen en adressen te noteren van mensen die bereid waren op deze manier, en voor vijftig cent per persoon, mede de terugreis te aanvaarden. Nu, er waren liefhebbers genoeg die genegen waren mede te varen naar Elst voor dit zachte prijsje. Eenmaal in Elst moest ieder maar op eigen gelegenheid verder zien te komen, zeiden we.

Vanzelf waren hier enkele uren mee gemoeid. We moesten weer met het bootje overvaren naar de beurtschipper voor een definitieve afspraak. Nu waren er thuis op ons logeeradres nog enkele zaken te regelen. Onze gastvrouw bood aan zelf de boel op te ruimen, maar dat wilden we niet. Dus werd alles geregeld. Hoewel onze kostbaas niet zo erg veel kosten voor ons had gemaakt, meenden we toch voor al het ongerief en de gastvrijheid hun iets te moeten aanbieden. Een rondgang onder de club van dertien bracht een aardig bedrag bij elkaar. Tevens bedankten wij hen voor de gastvrijheid en liefderijke verzorging die wij bij hen hadden genoten.

Deze dag was ook onze jonge kapper weer thuisgekomen. Hij was in Gouda ingesloten geweest en had minder prettige dagen gehad, zei hij. We gingen met andere gedachten naar onze 'slaapkamer' dan voorheen nu wij eindelijk weer naar huis zouden gaan. Het was voor ons een drukke, werkzame dag geweest en spoedig slapen was er niet bij. Er warrelde te veel door ons hoofd.

De achtste dag

Na het ontbijt waren allen startklaar. Van de overzijde van de Lek zagen we de boot die we hadden gecharterd al naderen. Eenmaal vastgelegd moesten we controleren wie aan boord gingen, want we hadden intussen al gezien dat er ook mensen waren die we gisteren niet genoteerd hadden. Spoedig was onze lijst met namen afgewerkt en stonden er nog zo'n twintig mensen op de wal die ook gaarne mee wilden gaan. In overleg met de beurtschipper konden ook deze allemaal mee, zodat we met honderdtwintig mensen aan boord vertrokken naar Elst, en dan naar huis...

Nagewuifd door onze gastheer en gastvrouw vertrokken we. Waarlijk, het was een heerlijke tocht. Eindelijk kwam Elst in zicht en voeren we langs de wal om aan de losplaats bij de pont te worden ontscheept. Op de wal in het weiland lagen vele rijwielen en kinderwagens en vele voorwerpen die waren achtergelaten door de mensen die na ons aan boord waren gegaan. Wij waren namelijk de eersten geweest en hadden dit dus allemaal niet gezien, maar heel Veenendaal was toch geëvacueerd. Nauwelijks waren alle mensen van boord, of er verschenen al vracht- en bestelwagens die ons kwamen halen. Anders hadden we moeten lopen en dat was vanaf de pont naar huis toch wel negen à tien kilometer.

Terug in Veenendaal

Toen we onder de rook van Veenendaal kwamen, moesten we de hoofdweg verlaten. Die was nog versperd en er lagen nog lijken, zodat we langs binnenwegen het centrum konden bereiken. Van de chauffeur hadden we al gehoord dat onze woningen nog intact waren. 'In het dorp zelf is niet gevochten, alleen in de omgeving en in de stellingen en loopgraven misschien, maar aan de Grebbelinie moet het verschrikkelijk zijn en van daaruit is er veel over het dorp heen geschoten met zwaar geschut. Daarom is het wel mogelijk dat er toch iets beschadigd is,' aldus onze chauffeur. Na uit-

Aan de Kerkewijk werden in mei 1940 huizen in brand gestoken of opgeblazen ter verkrijging van een vrij schiedsveld voor het Nederlandse leger (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

geladen te hebben - onze groep woonde in de buurt en vlak bij elkaar -, wierpen we even een vluchtige blik op de voorkant van ons huis, maar dat leverde geen bijzonderheden op. Maar toen we achter het huis waren, zagen we toch wel veranderingen sinds ons vertrek vorige week vrijdag: de ramen en het glas in de deur met planken dichtgespijkerd, de deur vastgespijkerd en door ons niet los te krijgen. Op het plaatsje allerlei rommel die niet bij ons thuishoorde. Dan maar de voordeur in. Gelukkig hadden we de sleutel voor ons vertrek niet aan de groepsleider gegeven. Toen we de voordeur geopend hadden, geleek de winkelvloer wel één bloedbad te zijn. Gelukkig bleek het later allemaal limonadesiroop te zijn, maar ik stuurde vrouw en zoon toch maar even naar de burens. Zelf ging ik met onze bediende en gewapend met een zaklantaarn alle vertrekken vanaf de kelder tot de zolder controleren. Er konden wel militairen of gewonden of lijken in huis zijn. We vreesden het ergste. Gelukkig was dit niet het geval en konden we beginnen met het opruimen en schoonmaken van de zaak. We misten vele dingen die later gestolen bleken te zijn. Bij de burens was het ook een wanorde. De scheerstoelen waren verdwenen en zoveel meer. Bovendien was er veel schade aangericht. Met zekerheid zijn we nooit te weten gekomen wie op roof of inbraak zijn uit geweest. Achter de woningen hadden de gasten trapjes geplaatst, zodat ze via de achtermuur achter de

woningen naar binnen konden en aan de voorkant van de straat niet gezien konden worden. Ook het leed van evacueren was spoedig vergeten: we hadden er gewoon geen tijd voor en hadden veel werk met opruimen en schoonmaken. Water en elektriciteit ontbraken, maar er was een pomp in de buurt, zodat dit niet veel moeite opleverde. En verlichting, nu ja, daar konden we ons ook wel mee behelpen. Dankbaar, zeer dankbaar waren we dat we weer in onze eigen woning waren na de vele angsten en emoties van de laatste week. We waren acht dagen uit geweest en gelukkig weer thuis.

Van 4 t/m 10 mei kunt u weer wandelen langs en stilstaan bij de graven van de oorlogsslachtoffers op de Algemene Begraafplaats. De werkgroep Graven Oorlogsslachtoffers Munnikenhof van de Historische Vereniging Oud Veenendaal heeft tekstborden, foto's en vlaggetjes geplaatst. Komt u ook?

De oorlogsherinneringen van meester Augusteijn

In het voorjaar van 2016 kwam ik met ernstige nekklachten bij de Praktijk voor Fysiotherapie en Manuele therapie Kerkewijk terecht. De eigenaar Jan Joost Versteeg bleek niet alleen een goede vakkennis te hebben, maar ook het nodige te weten over het lokale verleden. Als 'ouwe Veensen' bleken we beiden zeer geboeid te zijn door het oorlogsverleden van onze woonplaats.

Zijn oom Barend Versteeg (1906-1987) en tante Johanna Dina Versteeg-van Geenhuizen (1910-1984) waren betrokken bij de redding van Joodse Nederlanders en werden door Yad Vashem in Jeruzalem geëerd als Rechtvaardigen onder de Volkeren.

Ook de grootouders van Versteeg van moederszijde, de familie Augusteijn-Bontkes, bleken Joodse landgenoten geholpen te hebben. Er bleek zelfs nog een schrift te zijn met oorlogsherinneringen van Alexander Augusteijn. Ik kreeg een kopie in handen en las zoveel nieuwe en interessante informatie over de oorlogsperiode dat publicatie in *Oud Veenendaal* mij op zijn plaats leek.

Verantwoording

De oorlogsherinneringen zijn met pen in een regelmatig handschrift op papier gezet in een gebrocheerd cahier met een harde kaft van groene stof. Het cahier bevat, behalve de oorlogsherinneringen, geen tekst. De auteur heeft zijn herinneringen geen titel meegegeven. De meegegeven titel 'De oorlogsherinneringen van meester Augusteijn' is dan ook van mijn hand. Het schrift is momenteel in bezit van zijn dochter mevrouw H. Buiten-Augusteijn.

Zonder al te veel moeite heb ik de aantekeningen uitgetypt. Omdat het hier om herinneringen gaat, duiken er soms foutjes op in de tekst of wordt er afgeweken van de juiste tijdsvolgorde van de gebeurtenissen. Daarbij zijn de herinneringen opgeschreven voor zijn kinderen, zodat hij een aantal namen en feiten als bekend mocht veronderstellen. Dat is voor de huidige lezer natuurlijk minder het geval. Dit alles heeft gemaakt dat het mij goed leek deze tekst van aantekeningen te voorzien, die ik - op verzoek van de redactie - verwerkt heb in eindnoten.

Een scan van de tekst heb ik toegezonden aan

het Gemeentearchief Veenendaal met het verzoek een uitgeprinte versie toe te voegen aan de algemeen toegankelijke documentatiecollectie Tweede Wereldoorlog.

Een woord van dank aan Jan Joost Versteeg en zijn moeder mevrouw W. Versteeg-Augusteijn, die mij het verslag in handen speelde. Ook dank ik mevrouw Versteeg voor het beantwoorden van mijn (biografische) vragen. Haar zus mevrouw H. Buiten-Augusteijn bedank ik voor de foto's. Dank aan Gert Groenleer en Janneke van den Berg van het Gemeentearchief Veenendaal, alsmede aan Peter Buijs van het Joods Cultureel Kwartier in Amsterdam voor hun medewerking.

Door:
A. Augusteijn
Bezorgd door
Constant van
den Heuvel

De in 1923 gebouwde school voor meer uitgebreid lager onderwijs aan de Kerkewijk. Tijdens de mobilisatie van 1939-1940 zaten er Nederlandse militairen, tijdens de bezetting van 1940-1945 Duitse militairen en in 1953 evacués uit het watersnoodgebied, 2004 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Auteur

Alexander Augusteijn werd op 25 oktober 1903 geboren in Zwolle. Hij was als onderwijzer aanvankelijk werkzaam in Wijchen en daarna in Hoogezand. In het Groningse land ontmoette hij

Jantje Johanna Bontkes (14 september 1902, Sappemeer) en op 2 januari 1930 trouwden zij in Hoogezand. Vervolgens werd A. Augusteijn leraar in Utrecht. Op 22 juli 1932 werd het jonge gezin ingeschreven in Veenendaal op de Vendscheweg 16.

Lex Augusteijn was namelijk benoemd op de christelijke ulo in Veenendaal. Aanvankelijk werkte hij onder directeur R.J. Prins en vervolgens onder de vermaarde dr J.G. Thoomes. De viermanschool bestond verder uit juffrouw T. Jager en meneer H.A. van Essen. Op de mulo aan de Kerkewijk zou Augusteijn algebra, meetkunde en aardrijkskunde geven. Het schoolgebouw - tegenover de Brugkerk - is tegenwoordig in gebruik als kantoor van notaris Ottens. Als leden van de Gereformeerde Kerk kerkten Augusteijn en zijn gezin in diezelfde Brugkerk.

Het gezin Augusteijn zou vijf kinderen tellen. In het verslag komt hun jongste zoon Roelof Harm echter niet voor, aangezien hij pas in 1948 werd geboren. Roel Augusteijn zou later nog van zich laten horen als gedeputeerde in Brabant en waarnemend burgemeester van de gemeenten Hardinxveld-Giessendam en Maasdonk. In het verslag worden wel de vier oudste kinderen genoemd. Het betreft de oudste dochter Heepke (16 april 1931, Utrecht), die Hepie genoemd werd. Dan volgt zoon Joost (19 november 1932, Veenendaal - 12 november 2012, Harderwijk), die later evenals zijn vader leraar wiskunde zou worden. Het derde kind is Wilhelmina (21 oktober 1935, Veenendaal), wier roepnaam nog altijd Mienneke luidt en die de moeder is van Jan Joost Versteeg. Tot slot is er de jongste dochter Gerda (7 januari 1938, Rhenen). Voor de oorlog woonde het gezin Augusteijn eerst nog op Bergweg 6. Daarna verhuisden zij naar een twee-onder-een-kapwoning op de Kerkewijk 9 (gemeente Rhenen). Zij huurden die woning van hun buurman, de heer Molenbeek. Na de oorlog viel het huis weer onder de gemeente Veenendaal en veranderde het huisnummer. Tegenwoordig gaat het om Kerkewijk 193. Toen Molenbeek vertrok, werd de latere prof. dr C. Graafland de bewoner van nummer 195 en de buurman van de familie Augusteijn. De heer en mevrouw Augusteijn

bleven in Veenendaal wonen, waar mevrouw overleed op 23 december 1977. Op 12 oktober 1986 overleed ook de heer Alexander Augusteijn in Veenendaal.

1 Koningen 20, vers 11

Die zich aangordt, beroeme zich niet als die zich losmaakt (omgordt).

Dit cahier werd mij gegeven.
Om te beschrijven uit mijn leven.
Uit het opschrift kan men lezen,
Dat dit gepaard gaat met vrezén.
Het schrift is dik, mijn moed is klein.
Achabs woord is daarom mijn. (1)

Van links naar rechts: Joost, vader Lex Augusteijn, Gerda, Hepie, moeder Augusteijn-Bontkes en Mienneke, circa 1944 (collectie H. Buiten-Augusteijn)

Herinneringen van de eerste oorlogsdagen

9 mei 1940 was een rustige dag geweest. We hadden twee nichtjes uit Groningen te logeren en waren 's middags nog gaan wandelen naar de kuil bij La Montagne. Die kuil was ontstaan doordat het zand daaruit gebruikt was om een lazaret te maken naast huize De Berk. (2) De kinderen hadden in dat grote gat prachtig gespeeld. Allen waren we niet bewust wat de volgende dag ons brengen zou. Midden in de nacht, ongeveer om drie uur, werden we wakker van een hevig geronk van vliegtuigen. Nu hoorden we dat wel vaker als Duitse of Engelse vliegtuigen overvlogen. Ditmaal was het anders. Er werd geschoten, we hoorden hevige knallen. De radio werd aangezet en meldde dat Duitse troepen de grens overschreden hadden.

Ook aan de Kanaalweg verwoestte het Nederlandse leger in mei 1940 panden voor een vrij schootsveld. Op de achtergrond de watertoren (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

(3) Voor ons betekende dit: evacuatie. Veenendaal behoorde tot de Grebbelinie. Na de IJssellinie kwam deze als tweede verdedigingslinie aan de beurt. Heel de plaats was in blokken verdeeld, die respectievelijk onder leiding van een blokhoofd naar Elst moesten lopen om daar in rijnen ingescheept te worden.

Het eerst kwam het noordelijk deel van Veenendaal aan de beurt. De hele dag zagen we mensen voorbijtrekken, met koffers, karretjes, op fietsen. Tegen de avond kwamen wij aan de beurt. Moeder had voor de kinderen rugzakjes genaaid, waarin ze wat kleding konden meenemen. Zelf hadden we een koffer met het hoognodige. Ik weet nog hoe ik bij ons vertrek de deur sloot en dacht: zouden we ons huis nog weerzien of zou het in puin geschoten zijn? Wonderlijk zo los als we op dat ogenblik van alles waren. Welgemoed togen we op weg, wij met vier kinderen en twee logeetjes.

Bij het Koetshuis stonden soldaten die ons water gaven. In Elst bleef het wagentje, waarin we Gerda gereden hadden op de oever staan. Ons schip was nog betrekkelijk schoon. Er waren ook mensen die in een schip kwamen,

waarin steenkolen vervoerd werden. Een deken werd op de vloer gelegd, we gingen allen zitten in het ruim waarin een paar honderd mensen zaten. We aten wat van het meegenomen proviand en probeerden daarna wat te slapen. Zo spoedig het licht werd, voeren we weg, richting Rotterdam. Waarheen wisten we niet precies, maar het zou, zo zei men, nog voorbij Rotterdam zijn. De hele zaterdag, 11 mei, voeren we. Vlak bij ons lag een man, die hevige krampen had. Zijn vrouw stond er wat hulpeloos bij. Toen kwam er een oud moedertje, een heel vroom vrouwtje, dat tegen de vrouw van de zieke man zei dat ze bij hem moest gaan liggen, tegen hem aan, want zei ze: 'De Schrift zegt: Waar er twee samen liggen, hebben ze warmte.'

Op zondag, 1^e Pinksterdag, heb ik staande op de trap die naar het dek leidde Handelingen 2 gelezen, het Pinksterevangelie en daarna hebben we samen gezongen: Scheepje onder Jezus' hoede. (4)

Ook herinner ik me nog dat ik 's morgens in een dorp aan de rivier van boord ben gegaan en bij een bakker kwam. Deze had de hele nacht gebakken voor de evacués. Met twee warme broden kwam ik weer aan boord. Bij Vreeswijk bleek dat we niet verder konden varen richting Rotterdam. Men kon vandaar de rook van de brandende stad zien. We voeren toen de Vaartse Rijn op en gingen in Jutphaas van boord. Alle Veenendalers werden daar in scholen, schuren en dergelijke ondergebracht. Wij kwamen bij een paar eenvoudige, hartelijke mensen terecht. (5)

Na een dag moest Jutphaas ook evacueren. Bij de mensen waar we verbleven, had men een bakfiets met een grote laadbak. Daar kunnen onze koffers op. Verder mocht Hepie ook op die bak. Ze had weer een aanval van haar astmatische bronchitis en was niet in staat om te lopen. We moesten lopen richting Gouda. Moeder droeg een grote blauwe hoed, waar ze nogal trots op was. Op een gegeven moment waaide deze hoed af en kwam in een sloot terecht. We waren zo los van al onze bezittingen, dat ze hem daar wou laten liggen. Ik zie me nog, op mijn buik

Meester Augusteijn was een lange, statige man (collectie H. Buiten-Augusteijn)

liggend, die hoed opvissen. Een eindje verder stond op een hek van een weiland geschilderd: God met ons. Bemoedigend heb ik daar nog op geweest. Het lopen werd voor de kinderen te vermoeiend en telkens vroegen we bij een boerderij langs de weg, of daar ook onderdak voor ons was. Het antwoord was steeds: 'Nee, wij moeten onze schuren ophouden voor evacués uit de Betuwe.' Wel hebben we bij een boer een kluit boter van meer dan een pond voor, ik meen, een kwartje gekocht.

Ten slotte kwamen we in Montfoort. Bij een mooi huis belde ik aan en vroeg of we daar konden komen. De man zei dat dit wel kon, maar dat hij een Duitser was. We waren echter zo moe en Hepie was zo ziek dat we besloten daar maar naar binnen te gaan. We namen afscheid van onze Jutphase gastheer, die met zijn driewieler (*streep erdoor*) bakfiets verder reed en gingen met ons achten het huis van die Duitser binnen. Het bleek dat deze man al twaalf jaar in ons land woonde. Na tien jaar kon hij genaturaliseerd worden en dat had hij ook geprobeerd. Dit ging niet zo gemakkelijk en de autoriteiten hadden hem, een felle antinazi, gevraagd of hij ook zijn hand niet eens opgeheven had voor de Hitlergroet. Zelf was hij directeur van een steengaasfabriek en waar ons spoedig bleek een meelevend lid van de Gereformeerde Kerk. Hij was geboren even over de grens bij Twente en voelde zich voor honderd procent Nederlander. (6) We waren nog maar even in het huis of de man werd weggehaald. Er was daar in de buurt op Hollandse soldaten geschoten en hij als Duitser werd ervan verdacht. Zijn vrouw begon te huilen, liet haar enig zoontje bij ons achter en ging met haar man mee. Zo zaten we, na nog geen half uur, in dat wildvreemde huis met zeven kinderen. Gelukkig duurde het niet lang of onze gastheer kwam met zijn vrouw terug. Bedden voor ons allen waren er niet. Op dekens op de grond werden de kinderen ter ruste gelegd en doodvermoeid als ze waren, sliepen ze spoedig in.

De volgende avond toen we rustig met z'n vieren in de huiskamer zaten, kwam het bericht door de radio dat Nederland gecapituleerd

had. Plotseling stond onze gastheer op, viel op zijn knieën en begon luid te bidden. Zijn vrouw volgde zijn voorbeeld en wij keken verwezen toe. In zijn gebed droeg hij de zorg voor zijn gezin aan de Here op. Hij vreesde ernstige reacties van Duitse, maar vooral van NSB-kant, omdat bekend was dat hij als Duitser een felle anti-nationaalsocialist was. Een jaartje later zijn deze mensen in Veenendaal nog op bezoek geweest. Gelukkig kon hij ons toen mededelen dat er geen maatregelen tegen hen getroffen waren en zijn gebed verhoord was. Van Montfoort zijn wij toen naar Utrecht gegaan. Hoe weet ik niet meer, wel dat enkele van onze kinderen bij de bureaus van mijn ouders, de familie Van der Horst, geslapen hebben. (7) Kort na onze aankomst in de Cornelis Drebbelstraat sprak mijn vader iemand uit Veenendaal die zei dat de huizen op de Kerkewijk er alle onbeschadigd nog stonden. Zo spoedig mogelijk trokken we huiswaarts. Of het per trein, auto of bus geweest is, weet ik niet meer. Ik meen met een auto.

Meester Augusteijn op latere leeftijd (collectie H. Buiten-Augusteijn)

We troffen ons huis vrijwel onbeschadigd aan. Alleen een paar ruitjes in de voorkamer waren ingeslagen, waardoor de soldaten naar binnen konden. Niets was er verder beschadigd of gestolen. Zelfs onze fietsen, die we in de schuilkelder achter in onze tuin gezet hadden, waren er nog. Alleen stonden ze nu in het prieel. In onze garage stond een röntgenapparaat, dat later door Rode Kruis personeel is opgehaald. Ook stonden er lege vaten en een vat nog halfvol olie. Stom als we in die tijd nog waren,

hebben we ze alle ingeleverd in plaats van het halfvolle vat voor onszelf te houden als een soort oorlogsbuit.

Het laatste oorlogsjaar

1944. Het eten werd schaars. Zij die wat te ruilen hadden, leden geen honger. Textiel- en sigarenhandelaren, boeren hadden het nog goed. Helaas, een onderwijzer had alleen oude schriften te ruilen en deze waren niet in trek. Toch hadden we twee voordelen. Ten eerste had ik twee zwagers in het noorden, die beiden bakker waren. De een stuurde bonnen, niet van die gewone broodbonnen, want die waren aan een bepaalde plaats gebonden. Nee, bonnen die reizigers hadden en waarmee ze in hotels terecht konden. Deze waren overal geldig. De ander stuurde brood, meestal roggebrood. De post zei bij het afleveren vaak: 'De bakker.' Was het brood bij de verzending stuk gegaan, dan genoot vooral Joost van de 'hompen en klonten'. Soms waren er vreemde dingen in het brood meegebakken, zoals tabaks- of suikerbonnen. (8) Het tweede voordeel dat we hadden was dat we een uitdeelpost van de centrale keuken in onze garage hadden. Het standaardmenu was erwtensoep. De leider van die keuken was onze vriend Jan Broekhuizen. (9) Hij zorgde dat die post bij ons gevestigd werd. Als 's middags klanten hun portie gehad hadden, bleven er vaak nog verscheidene liters over. Zodoende aten we erwtensoep tot we geen snert meer konden zeggen. De grondstof van deze soep was natuurlijk de erwt. Hiervoor had men zakken vol ingekocht. Niet de mooie erwten. Die waren voor het Herrenvolk. Nee, de zogenaamde 'pik'. Erwten waaraan de vogels gepikt hadden, maar naar ik vermoed ook wel eens wormpjes geknaagd. Dat spul werd gemalen en dan met wat vlees tot snert gekookt. Er zal weleens een fijn gemalen wormpje in gezeten hebben, maar daar dachten we niet aan. In grote melkbussen van veertig liter werd het bij ons afgeleverd. Soms kwam er in plaats van erwtensoep soep van suikerbieten, een eten dat alleen maar als maagvulling kon dienen en vies smaakte. (10) In september 1944 kwam de luchtlanding bij Arnhem en moest de hele zuidrand van de Veluwe evacueren. Rhenen moest ook evacueren. Alleen dat gedeelte van de gemeente dat lag tussen La Montagne en de Bergweg moest blijven. Voorbij La Montagne was het spergebied en mocht niemand meer komen. Op een kwade dag zijn daar, even voorbij La Montagne, in het bos zeven Nederlanders doodgeschoten.

Er was een Duitser doodgeschoten en als represaille werden deze zeven uit de Utrechtse strafgevangenis gehaald en neergeschoten. Onder hen was dominee Ader. Zijn vrouw zou later het boek *Een Groninger pastorie in de storm* schrijven. (11)

De strijdende partijen rond Arnhem en Nijmegen in september 1944 tijdens de geallieerde operatie Market Garden (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Wij hadden twee evacués uit Oosterbeek. Een oude dame met haar ook al niet meer jonge ongetrouwde dochter. De laatste had, naar ik mij herinner, niet bepaald een prettig karakter. De geëvacueerde boeren uit Achterberg kregen soms toestemming uit hun verlaten boerderijen het veevoer te halen. Op een middag trok zo'n colonne boerenwagens, beladen met voederbieten, over de Kerkewijk. Een paar Engelse vliegers zagen de colonne, vlogen er laag over en mitrilleerden de hele stoet. De voerlui vluchtten zo snel ze konden. Een liep gewond de tuin van onze burens in. Zijn hand hield hij op zijn heup, die hevig bloedde. Ik zag hem neervallen en hoorde zijn laatste woorden: 'Moeder, moeder.' Toen was hij dood. Een kogel had de beenslagader geraakt. We zaten juist aan tafel. Een pan met zuurkool stond daarop. Toen, na dit voorval meegemaakt te hebben, kon geen nog een hap door zijn keel krijgen. In onze voorruit zat een gat van een kogel, die daardoor gegaan was. Alleen onze vrouwelijke evacuée, de ongetrouwde dochter, zag nu haar kans schoon en deed zich op een afschuwelijke wijze tegoed, daar geen van de anderen nog eetlust had. Twee koperen hulzen van de afgeschoten kogels zijn nog in mijn bezit. (12) De geëvacueerde dames

zijn later vertrokken naar familie, naar ik meen in de buurt van Haarlem.

Toen kwam er een nieuwe evacu e, een zekere heer Koch. Op zijn vals persoonsbewijs stond Karel Koch. Wat zijn beroep was, waar hij gewoond had, was voor ons nogal geheimzinnig. Hij vertelde er nooit iets van. Op zekere dag vertelde onze buurman, de heer Van Schaardenburg, de directeur van de NeWo, dat Koch een Jood was. Zijn uiterlijk was er niet naar. Alleen tegen het eind van de oorlog, toen we allen en hij dus ook, steeds magerder werden kwamen de Joodse trekken meer uit. Na de oorlog bleek dat hij Emanuel Pinto heette en handelaar in tabak was. (13) Hiervoor had hij allerlei beurzen in Europa afgereisd. Na de oorlog ging hij naar Amsterdam en kwam als een gebroken man terug toen hem bleek dat al zijn Joodse familie en vrienden weggevoerd en dood waren. Helaas is hij twee jaar na de oorlog bij de ramp van het vliegtuig 'De Nijmegen' in Schotland omgekomen. (14)

Een onderduikstertje dat tijdelijk bij ons verbleef was het Jodinnetje Doortje. (15) Een uitgesproken Joods type, die dan ook door ons verboden werd voor het huis te spelen. Ze kwam niet alleen, maar bracht levende have mee in de vorm van hoofdluizen. Daar deze beestjes niet eenkennig waren, genoten onze dochters spoedig ook van hun bezoek en moest moeder de strijd aanbinden tegen dit hoofdronrein.

In het najaar van 1944 was die grosse Armee op de terugtocht of werden, zoals het in de Duitse frontberichten heette, enkele oneffenheden in de frontlinie rechtgetrokken. Uit de Betuwe kwamen heel wat militairen terug. Op een dag kwam er een luitenant bij ons en vertelde dat we inkwartiering kregen. Als pleister op de wonde, zo meende hij, vertelde hij dat bij ons een Hollandse chauffeur die in Duitse dienst was, zou komen. Op zijn enthousiaste mededeling heb ik blijkbaar niet opgewekt gereageerd. Hij vroeg mij tenminste of ik dit geen goede oplossing vond in dit geval. Ik heb hem toen gevraagd hoe hij het zou vinden als bij een eventuele bezetting van Duitsland door de Russen bij hem een Duitse chauffeur ingekwartierd zou worden die in Russische dienst was. Even keek hij mij aan, toen zei hij: 'Sie haben Recht, Sie bekommen einen anderen.' Die andere is toen niet gekomen, wel later in maart '45. In huize De Berk kwam de luitenant, bij de familie Molenbeek een Feldwebel en bij ons een soldaat. Die soldaat was Arthur Kohl, een echt mof, die er nog niet van overtuigd was dat Hitler de oorlog verloren

had. (16) We zeiden tegen de kwartiermakers dat we geen bed hadden voor de militair. Een gezin van zes personen en onderduiker Koch was toch al veel. Toen het toch moest, bedachten we dat in het prieel een oude aftandse divan stond. De soldaat met de sergeant hebben het ding toen naar boven getransporteerd op mijn studeerkamertje. Die sergeant was een al wat oudere man, die een zeer sympathieke indruk maakte. Hij zag de toekomst van Duitsland somber in en was in grote zorg over het lot van zijn moeder die in Pommeren woonde, een gebied dat door de Russen bezet was.

We hadden in die tijd nog elektrisch licht. Bij hun terugtocht in de herfst van '44 waren er in La Montagne officieren ingekwartierd. Die heren moesten licht hebben en het gedeelte van de oude grens van Veenendaal tot La Montagne werd weer aangesloten. Hoewel die officieren al lang vertrokken waren, bleef het licht aangesloten. Niet alleen hadden wij licht, maar ik kon ook naar de radioberichten uit Engeland luisteren. Men had op bevel van de Duitsers zijn radio moeten inleveren. Van Loo kwam toen bij mij en zei: 'Ik weet een pracht schuilplaats voor je toestel, geef het mij maar mee.' Waar hij het heen bracht, wist ik toen niet. Bij een eventuele controle kon ik met een gerust hart zeggen dat ik geen toestel had en er verder niets van wist. Toen in de muloschool later de Duitsers ingekwartierd werden, moesten uit de schuilplaats daar op zolder, de radio's weg. Zeven stuks kwamen er toen tevoorschijn, die door de respectievelijke eigenaren, keurig verpakt, mee naar huis werden genomen. (17) Met mijn Telefunken onder de arm fietste ik naar huis. Bij de Panterfabriek stond een Duitse soldaat op wacht en ik dacht: 'Man, je moest eens weten wat ik hier onder mijn arm heb.' Het toestel werd nu op zolder in de wasmand gezet. Gert van Schuppen, een broer van de eigenares van Het Stoepje, had er nog een kastje bijgebouwd, waardoor ik in staat was Engeland via de ultrakorte golf op te vangen. Toen het licht nog niet afgesloten was, kwamen de lui van de PUEM de meter controleren om te zien of er soms ook stroom verbruikt was. Ze deden dit zeer slordig en vroegen mij bijvoorbeeld een keer, toen ze vastgesteld hadden dat we stroom verbruikten: 'U krijgt zeker wel eens inkwartiering?' Hoewel het toen niet waar was, bevestigden we dit. 'U weet zeker ook niet precies voor hoe lang?' Nee, dat wisten we ook niet. Ze noteerden toen in hun papieren 'inkwartiering' en gingen weer weg. Toen eens de stop bij de paal (we hadden toen

Uitje van het personeel van de mulo. In Blokzijl zitten van links naar rechts de heren De Jong, Van Loo, Thoomes en Augusteijn. De bank is onthuld in 1939 en herinnert aan de ambtsperiode van een plaatselijke burgemeester
(collectie Historische Vereniging Oud Veenendaal)

nog een bovengronds net) doorgeslagen was, werd deze door de PUEM netjes vervangen en dat in een tijd dat niemand meer stroom verbruiken mocht. Toen Arthur Kohl bij ons ingekwartierd was, zei ik: 'Jongens, vanavond geen licht, dat is te gevaarlijk.' Wij zaten bij een bakje met water waar wat olie op dreef en een zogenaamd drijvertje dat nog enig licht verspreidde. Daar kwam Arthur thuis. Verbaasd vroeg hij of wij im Dunkeln zaten. Toen we hem vertelden dat we geen stroom mochten gebruiken, zei hij: 'Hier nebenan brennt das ganze Haus.' Op zijn verantwoording hebben we toen de knop omgedraaid. Helaas was de vreugde maar van korte duur. De volgende dag kwam er geen stroom meer. In Utrecht waren de steenkolen op. De waterleiding werkte in die tijd ook niet meer. De mensen moesten zich behelpen met pompwater. Wij haalden dat bij Van Ginkel. Het was lichtbruin van kleur en had een veensmaak. Om niet telkens een emmertje te moeten halen, hadden we een teil achter het huis staan, gevuld met dit drabbige vocht. Nu had freule Van Asch van Wijk van Prattenburg ook evacués, namelijk haar zuster met diens man, baron van Heemstra. (18) Het gerucht ging dat ze zelf voldoende voorraad had. Voor haar zuster en zwager werd echter eten uit de gaarkeuken gehaald bij onze uitdeelpost in de garage. Op een dag kwam

de freule zelf het eten halen. Ze zag de teil met bruin water en beloofde dat we water van Prattenburg zouden krijgen. De volgende dag reeds kwam haar neefje Feye van Heemstra met een karretje waarop een melkbus stond, gevuld met water dat kon wedijveren met het helderste leidingwater. Dat heeft ze zo lang mogelijk volgehouden.

Het leven werd echter steeds moeilijker. We mochten nog maar een paar uur per dag ons huis verlaten om voedsel te halen. De kwaliteit en de kwantiteit van het brood verminderde wekelijks. De aardappelen werden witvlezige veenaardappels, die normaal gebruikt werden om er aardappelmeel van te maken. Op een morgen kwam de heer Koch beneden met de verheugende mededeling dat Arthur Kohl die nacht hals over kop vertrokken was. Zijn buurman, de Feldweibel, had onder zijn raam geroepen: 'Arthur, es ist so die höchste Zeit!' We vonden zijn kamertje dan ook verlaten. Als souvenir had hij een kastje achtergelaten dat later nog door de kinderen als bergkastje gebruikt is. Zo naderde 5 mei 1945. Elke avond ging ik door de tuin van buurman Heij naar de woning van de heer Van Schaardenburg. Deze had een autoradio, die werkte op een accu. Het ding stond onder de vloer. 's Avonds om kwart over acht werd de vloerbedekking opgebeurd. Een luikje werd zichtbaar en de radio werd op de vloer gezet. Daar zaten dan de heren Heij, Schaardenburg, Koch, dominee Smeenk (deze woonde in het huis dat nu De Spijker heet) en ondergetekende. We luisterden gespannen naar de laatste berichten over de oorlog uit Engeland.

(19) De oude dominee Pol, geëvacueerd bij zijn dochter, mevrouw Van Loo op de Bergweg, kwam elke ochtend de laatste berichten bij mij halen. Op de Bergweg had hij vaak allerlei wilde verhalen gehoord en hij zei dan: 'Ik kom maar weer eens bij mijn vriend Augusteijn informeren wat Engeland zegt.' (20)

hiervoor bewaard. We hebben gezongen en toen tegen de buurvrouw, mevrouw Molenbeek, gezegd wat we zo-even gehoord hadden. Het raampje ging daar op een kiertje open, we werden bedankt voor de boodschap en meteen ging het venster weer hermetisch dicht. Men kon de bevrijding op verschillende manieren beleven.

De volgende dag trokken we te voet naar Elst om de intocht van de geallieerde troepen te zien. Hagen mensen stonden daar en juichten onze bevrijders toe, die vanaf Wageningen in de richting van Utrecht trokken. Soms gooiden enkelen wat snoepgoed of sigaretten.

Toen we in de namiddag bij La Montagne kwamen werden we gewaarschuwd dat we niet veilig op de Kerkewijk konden lopen. In de Panterfabriek lag namelijk Hollandse SS. Deze redeneerden: 'Als we capituleren worden we als landverraders terecht berecht en waarschijnlijk wacht ons de doodstraf. Dan kunnen we ons beter doodvechten.' Waarschijnlijk om te tonen dat zij in Veenendaal

nog de macht in handen hadden, werd op de voetgangers op de Kerkewijk geschoten. Het was immers spertijd en alleen enkele middagen mocht men bij de weg. Bij La Montagne gingen we toen het zogenaamde Beukenlaantje in. Zogenaamd, want er stond geen enkele beuk meer. Alle opgestookt in de hongerwinter. Achter het struikgewas naderden we zo onze woning en staken haastig de weg over om daarna veilig ons huis te bereiken.

Kort daarop kwamen er Canadese soldaten en officieren. De soldaten legerden zich langs de weg. Toen we gingen kijken en ze zagen eten, konden we ons niet voorstellen dat brood zo wit kon zijn, gewend als we jarenlang aan het grauwe oorlogsbrood waren. Daar er onderhandelingen gaande waren met de SS in de Panter, trokken de Canadezen niet verder. Wel werd er 's avonds bij La Montagne een grote schijnwerper opgesteld, gevoed door het een of ander aggregaat, die de Kerkewijk de hele nacht, tot een eind voorbij de Bergweg, in een helder licht zette. Vanuit Ede was het deel van Veenendaal benoorden de Vaartbrug toen al

Villa De Spijker, Kerkewijk 191, 2015. Het huis dankt zijn naam aan een represaillemaatregel van de Duitsers tegen de woning aan de overkant. Er waren spijkers gestrooid, een Duits voertuig reed lek en de woning werd in brand gestoken (collectie Hennie Henzen)

Zo kwam, naar ik meen, de avond van 4 mei. De volgende dag zou de capitulatie van het Duitse leger in Nederland in hotel De Wereld in Wageningen getekend worden. Radio Oranje was al begonnen, we waren iets te laat. Het enige wat we eerst hoorden was vrolijke marsmuziek. Het was zulke vrolijke muziek dat we al dadelijk vermoedden dat de geruchten van de laatste dagen werkelijkheid waren. En toen werd het bericht van de capitulatie herhaald. De heer van Schaardenburg had nog een fles champagne voor deze gebeurtenis bewaard en feestelijk werd er geklonken op dit heuglijke feit. Aan de spertijd hield men zich niet meer. Zo kwam ook de overbuurman, de heer Beukelaar, voorzien van een Oranjevlag, de feestvreugde verhogen. (21) Toen ik thuiskwam, werden de kinderen van bed gehaald en samen hebben we de capitulatie gevierd met een glaasje geweckte kersen, ook

bevrijd. De Vaartbrug was juist die laatste dagen volledig door de Duitsers vernield. (22) De rest van Veenendaal werd toen spoedig ook bevrijd en wij kregen een Canadese officier ingekwartierd, Mr. Johnson. Naar ik meen vond vooral Gerda hem nogal aardig.

In die mobilisatie- en oorlogstijd was de mulo-school bezet door achtereenvolgens Hollandse militairen, Duitse militairen en Todtmensen. Dat waren lui die voor de Organisation Todt stellingen voor de moffen moesten graven. Ik heb in die tijd les gegeven in de Gereformeerde Gemeenteschool. Deze stond op de plaats waar nu de ijzerwinkel van G.H. van Leeuwen is. (23) Ook hielden we school in de bijgebouwen van de Pniëlkerk, in Pro Rege en in de Ritmeesterfabriek over het spoor. Toen na de oorlog de oude school weer in gebruik kwam, verging men daar

Zal opnieuw ons Holland wezen;
Blijde heb ik 't u gemeld!

Noten

1. De schrijver citeert hier een Bijbelgedeelte. In 1 Koningen 20, vers 16 zegt koning Achab: 'Die zich aangordt, beroeme zich niet als die zich losmaakt.' Volgens de kanttekeningen bij de Statenvertaling betekent dit spreekwoord zoveel als: 'Men moet geen triomflied zingen vóór de victorie.'
2. Martin Brink, *Keerpunt Veenendaal* (Veenendaal, 2003), 89; www.schrijversinfo.nl. Het adres van Huize De Berk is Kerkewijk 197. Dit uit 1933 stammende landhuis is een gemeentelijk monument. Zie: Dagprogramma Open Monumentendag 2015 op www.architectuurcentrumveenendaal.nl. Tijdens de beschreven periode werd het huis bewoond door mevrouw M. van de Weerd-Speelman, weduwe van dominee R.J. van de Weerd. Hij werd in mei 1933 predikant van de Gereformeerde Brugkerk, maar overleed al in maart 1934.

Toeschouwers bij de door de Duitsers op 6 mei 1945 vernielde Vaartbrug. Op de achtergrond de Gereformeerde Kerk (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

van het ongedierte en bracht ik dagelijks wel enkele vlooiën mee naar de Kerkewijk. Maar dit kleine ongedierte werden we wel meester, nu het grote verdwenen was. Met enige wijziging kan ik Bilderdijk nazeggen:

Holland groeit weer!
Holland bloeit weer!
Hollands naam is weer hersteld!
Holland, uit het stof verzezen,

3. De Duitse troepen overschreden de Nederlandse grens in de vroege morgen van 10 mei 1940 om 3.55 uur a.m. Iets na vieren werden de Nederlandse vliegvelden gebombardeerd. Dat gebeurde vanuit de Noordzee. Deze vliegtuigen waren over ons grondgebied heen gevlogen. Boven de Noordzee maakten zij vervolgens een zwenking. Deze - en andere - vliegtuigen waren dus al eerder opgestegen. Het geluid van die eskaders was rondom 1.30 uur a.m. te horen en heeft veel mensen gewekt. Zie: L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, deel 3 mei '40, 3 - 18; www.mei1940.nl/10_mei_1940_deel_1.htm. Uit Augusteijns beschrijving kan het beeld opkomen dat de radio al in de nacht meldde dat het oorlog was. Die mededeling kwam - voor zover mij bekend - echter pas om

8.00 uur a.m. bij de nieuwsberichten van het ANP, waar een proclamatie werd voorgelezen van koningin Wilhelmina.

4. J. Koolhaas Revers, *Evacuaties in Nederland 1939 - 1940* ('s-Gravenhage, 1950), 337-341. Tijdens de mobilisatie van 1939 werd de Grebbelinie opnieuw in gebruik genomen, waarbij Veenendaal garnizoens- en frontplaats werd. Bij eventuele oorlogshandelingen moesten de 16.000 tot 17.000 burgers van Gelders en Stichts Veenendaal direct worden geëvacueerd naar Elst om vandaar per schip verplaatst te worden naar het westen. Een tocht van zo'n zeven tot tien kilometer. Op vrijdag 10 mei begon de evacuatie, waarbij zo'n 2000 mensen door het Rode Kruis werden vervoerd. In 17 groepen ging de rest lopen. Via de Kerkewijk verlieten zij Veenendaal, waarna al snel een chaos ontstond. De vluchtelingen werden bij de loswal in Elst en ten noorden van het Ingense Veer ingescheept in 46 schepen, waaronder een groot aantal kolenschepen. De meeste schepen vertrokken dezelfde avond nog. De laatste schepen rond 8.00 uur de volgende zaterdagmorgen 11 mei. In de chaos brachten 1500 tot 2000 Veenendalers de nacht door aan de oever, zonder onderdak. Het was prachtig weer tijdens dit pinksterweekend van 1940.

5. Koolhaas Revers, *Evacuaties 1939 - 1940*, 339. Op zaterdagavond zouden de opvarenden in Schoonhoven van boord gaan. De toeloop zou echter te groot worden, zodat op diezelfde avond 18 schepen met zo'n 6000 opvarenden doorvoeren naar Jutphaas, waar ze op zondagavond 12 mei arriveerden. Op maandagmorgen 13 mei gingen ze van boord. De studie van Koolhaas Revers stelt dat deze mensen (onder wie de familie Augusteijn) 'het wel het moeilijkst hebben gehad'. Augusteijn spreekt over de rookwolken boven Rotterdam. Dit kan niet het bombardement betreffen, aangezien dat pas op dinsdag 14 mei plaatsvond. Waarschijnlijk hadden de rookwolken die hij zag te maken met de zware gevechten bij Rotterdam en Dordrecht.

6. Digitaal Krantenarchief RHC Rijnstreek en Lopikerwaard, *Het Vrije Woord*, 24 december 1947, 2; *Woerdense Courant*, 28 oktober 1949, 3; ibidem, 1 april 1955, 6; ibidem 23 januari 1969, 3; www.encyclopedie-grofkeramiek.nl/. Steengaas werd eind 19^e eeuw uitgevonden in Duitsland en is buigzaam materiaal (gemaakt van gebakken klei en staaldraad), waaraan stucwerk wordt vastgemaakt. In de buurt van Montfoort stonden twee steengaasfabrieken. Directeur van de NV Aro in Heeswijk (gemeente Linschoten) was Christiaan Frederik Luca, geboren in Utrecht, zodat hij de gastheer van de familie Augusteijn niet geweest kan zijn. De andere fabriek was de Rijnsche Steengaasfabriek in Barwoutswaarder (nu gemeente Woerden). De directeur hier was de heer J.H. de Wolf sr., van wie ik nauwelijks biografische gegevens kon vinden. Toch zou hij de bewuste gastheer kunnen zijn. Tijdens de oorlog lag zijn fabriek stil, omdat hij niet aan de bezetter wilde leveren. Dat past wel bij de beschrijving die Augusteijn geeft van zijn principiële gastheer. De Wolf overleed in 1955.

7. www.augusteijn.net/; Koolhaas Revers, *Evacuaties 1939 - 1940*, 343. Zijn ouders waren Joost Augusteijn (1876-1961) en Wilhelmina Vros (1876-1956) en woonden op nummer 10. De laatste Veenendalers keerden rond 22 mei terug naar Veenendaal. Ongeveer 130 woningen waren vernield in de meidagen.

8. www.relate.org; www.pondes.nl. Augusteijns schoonvader was tot zijn dood in 1934 bakker. Hij doelt hier op zijn zwagers Hendrik Bontkes (1899-1978) en Jan Bontko Bontkes (1905-1981).

9. Gemeentearchief Veenendaal, bevolkingsregister 1921-1940. De sigarenmaker Jan Broekhuizen woonde sinds 1937 aan de Dijkstraat. Hij schilderde; mevrouw Versteeg heeft nog een schilderij van hem in haar bezit.

10. Gesprek met mevrouw Versteeg-Augusteijn te Veenendaal, 20 december 2016. De uitdeelplek werd gevestigd in de garage en bevoorrad door de gaarkeuken die was ondergebracht bij de Frisiafabriek. Rond het middaguur werden met paard-en-wagen gamellen vol voedsel gebracht. Mensen stonden in de rij om een portie te krijgen, maar er bleef altijd genoeg over.

11. Constant van den Heuvel, *Het kruis op de berg. De fusillade van 20 november 1944 tussen Rhenen en Veenendaal* (Utrecht, 2015); www.hetkruisopdeberg.nl; J.A. Ader-Appels, *Een Groninger pastorie in de storm* (1947; 13^e druk 1990). Er werden daar zes en niet zeven verzetsmannen doodgeschoten. Het misverstand werd veroorzaakt door een fout op de tweede plaquette. Daar stond T.J. LAMBRECHTS EN V. RITTHEM in plaats van T.J. Lambrechtsen van Ritthem, zodat velen dachten dat hier twee verschillende mensen werden bedoeld. Sinds 2014 is de fout hersteld bij de verduurzaming van het kruis op de berg. Slechts drie slachtoffers kwamen uit de strafgevangenis van Utrecht, de andere drie kwamen uit een strafgevangenis in Amsterdam. De kleine Mienke hoorde de gewerschoten van de fusillade in hun achtertuin.

12. GAV, bevolkingsregister, akte 118; verklaring van overlijden. Waarschijnlijk gaat het over de grondwerker Maas Muller (18 januari 1911, Veenendaal), die overleed op zaterdag 11 november 1944. Volgens dokter Reijdon overleed hij om 13.00 uur; begrafenisondernemer Gerritsen meldde 12.30 uur. Als plaats van overlijden wordt opgegeven Middellaan 135, dat iets om de hoek was bij de familie Augusteijn. De genoemde hulzen zijn nog altijd in bezit van de familie.

13. Gesprek Peter Buijs (Joods Historisch Kwartier), 15 december 2016; www.geni.com. Hij heette Eliasar Pinto en was geboren op 20 maart 1900 in Leeuwarden. Zijn roepnaam was Eric. Hij was liberaal joods en werkte onder meer in de groentewinkel Neumann in de Scheldestraat in Amsterdam. Tijdens de oorlog verzorgde hij de groenteditributie voor de Joodse Raad.

14. www.aviacrash.nl/paginas/nijmegen.htm; Het Utrechts Archief, *Utrechts Nieuwsblad*, 21 oktober 1948, 1; <http://www.sjoa-drenthe.nl/>; www.jodenin nederland.nl. Op 21 oktober 1948 verongelukte bij het Schotse Prestwick de constellatie 'De Nijmegen' van de KLM. Het vliegtuig raakte een hoogspanningskabel. Aan de stuurknuppel zat de beroemde Koene Dirk Parmentier, die met de Uiver in 1934 de tweede plaats haalde in de race van Londen naar Melbourne. Een ander slachtoffer was de beroemde majoor Bert Sas, die op 9 mei 1940 vanuit Berlijn doorgaf dat de nazi's de volgende dag ons land zouden binnenvallen. Eric Pinto - toen makelaar - kwam om met zijn kersverse echtgenote Rozette Engelina Hertzberger (4 maart 1903, Sneek). Rozet Pinto gold als journaliste, die reportages

maakte voor de AVRO en ook voor de VARA had gewerkt. Beide echtelieden zouden onderweg zijn geweest naar Lima, waar ze zich op termijn wilden gaan vestigen.

15. Vooralsnog blijft onduidelijk wat de echte naam van Doortje was.

16. Volgens mevrouw Versteeg kwam Kohl alleen maar om te slapen. Hij kwam laat en vertrok weer vroeg.

17. Jaap Pilon, *Mijn Kerkewijk. Een straatlengte nostalgie en historie* (Veenendaal, 2015), 155; Elma ter Burg-Westerduin, *Wij moeten weg. Over het leven van Veronie van Essen en haar familie* (Veenendaal, 2015), 4; GAV, Gerrit van Loo (26 augustus 1910 te Waarder) was een collega van Augusteijn op de mulo. Met zijn vrouw Maria Diederica van de Loo-Pol woonde hij op Bergweg 38. De ontruiming van de zolder vond in 1944 in grote haast plaats. Daar stonden ook bezittingen van de Joodse advocaat Leenhardt H. van Essen, van wie niemand wist dat hij inmiddels al was omgekomen in Auschwitz. Zijn dochter Veronie (1928-1943) bezocht in 1940 en 1941 de mulo. Zij moet les gehad hebben van Augusteijn.

18. www.geni.com; Wikipedia; Resources.huygens.knaw.nl/. Het moet gaan om baron Theodore Willem Lodewijk van Heemstra (1883-1945) en zijn vrouw Henriette Hester Johanna van Asch van Wijck (1883-1971). De bedoelde zoon is Schelto Feyo van Heemstra (1924-1995). Met de freule lijkt hij Cornelia Maria van Asch van Wijck (1890-1971) te bedoelen. Zij wordt beschreven als een christelijk feministe en publiciste. De bedoelde Van Ginkel was waarschijnlijk een boer op de Middellaan.

19. P.G. Doolaard, *Tot tijd en wijle... 1887 - 1987. Een eeuw gereformeerd in Veenendaal* (Veenendaal, 1987) 81; Nic.

Jansen, *Van grote en kleine dingen. Grepen uit het 100-jarig bestaan van de Gereformeerde Kerk van Renkum en Heelsum*, 50-51, zie: www.sprenglevend.nl/; www.digibron.nl/; *Reformatorisch Dagblad*, 3 oktober 2002; GAV. Links van Augusteijn stond ook een twee-onder-eenkapwoning. Op het huidige nummer 189 woonde Van Schaardenburg (directeur van de Leidsche Wolspinnerij, ook wel NeWo) en op nummer 191 - naast Augusteijn - de familie Heij. Hendrikus Gerardus Heij (1903-1974) was textielfabrikant en getrouwd met Johanna Maria van Buuren (1905-1973). Op het huidige nummer 187 staat Huize De Spijker. De daar ondergebrachte gereformeerde predikant dominee Bernard Daniël Smeenk (1908-2002) stond sinds 1943 in Renkum en Heelsum. Hij heeft daar tussen de 50 en 100 Joodse landgenoten het leven gered. Na de Slag om Arnhem is hij geëvacueerd naar Veenendaal, waar hij (tijdelijk) verbonden werd aan de Brugkerk en veel werk deed met de eigen predikant dominee D. van Enk (1902-1981).

20. Dominee Dirk Pol (1877-1958) was - na meer dan 40 dienstjaren - sinds 1942 emeritus predikant van de Gereformeerde Kerken. Vanaf die tijd tot eind oktober 1944 was hij als hulpprediker werkzaam in de Gereformeerde Kerk van Renswoude en Ederveen.

21. Overbuurman J.H.W. Beukelaar was onderwijzer.

22. De Vaartbrug ging op zondag 6 mei 1945 de lucht in door een explosie waarbij twee SS'ers omkwamen, die begraven werden op de gemeentelijke begraafplaats. De explosie was een ongeluk dat de nazi's zelf veroorzaakten.

23. De in de volksmond bekende Kokse school is afgebroken, maar stond op de hoek van de huidige Hoogstraat-Nieuweweg.

Correctie

De redactie heeft ook nog wat recht te zetten. De heer N. van Barneveld uit Lopik schrijft dat op pagina 81 van het septembernummer ten onrechte de kruising op de foto Nieuweweg-Hoogstraat wordt genoemd. Dat moet de kruising Hoofdstraat-Hoogstraat zijn. Dank voor deze opmerking.

Verder schrijft Wim van Elst dat het onderschrift bij de foto boven aan pagina 106 van het decembernummer niet correct is. Het goede onderschrift luidt als volgt:

Wim, onze welgemeende excuses voor deze fout.

Het gezin van Aris en Sophia van de Haar. Achterste rij van links naar rechts: Cornelis, Gijsbertus, Arie, Albertus, Gerrit, Johannes Cornelis en Jacob. Zittend van links naar rechts: Neeltje, Jan, vader Aris, Dirkje, moeder Sophia, Teunis en Gijsbertje (collectie Kees van de Haar)

Afscheid en film

Tijdens deze bijeenkomst genieten we van twee films die Hennie Henzen voor ons heeft uitgezocht. We nemen ook afscheid van Gert en Janny Groenleer.

Door:
Sieta van
Aalderen

Ieder wordt hartelijk welkom geheten door Bert van den Bos. Hij deelt mee dat Gert en Janny Groenleer afscheid gaan nemen van de HVOV. Gert stopt na zestien jaar als eindredacteur van het kwartaalblad. Janny heeft zich ingezet voor de ledenadministratie en alles wat daarbij komt kijken. Zij worden hartelijk bedankt voor hun bijdrage met bloemen en een bon. Ook deelt Bert mee dat we niet langer doorgaan

Werkbezoek van koningin Juliana aan Veenendaal op 24 september 1976. Geflankeerd door links Bep Diepeveen en rechts Jan van den Bosch stapt de koningin het multifunctioneel centrum Aller Erf binnen. Daar presenteren zich tal van verenigingen (collectie Ineke van Schuppen)

met de boekentafel. Boeken kunnen besteld en gehaald worden bij het documentatiecentrum. Dan is de beurt aan Hennie Henzen. Hij toont een film uit 1976, gemaakt door Piet de Geus en Gert Heikamp. We zien koningin Juliana tijdens haar bezoek aan Veenendaal. Het is een zogenaamde stomme film, waarbij af en

toe begeleidende tekst is ingesproken. Na de ontvangst in het gemeentehuis door burgemeester Bode gaat het gezelschap naar de Scheepjeswolfabriek en vervolgens wordt een bezoek gebracht aan het nieuwe multifunctionele centrum Aller Erf in Dragonder Noord. Wat opvalt is de tijd die de koningin neemt om zich door de betrokkenen te laten informeren en te bekijken wat er allemaal getoond wordt. En wat heeft zij weinig beveiliging om zich heen! Het doet allemaal bijzonder ontspannen aan. De lunch wordt gebruikt in de Bibliotheek.

Na de pauze duurt het even voor de aandacht er weer is voor de volgende film. Bert schetst de pauze als een soort minireünie. Daar krijg je niet snel genoeg van. De tweede film gaat over de herinrichting van de Hoofdstraat, de Hoogstraat en het Verlaat. De film is in opdracht van de gemeente Veenendaal in 1978 gemaakt door Gerard J. de Wit. We worden eerst meegenomen in een sportvliegtuig en krijgen vanuit de lucht een duidelijk beeld van Veenendaal om ten slotte als het ware in de Hoofdstraat uit te stappen. Wat is dat een drukke doorgaande weg voor personen- en vrachtverkeer! Zelfs de buslijn gaat erdoor. We zien de voorbereidingen die getroffen worden, waardoor winkels moeilijk te bereiken zijn voor voetgangers en fietsers. Banketbakker Joustra wordt geïnterviewd en hij ziet de herinrichting wel zitten, maar een oudere dame is van oordeel dat er veel te veel drempels zullen komen, waar oudere mensen gemakkelijk over zullen kunnen vallen.

In de film zien we beelden van de voorbereidende tekeningen en maquettes en hoe de bevolking gelegenheid krijgt om zich op de hoogte te stellen van de aankomende veranderingen. We zien de daadwerkelijke renovatiewerkzaamheden, de afsluiting van de Hoofdstraat, de opgebroken stoepen en natuurlijk ook de opbouw. Ten slotte zien we beelden van de officiële opening vanuit de Korenbeurs met als feestelijke klap op de vuurpijl het vuurwerk dat ruim afgeschoten wordt.

Bert sluit de bijeenkomst nadat hij Hennie heeft bedankt en wenst de ongeveer honderdtwintig bezoekers wel thuis.

Drie foto's met een verhaal

Toen in oktober 1943 drie Veenendaalse broers op de trein naar Nijverdal stapten, waren de Duitse troepen al bezig aan hun terugtocht van het Oostfront (1) en waren ze in Noord-Afrika al verslagen. In Nederland was van die ommekeer in de oorlog nog niets te merken. Vooral het Joodse deel van de bevolking leed onder een nietsontziende terreur van de bezetter.

In september was het laatste nummer van *Het Joodsche Weekblad* verschenen. (2) De Duitsers achtten verschijning niet meer nodig omdat de laatste 10.000 Joden waren weggevoerd, onder wie de twee voorzitters van de Joodse Raad. Ook de overige Nederlanders kregen hun deel: bombardementen, beschietingen, gedwongen tewerkstellingen in Duitsland en represailles waren aan de orde van de dag. In oktober 1943 werd Enschede gebombardeerd, waarbij 151 doden vielen. Een bombardement op Venlo op 13 oktober kostte 40 mensen het leven. Soms waren het mislukte bombardementen van de geallieerden, bedoeld voor Duitsland. Overigens troffen deze bombardementen, bedoeld om het Duitse volk te demoraliseren, vaker hun doel dan dat zij mislukten. Zo ook in 1943 toen Kassel werd gebombardeerd met als gevolg 6000 slachtoffers.

Te midden van deze gebeurtenissen vatten de broers Jacob, Jan en Wim Slok het plan op om hun broer Rijk, die met zijn gezin in Nijverdal woonde, persoonlijk te gaan feliciteren met zijn 37^e verjaardag.

Oktober 1943

Op zaterdag 22 oktober om ongeveer half twee 's middags vertrokken de drie broers per trein uit Veenendaal. Rond vijf uur konden zij in Nijverdal zijn. Zij reisden via Amersfoort naar Zwolle, waar zij de trein naar Enschede namen tot Nijverdal. Het was een reis met veel hindernissen. Treinpech, luchtalarm en beschietingen gaven veel vertraging, waardoor zij pas tegen 23.00 uur Nijverdal bereikten. Schoonzus Tho, die wist van hun komst en vanuit Zwolle telefonisch op de hoogte was gesteld van het vele oponthoud, haalde hen van het station. Rijk was in eerste instantie meer verbaasd dan blij zijn broers te zien. Immers, hij wist niets van hun komst.

Op zondagmorgen gingen de vier broers Slok naar de Nederlandse Hervormde Kerk. Naar de

preek zullen ze met volle instemming hebben geluisterd. Want hoewel ze in Veenendaal kerkten bij predikanten van de Gereformeerde Bond, waren ze in hun hart toch meer confessioneel en dus voor 'een Bijbels, belijdend geluid'. Naar hun mening werd bij de preken in Veenendaal te veel stilgestaan bij de ellende en te weinig bij de verlossing en dankbaarheid. Na de kerkdienst zal het gesprek ongetwijfeld over de preek zijn gegaan, waarna de oorlog en de kansen op de overwinning ruimschoots aan de orde zullen zijn gekomen. Na de warme maaltijd (Tho zal wel voor de afwas opgedraaid hebben) werd een forse wandeling gemaakt. Onderweg werden de gevolgen van de oorlog besproken.

Door:
Jaap Slok

Van links naar rechts: Jacob (1904-1986), Jan (1914-2000), Rijk (1906-1976) en Wim (1918-2001) (collectie Jaap Slok)

Op de Joncheerelaan aangekomen zei Rijk plotseling: 'Daar woont een goede kennis van mij. Hij heeft een fotostudio en ik ga vragen of hij een foto van ons wil maken.' 'Ach,' zeiden de broers, 'zou je dat wel doen? Die man heeft ook zondag.' 'Ja,' zei Rijk, 'dat is wel zo, maar het is zo'n rare tijd met tewerkstellingen in Duitsland, terechtstellingen, razzia's, beschietingen, bom-

bardementen enzovoort. Het is maar de vraag of we het overleven.' Hij belde aan, deed z'n verhaal en even later stonden de vier broers in de fotostudio. Na het maken van de foto werd de wandeling hervat. De volgende dag reisden Jacob, Jan en Wim terug naar Veenendaal.

Ook de ouders van Rijk schonken aandacht aan zijn verjaardag. Zijn vader Jan Slok (1879-1950) schreef in de verjaardagsbrief: 'En dat nu de oorlog spoedig voorbij mag zijn en het weer vrede mag zijn, de winkels vol, de ene voorraad na de andere. 't Is verschrikkelijk, zo'n bange tijd. Het is nog nooit gebeurd dat wij op Zondag schreven, maar wij hebben gisteren ook heel geen tijd gehad. De boerenkool wordt hier van het land weggehaald. Bij Stefie van ons hebben ze ook al boerenkool gestolen. Wij hebben ze van het land gehaald en ingemaakt. Dan is ze maar het beste bewaard.'

November 1943

Broer Jacob haalde in de dagen na hun uitstapje naar Nijverdal zich regelmatig de gesprekken voor de geest die zij als broers hadden gevoerd en kwam tot de conclusie dat hetgeen hun als broers kon overkomen ook kon gebeuren met zijn gezin. Waarom ging hij niet naar Bakker, de fotograaf in de Hoofdstraat, en liet hij daar een foto maken van zijn gezin? Dan was er, hoe dan ook, een blijvend aandenken voor het geval ons iets ernstigs zou overkomen. De afspraak

Van links naar rechts, achterste rij: vader Slok (1904-1986), dochter Wil (1933), zoon Jan (1931-1993) en moeder Slok (1905-1967). Vooraan: dochter Ali (1941) en zoon Jacob (1937) (collectie Jaap Slok)

werd gemaakt en op een zaterdagmiddag in november ging het gezin van Jacob naar fotograaf Bakker en werden er foto's gemaakt.

April 1945

De geallieerden naderden en grote delen van Nederland waren al bevrijd. Veenendaal nog niet. Dat lag vanaf 19 april 1945 onder vuur van zowel de Engelsen als de Duitsers. Elst was nog bezet, Ede al bevrijd en over en weer belaagde men elkaar met granaatvuur. Menige afzwaaiër kwam in Veenendaal terecht, met vreselijke gevolgen. In de drie weken tot 9 mei, de dag dat Veenendaal werd bevrijd, zijn alleen al in Veenendaal ruim twintig mensen omgekomen door granaatinslagen. Veenendaal telde toen 13.000 inwoners. Dit aantal was in die tijd bijna verdubbeld met 10.000 evacués en een onbekend aantal onderduikers.

Dinsdag 24 april 1945 was een donkere, koele dag: de maximum temperatuur kwam in De Bilt niet boven de 14,6 graden Celsius. Wij sliepen in die benarde en angstige weken beneden. Tegen de binnenmuur in de woonkamer van ons huis aan de Savornin Lohmanstraat waren kermisbedden gemaakt. De binnenmuren zouden de minst gevaarlijke plekken zijn als het huis werd getroffen, zei men. De voedselvoorziening was uitermate slecht. Wij aten bijvoorbeeld suikerbieten. Die werden gekookt, wat in huis een vreselijke, zoete stank teweeg bracht. (3) Dit eten werd door mijn vader als volgt aangeprezen: 'Kinderen, nu gaan we iets eten wat zelfs de koningin in Londen niet te eten krijgt.' Dat mijn ouders 's nachts met mijn jongste zusje van net vier jaar radeloos door het huis liepen omdat zij vreselijk braakte en diarree had met als gevolg uitdroging hadden ze niet kunnen voorzien.

De ochtend verliep zoals alle andere. Ik weet nog dat ik aan tafel rekensommen heb zitten maken op een stoel met een hoge rugleuning. Wij moesten binnenblijven. Dat gold voor de hele bevolking. Van 11.00 uur tot 12.00 uur mochten we naar buiten. De overige 23 uur was het spertijd. Water en licht waren afgesloten. Het uur dat we naar buiten mochten werd dan ook gebruikt om onder andere water te halen. Dit gebeurde massaal bij Boers op de Patrimoniumlaan, waar buurtbewoners een pomp mochten gebruiken. Zo gingen mijn vader, mijn oudste zus Wil en ik met de teil op de kruiwagen en een emmer in de hand op weg naar Boers. Toen we terugkwamen in de Savornin Lohmanstraat, zagen we ter hoogte van ons huis grote stofwolken. Wil en ik holden het huis van de dames Huibers in, waar we onder een keukentafel dekking zochten. Pa liep door, want er was tegen hem gezegd dat ons huis was

getroffen door een granaat. Het moet een angstig moment zijn geweest voor mijn vader met thuis onze moeder, onze oudste broer Jan en ons jongste zusje Ali. Na een poosje schuilen gingen ook Wil en ik schoorvoetend naar huis. Ook wij beseften heel goed wat de gevolgen van zo'n inslag konden zijn.

Maar ons gezin bleek ongedeerd. Wel was alles in rep en roer. Iedereen was bezig: met puin ruimen, gewonden verzorgen, doden identificeren. In het huis naast ons was Hendrik van Beek, de vriend van ons buurmeisje Weintje, omgekomen. Hij kwam net even kijken hoe het met zijn vriendin was. Weintje was zwaargewond. Mevrouw Versteeg-Kleijer van nummer 63 lag dodelijk getroffen op straat met op haar arm haar 20 maanden oude zontje Gijs. Bij de familie Slotboom op nummer 41 was de familie Van Brakel uit Wageningen tijdelijk gehuisvest. Toen Van Brakel even naar buiten kwam met zijn tweejarig zontje Jacob op de arm, werd de dreumes getroffen door een granaatscherf. Het kind stierf onmiddellijk. De gewonden werden op bakfietsen naar de D.S. van Schuppen gebracht, waar een noodhospitaal was ingericht.

De overledenen werden op de begraafplaats aan de Munnikenweg provisorisch begraven. Het jongetje Van Brakel werd op 28 april naar de begraafplaats gebracht, Hendrik van Beek en Willemijntje Kleijer volgden een dag later. Het overbrengen van de stoffelijke overschotten naar definitieve graven gebeurde later.

Toen de rookwolken waren opgetrokken, konden wij in huis de schade opnemen. Gelukkig was er alleen materiële schade. Geen ruit was nog heel en de rondvliegende scherven hadden hun sporen nagelaten. Door de leuning van de stoel waarop ik die ochtend mijn sommen had zitten maken had zich op hoofdhoogte een scherp geboord. De provisorisch herstelde stoel heeft nog jaren in de voorkamer gestaan.

Op de foto zijn de beschadigingen aan ons huis nog duidelijk zichtbaar. Waar de ramen zaten waren planken aangebracht. De voordeur was doorzeefd van granaatscherven. Vanuit de Savornin Lohmanstraat zag je via de gaten in de voordeur de boerderij van Jansen aan de Dijkstraat. Binnen zag het er troosteloos uit. Overal gaten. Doordat het huis praktisch geen glas meer had, was er weinig daglicht. Het was in die tijd ook altijd koud omdat het zo tochtte. Materiaal om de woning te repareren was er niet. Natuurlijk waren er ook veel gebruiksgoederen kapot.

Mijn vader zat in de schade-enquêtecommissie. Hij meende geen aanspraak op vergoeding te kunnen maken omdat hij deel uitmaakte van de commissie. 'Dan zou ik mijzelf bevoordelen,' meende hij. Gelukkig greep toen iemand in, zodat mijn moeder toch enige gebruiksvoorwerpen kreeg toegewezen.

Het gezin van Jacob Slok en Johanna de Gooijer voor hun huis, De Savornin Lohmanstraat 50, juni 1945. Van links naar rechts: zoon Jan (1931-1993), zoon Jacob (1937), vader Slok (1904-1986), moeder Slok (1905-1967), dochter Ali (1941) en dochter Wil (1933) (collectie Jaap Slok)

Noten

1. Generaal Paulus gaf zich met het grootste deel van zijn overgebleven leger op 2 februari 1943 over. Het Duitse leger, in juni 1941 bij de inval in Rusland 300.000 man sterk, was gehalveerd.
2. Het Joodsche Weekblad werd vanaf april 1941 uitgegeven door de Joodse Raad. Het blad gaf de maatregelen en bevelen van de Duitse bezetter door aan de Joodse

gemeenschap. Zo onttrokken de Duitsers de Jodenvervolging aan de aandacht van het grote publiek. In september 1943 verscheen het laatste nummer. Het lezerspubliek was gedeporteerd en de Joden die nog in Nederland zaten waren ondergedoken.

3. De stank van de suikerbieten was zelfs uit mijn gedachten verdwenen. Totdat wij in november 1973 met de auto door Hoogkerk (Groningen) reden. Het was tijdens de jaarlijkse bietencampagne. Ik snoof een bekende geur op. De auto werd aan de kant gezet en voor mij zag ik de keuken in de Savornin Lohmanstraat met op de kachel een pan waarin de suikerbieten werden gekookt.

Bronnen

J. Hoedeman, Veenendaal in de Tweede Wereldoorlog, 1985
J. van Barneveld, M. Brink en H. Diepeveen, Dorp in het duister, 1985

De Witte Brigade, Lijst van getroffenen en door ons begraven dooden, Uit de notities van Jacob van Hardeveld (1908-1972)

Werkrapport van de Geneeskundige Dienst Veenendaal, periode 19-04-1945 – 09-05-1945

Martin Brink, Veenendaal Voltooid Verleden, Foto's en verhalen, deel 2, 2003

Gesprek met mevrouw Van Eden-van Manen (1929-2016)

Losse eindjes

Op 26 juli 1901 was het openbaar urinoir op de Markt onderwerp van discussie in de raadsvergadering.

De Markt, circa 1905
(collectie Ineke van Schuppen)

A. de Haas had, samen met acht anderen, een verzoek ingediend het urinoir te verwijderen wegens stankoverlast. De voorzitter stipte aan dat het urinoir elke dinsdag na afloop van de markt werd schoongemaakt. Hij was van mening dat er nog meer klachten zouden komen als het urinoir werd weggehaald, 'want,' zo zei hij, 'dan gaan de mensen hunne natuurlijke behoeften in hoekjes en gaatjes doen en wordt de toestand nog onhoudbaar. Het urinoir voorziet in een grote behoefte.' De heer Van Stuijvenberg stelde ter verbetering van de situatie voor een kanaal tot de sloot te graven, zodat er op dinsdag een emmer of zes water doorgespoeld zou kunnen worden. Maar de voorzitter zag niet veel heil in dit voorstel, omdat hij bang was, dat het water dan in de put aan de Kerkewijk terecht zou komen en er vanuit die hoek weer nieuwe klachten binnen zouden komen. Besloten werd aan de indieners van het verzoek mee te delen dat het urinoir niet zou worden weggehaald, maar dat burgemeester en wethouders nader zouden bekijken welke maatregelen ter verbetering zouden kunnen worden genomen.

Notulen van de gemeenteraad van Veenendaal, 26 juli 1901 (Gemeentearchief Veenendaal, archieven gemeente Veenendaal 1811-1941, inv.nr. 10)

Uitgelezen

Over Veenendaal als turfdorp is een proefschrift verschenen en Veenendaal als centrum van textiel en sigaren kennen we uit tal van publicaties. De winkelplaats Veenendaal heeft minder historische aandacht gekregen. Er is een winkeliersnummer van *Oud Veenendaal*, er staat een hoofdstuk over winkelen in *Geschiedenis van Veenendaal*, er zijn de artikelen van Teus van Beek. Maar een boek? Dat hadden we nog niet.

Lef, bravoure en ondernemersgeest. De geschiedenis van de Veenendaalse winkeliersvereniging "Handel en Nijverheid" 1923-2012 door Gerda van der Mijl-van de Pol. Geïll., 104 p., € 17,95.

De ronkende titel dekt de inhoud perfect: op iedere bladzijde van het boek komt de zinderende ondernemingslust van de Veenendaalse winkeliers zonneklaar aan het licht. Handel en nijverheid zaten hen in het bloed en dus deden zij veel, zo niet alles, voor de gunst van het winkelend publiek in 't Veen en ver daarbuiten. Extra bussen en vrij parkeren, winkelweekacties en winkelbeurzen, Lampegietersavondoptochten en intochten van Sinterklaas, een handelsavondschoon en een eigen weekblad: het kon niet op. Jarenlang, van 1934 tot 1968, was Anton de Ruiter 'de grote motor en belangenbehartiger van de middenstand'. Overall, en met name tijdens zijn vakanties, deed hij ideeën op (p. 16). Een gelegheidsdichter achtte het in 1948 'zeker en gewis, dat van de Nederlandse kooplied Veenendaal de leepste is' (p. 72). En nu? Nu domineren de grootwinkelbedrijven en zijn de zelfstandige winkeliers 'de krenten in de pap' (p. 99). De vereniging is opgegaan in de Stichting City Marketing Veenendaal en de gemeente noemt zich stoer winkelstad. Zoals de meest recente winnaar van de Nobelprijs voor Literatuur in 1964 al zei: 'The times they are a-changin'.'

Haar laatste geld heeft de winkeliersvereniging in een boek gestoken. Het kent een fraaie vormgeving. Kraakheldere foto's en andere illustraties in zwart-wit en kleur omlijsten de tekst. In de fragmenten uit de notulen op pagina 73 tot en met 97 zit nogal wat wit en ook enige herhaling. Maar ach, het mag wel een onsje meer zijn en een kleinigheid hou je toch.

Breunis van de Pol, de vader van de auteur, was administrateur, secretaris en archivaris van de

vereniging. Op 94-jarige leeftijd vroeg hij zijn dochter de geschiedenis van Handel en Nijverheid te boek te stellen. Gerda heeft haar belofte ingelost. Op stijlvolle wijze vult haar werkstuk de betrekkelijke leemte in de geschiedschrijving van het Veenendaalse winkelbestand. Anders nog iets?

Door:
Gert Groenleer

LEF, BRAVOURE EN ONDERNEMERSGEEST

De geschiedenis van de Veenendaalse winkeliersvereniging
"Handel en Nijverheid" 1923 - 2012

Door Gerda van der Mijl-van de Pol

Jaarverslag 2016

Wie begrip ontwikkelt voor zijn geschiedenis geeft zichzelf de kans om milder naar het heden te kijken. Vaak hebben we de neiging om juist het verleden op te hemen en onszelf wijs te maken dat het toen beter was. De HVOV wil op een feitelijke manier omgaan met het verleden en zo de ruimte bieden in oprechtheid de blik op de geschiedenis te richten.

Door:
Sieta van
Aalderen

Dit jaar hebben er in het bestuur geen wijzigingen plaatsgevonden. De samenstelling was als volgt: voorzitter Bert van den Bos, secretaris Sieta van Aalderen, tweede secretaris Ineke van Schuppen, penningmeester Henk de Kleuver en de leden Ab van Kooten, Bas van Kooten, Anne Slok en Mieke Wienecke. De contributie bleef € 22,-.

Ledenbijeenkomsten

Vier bijeenkomsten werden gehouden in Eltheto aan de Fluitersstraat. Dit waren de onderwerpen:

24 maart: Kasteel en landgoed Prattenburg door Henk Hoogeveen

16 juni: Kleine monumenten door Aart Aalbers en andere leden van de werkgroep Monumenten

15 september: 'Sechs Männer erschossen an dem Berg' door Constant van den Heuvel

15 december: Foto-en filmavond door Hennie Henzen

In alle gevallen bleek de animo groot. Er kwamen gemiddeld 80 à 100 bezoekers.

Kasteel Prattenburg aan de Cuneraweg te Rhenen bij Veenendaal (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Oud Veenendaal

Het blad *Oud Veenendaal* is ook dit jaar weer vier maal verschenen. Opvallend was dat we meestal meer informatie en verhalen hadden dan we in een editie konden plaatsen. Scribenten wisten ons altijd weer op pakkende wijze mee te nemen naar het verleden. De redactie bestond uit Gert Groenleer, Bas van Kooten, Ineke van Schuppen en Cor Slok.

In de decembervergadering werd afscheid genomen van Gert Groenleer als eindredacteur.

Ledenadministratie

Janny Groenleer heeft haar taak als ledenadministrateur in december overgedragen aan Albert Hempenius.

Programmacommissie

De bestuursleden Mieke Wienecke en Ineke van Schuppen vertegenwoordigden de HVOV in de programmacommissie. De commissie verzorgt in samenwerking met de bibliotheek en het museum de activiteiten in de Cultuurfabriek.

Historisch Informatiepunt

Het Historisch Informatiepunt is een samenwerkingsverband tussen het museum, de bibliotheek, het gemeentearchief en de historische vereniging.

Multitouchtafel

Ineke van Schuppen maakte deel uit van de commissie die de verhalen voor de multitouchtafel maakt. Onder de titel Verhaal Lokaal kunnen op de multitouchtafel in de hal van de Cultuurfabriek bij de roltrap allerlei wetenswaardigheden over Veenendaal worden opgezocht en bekeken. Zowel het museum, de bibliotheek als het gemeentearchief droegen in deze commissie hun steentje bij.

Werkgroep Graven Oorlogsslachtoffers Munnikenhof

Ook in 2016 heeft de werkgroep Graven Oorlogsslachtoffers Munnikenhof zich conform haar doelstelling hoofdzakelijk gericht op de herdenking rond 4 mei van die slachtoffers die begraven liggen of hebben gelegen op de Algemene Begraafplaats aan de Munnikenweg. Van 83 oorlogsslachtoffers, zowel burgers als militairen, waren de verhalen te lezen op de voor die gelegenheid geplaatste tekstborden. Veel mensen hebben van die gelegenheid gebruik gemaakt. De tekstborden zijn daarvoor blijven staan van 3 mei t/m 9 mei. Ook hebben weer veel leerlingen van de Christelijke Scholengemeenschap Het Perron in klassikaal verband de wandeling langs de graven gemaakt. De werkgroep was blij met deze samenwerking. Dit jaar waren extra inspanningen gericht op het tonen van foto's van de omgekomenen. Nog steeds is de werkgroep op zoek naar ontbrekende foto's. De lijst van manco's is geplaatst op de HVOV-site. Op de site is de informatie over de slachtoffers weer uitgebreid en meer toegankelijk gemaakt.

Werkgroep Monumenten

De werkgroep Monumenten heeft zich het afgelopen jaar weer intensief beziggehouden met historisch onderzoek naar panden die in de loop der jaren verloren zijn gegaan. Zo kon onderzoek naar de voormalige synagoge en de voormalige watertoren worden afgerond. Nog op stapel staat een intensief onderzoek naar het voormalige Suikervat. Thans loopt het onderzoek naar de bouw van de Nieuwe Molen aan de Nieuweweg. Met de gemeente Veenendaal was er overleg over het aanbrengen van schildjes op de gemeentelijke monumentale panden. Naar het zich laat aanzien zal dit in 2017 worden gerealiseerd. Ook werd overlegd met het Stadslab Veenendaal over de heroprichting van het mozaïek van de voormalige Talmaschool. Een goede locatie voor dit kunstwerk is helaas nog niet gevonden.

Werkgroep Open Monumentendag

Ook dit jaar was er weer een goed overleg met de Stichting Architectuurcentrum Veenendaal over de organisatie van Open Monumentendag. De samenwerking in de afgelopen jaren heeft geleid tot het aangaan van een overeenkomst tussen de HVOV en de stichting. Het contact met de gemeente Veenendaal was ook nu weer goed. De gemeente stelde wederom € 6000,-

beschikbaar voor de organisatie van de Open Monumentendag / Dag van de Architectuur. Het thema in 2016 was Iconen en symbolen en net als in het voorgaande jaar werd een krant uitgegeven en een fietsroute uitgezet langs allerlei bezienswaardigheden. Het thema voor 2017 is inmiddels ook bekend, namelijk Boeren, burgers en buitenlui.

Werkgroep Voormalig kerkje in de Zandstraat

Als historische vereniging zijn wij blij met de oprichting van een werkgroep die zich wil inzetten om onderzoek te doen naar de realisering van een restauratie van het voormalig kerkje aan de Zandstraat. De werkgroep is van mening dat er al te veel is afgebroken in Veenendaal en hoopt dat nu een van de oudste panden in Veenendaal behouden kan worden. Zij heeft goede

ideeën hoe een en ander gerealiseerd zou kunnen worden. Met de betrokken wethouder is hierover inmiddels een goed contact gelegd. Tevens zijn er goede contacten met de huidige eigenaren van het voormalig kerkje. De werkgroep gaat ook in 2017 weer volop aan de slag. Zij realiseert zich dat er nog veel hobbels moeten worden genomen alvorens de restauratie tot stand komt, maar heeft er alle vertrouwen in.

Werkgroep Documentatiecentrum

Deze werkgroep is met zeven vrijwilligers actief. Er zijn ruim 4900 foto's en documenten gearchiveerd. Steeds meer bezoekers weten het documentatiecentrum te vinden. In 2016 kregen we verschillende fotoboeken van oud-Veenendalers die elders in het land wonen. Die foto's zijn inmiddels verwerkt. Als activiteit heeft het documentatiecentrum een presentatie gehouden over de Koningin Juliana School. Ook werden regelmatig artikelen in *De Rijnpost* geplaatst over een gebeurtenis, een plaats of een persoon.

De afbraak van de watertoren aan de Kanaalweg in de jaren zeventig van de vorige eeuw (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Financieel verslag 2016

Penningmeester Henk de Kleuver doet verslag van het financieel reilen en zeilen van onze vereniging. Met administrateur Berry Henzen gaat hij over de portemonnee. Hij presenteert hier ook de begroting voor 2017.

Door:
Henk de Kleuver

Resultatenrekening per 31-12-2016

	Werkelijk 2016	Begroting 2016	Werkelijk 2015	Begroting 2017
BATEN				
Subsidie documentatiecentrum	27.498	27.498	27.120	27.910
Contributies	15.196	16.000	14.096	16.000
Sponsorbijdragen/donaties	323	-	1.448	-
Opbrengst verkopen boeken	4.745	2.275	2.496	2.275
Opbrengst jubileumboek	4.707	-	42.127	-
Kosten jubileumboek	- 647	-	- 38.653	-
Bankrenten/kosten	- 86	- 400	-119	- 400
	51.736	45.373	48.515	45.785
LASTEN				
Blad Oud Veenendaal	9.237	9.500	9.167	9.500
Porti/envelop blad Oud Veenendaal	3.671	2.400	2.334	2.400
Boeken	-	-	11	-
Lezingen/bijeenkomsten	651	500	399	500
Jubileumbijeenkomst	-	-	3.613	-
Vakgroepen/commissies	275	200	105	200
Administratiekosten	100	200	120	200
Kantoorartikelen/huishoudelijke lasten	-	300	96	300
Bestuurskosten	702	500	229	500
Contributies/lidmaatschappen	-	25	-	25
Website	421	400	421	400
Open Monumentendag	- 3.007	-	1.010	-
Publiciteit	1.309	500	617	500
Automatisering	500	500	555	500
HIP	563	750	563	750
Programmacommissie	-	500	-	500
Huur documentatiecentrum	27.498	27.498	27.120	27.910
Overige exploitatielasten doc.centrum	1.849	1.100	3.436	1.100
Onvoorzien	- 1.242	500	- 1.000	500
	42.527	45.373	48.796	45.785
RESULTAAT BOEKJAAR	9.209	-	- 281	-
Van voorz. doc.centrum	-	-	2.261	-
Naar voorz. open monumentendagen	- 3.007	-	-	-
Naar voorz. boekuitgaven	- 4.536	-	-	-
	- 7.543	-	2.261	-
SALDO	1.666	-	1.980	-

Balans per 31-12-2016

	31-12-2016	31-12-2015
ACTIVA		
VASTE ACTIVA		
Depot TPG-Post	133	133
VLOTTENDE ACTIVA		
Vorderingen		
Nog te ontv. bedragen	-	3.500
Vooruitbetaalde kosten	419	2.680
	419	6.180
Liquide middelen		
Kas	200	330
Rabobank rek.courant (.106)	5.385	2.165
Rabobank rendement (.603)	50.500	48.000
	56.085	50.495
	56.637	56.808
PASSIVA		
Eigen vermogen		
Algemene reserve	25.963	23.983
Resultaat lopend boekjaar	1.666	1.980
	27.629	25.963
Voorzieningen/reserveringen		
Voorziening vervanging pc's	3.000	2.500
Voorziening open monumentendagen	3.007	-
Voorz. boekuitgaven	10.000	5.464
	16.007	7.964
Schulden		
Nog te betalen bedragen	1.363	11.918
Nog te betalen huur	-	-
Vooruitontvangen bedragen	-	-
Vooruitontv. contributies	11.638	10.963
	13.001	22.881
	56.637	56.808

Het laatste woord

Graven. Graven in het verleden. Soms letterlijk en soms figuurlijk. Onlangs lazen we in de krant dat in de wijk de Engelenburg het graven voor de aanleg van een nieuwe riolering was hervat. Het werk had ruim een half jaar stilgelegen omdat de huizen verzakt waren. Dat kwam door de grondstructuur. Turflagen. Zo kwam de oudste geschiedenis van Veenendaal duidelijk aan het licht.

Door:
Het bestuur

Die restanten van turflagen brengen je terug naar vijf eeuwen geleden toen deze omgeving nog een veengebied was waar turf gestoken werd. Veenendaal ontstond en voor de afvoer van de turf werden griften gegraven. Als een van de stichters van het dorp gold Gilbert van Schoonbeke. De burgemeester gaf in zijn nieuwjaarstoespraak aan dat het in 2019 vijfhonderd jaar geleden is dat Gilbert van Schoonbeke werd geboren en dat we dit, samen met de stad Antwerpen, maar feestelijk moeten gedenken. Voor een juiste kijk op Van Schoonbeekes rol in 't Veen is, figuurlijk, nog wel wat graafwerk nodig. De historische vereniging wil daar graag aan meewerken.

Het voormalig Polderhuis aan de Hoogstraat in de jaren zeventig (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Ook de werkgroep Monumenten graaft veel in het verleden. Het gaat met name om de historie van afgebroken panden in Veenendaal. Zo hebben we in *Oud Veenendaal* al kunnen lezen over het Polderhuis, de voormalige synagoge en het kerkje aan de Zandstraat. Momenteel wordt onderzoek gedaan naar de Nieuwe Molen aan de Nieuweweg die gelukkig nog wel is behouden. Zo'n onderzoek vraagt veel tijd en energie van vrijwilligers. Wij hebben groot respect voor hun inzet. Daarbij betrekken we ook de mensen van het documentatiecentrum. Ze zijn week in week uit bezig om historisch materiaal op een goede manier te documenteren.

Tijdens de komende ledenbijeenkomst duiken we net zo goed weer in de geschiedenis. Wim van Heteren neemt ons mee door Veenendaal

op zoek naar monumentaal en historisch groen. Volgens hem is er sprake van de neergang van monumentaal groen en de opkomst van stedelijk groen. Wim is een boeiende verteller en dus belooft het een interessante avond te worden.

Het vervallen kerkje aan de Zandstraat, circa 1996 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

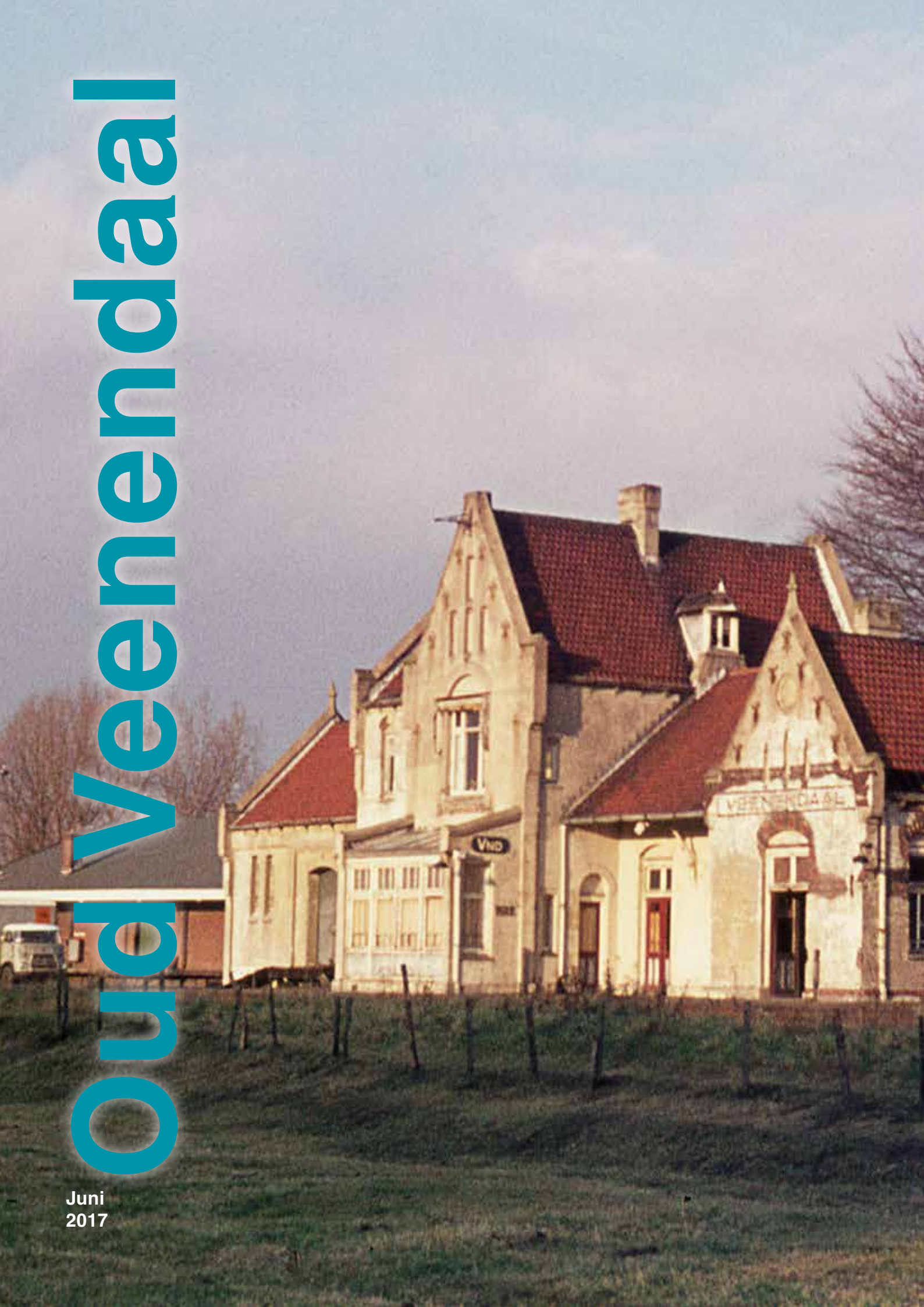
Hopelijk zien we elkaar op:

- Donderdag 16 maart 2017
- Ledenbijeenkomst HVOV
- Wim van Heteren:
Monumentaal en historisch groen
- Eltheto, Fluitersstraat 2
- Aanvang 19.45 uur
- Inloop vanaf 19.15 uur
- Toegang gratis

Noteert u ook alvast de andere geplande bijeenkomsten in 2017. Ze worden gehouden op 15 juni, 21 september en 14 december.

Oud Veenendaal

Juni
2017

Inhoud

33
Om te beginnen

34
Waarover moest de
gemeenteraad in 1967
beslissen?

45
Honderdjarigen in
Veenendaal (30)

49
Verslag
ledenbijeenkomst

50
De watertoren in
Veenendaal

54
Het trieste verhaal van
een jonkvrouw

56
Het laatste woord

Wij zijn op zoek naar een amateurarcheoloog in Veenendaal. Indien u geïnteresseerd bent graag contact opnemen met ons secretariaat.

Colofon

32^e jaargang, nummer 2
verschijnt 4 maal per jaar

REDACTIE

Bas van Kooten
Ineke van Schuppen
Cor Slok
Willy van der Vliet
redactie@oudveenendaal.nl

BESTUUR

A. van den Bos, voorzitter
Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen,
secretaris
A. Ike, notulist
H.C. de Kleuver, penningmeester
A.K. van Kooten
B. van Kooten
A.A. Slok
Mevr. W. Wienecke-van Schuppen

Secretariaat:

Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
Eekwal 3, 3904 DL Veenendaal
Telefoon 0318 51 10 66
info@oudveenendaal.nl

Ledenadministratie:

A. Hempenius
Kees Stipplein 52
3901 TP Veenendaal
Telefoon 0318 51 38 79
ledenadministratie@oudveenendaal.nl

Financiële administratie:

Berry Henzen
MacBridestraat 51, 3902 KK Veenendaal
Telefoon 0318 52 74 91 (na 19.00 uur)

Werkgroepen en commissies:

A.K. van Kooten
Componistensingel 107, 3906 BV
Veenendaal
Telefoon 0318 55 36 44

Website:

www.oudveenendaal.nl

Documentatiecentrum:

De Cultuurfabriek
Kees Stipplein 78, 3901 TP Veenendaal
Telefoon 0318 58 26 68
documentatiecentrum@oudveenendaal.nl

Afbeelding omslag

Het stationsgebouw van Veenendaal, 1975
(foto Henk Mark, collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Openingstijden:

Dinsdag van 13.00 tot 16.00 uur
Donderdag van 13.00 tot 16.00 uur
Zaterdag van 10.00 tot 13.00 uur
Of op afspraak: 06 54 91 19 91

Bank:

IBAN: NL 62 RABO 0 395110106, t.n.v.
Historische Vereniging Oud Veenendaal

De contributie bedraagt € 22,- per jaar.

Losse nummers van dit blad € 7,-.

Het lidmaatschap van de vereniging loopt
gelijk met het kalenderjaar.

Opzegging alleen schriftelijk en tot een
maand vóór het begin van het nieuwe
verenigingsjaar.

Ontwerp, opmaak en druk:

Henzen ontwerp & communicatie,
Veenendaal

Niets uit deze uitgave mag worden gerepro-
duceerd zonder schriftelijke toestemming van
de redactie.

ISSN: 0926-2857

Om te beginnen

“Om te beginnen” werd en wordt geschreven door de eindredacteur. Als het goed is, merkt u, als lezer, nauwelijks dat er een wisseling binnen het bestuur heeft plaats gevonden. Gert Groenleer heeft zijn taken zeer consciëntieus overgedragen en als het nodig is, mogen wij altijd een beroep op hem doen.

De historie van Veenendaal lijkt onuitputtelijk te zijn. Wat zijn er al veel interessante artikelen in *Oud Veenendaal* aan de orde geweest. Onze vaste schrijvers weten telkens weer een stukje Veense geschiedenis aan de vergetelheid te ontrukken. Nu hebben wij een vermoeden dat er naast deze schrijvers lezers zijn die wel eens iets op papier hebben gezet. In uw bescheidenheid vond u het misschien niet vermeldenswaard. Toch vragen wij u om uw pennevruucht aan de redactie door te geven. Het is juist de taak van de redactie om er in overleg met u een lezenswaardig stuk van te maken. De stapel artikelen die op publicatie wacht is niet zo groot meer. Daarom doen we een beroep op u allen. Ook met een goede tip zijn we blij.

Burgemeester mr. dr. J. Hazenberg en het nieuwe raadhuis waarbij de klokkentoren nog in de steigers staat, 1967
(collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Zo'n tip was bijvoorbeeld de vraag naar meer recente geschiedenis van Veenendaal. Prompt is Ineke van Schuppen op zoek gegaan naar wat er vijftig jaar geleden speelde in Veenendaal. Haar artikel *Waarover moest de gemeenteraad in 1967 beslissen?* is voor de oudere

lezer een feest van herkenning. De uit Veenendaal afkomstige echtparen die dit voorjaar hun vijftigjarig huwelijk vierden, kwamen na de huwelijksluiting nog door de smalle opening, midden in de Hoofdstraat, het gemeentehuis uit. In het najaar van 1967 opende de commissaris van de Koningin, mr. C.Th.E. graaf van Lynden van Sandenburg, het nieuwe raadhuis.

Een feest van herkenning geldt ook voor *De watertoren in Veenendaal*. Leen Boot geeft een gedetailleerde beschrijving van dit unieke bouwwerk, dat helaas is gesloopt, maar in ons blad als taalmonument overeind is gebleven. Wim van Elst richt voor de dertigste keer een monumentje op voor een honderdjarige: Carolina Heindrina Eidner. Zij heeft het grootste deel van haar leven in Veenendaal doorgebracht.

Dat kan niet gezegd worden van jonkvrouw Elisabeth Pauline Quarles van Ufford. Zij kwam met haar man, ds. Sijpkens, in 1865 naar Veenendaal en werd er in hetzelfde jaar begraven. Dit is *Het trieste verhaal van een jonkvrouw*. Evert Jan van Beek ontdekte de grafsteen van de jonkvrouw op de oude begraafplaats aan de Weverij en heeft met maar weinig gegevens, na intensief speurwerk, een belangwekkend artikel geschreven.

Ineke van Schuppen doet verslag van de laatste ledenbijeenkomst, waarin o.a. het financiële verslag wordt gepresenteerd. Daarna schenkt ze aandacht aan de lezing van Wim van Heteren over *Historisch groen*. Terloops vermeldt Ineke het bestaan van een landelijke lijst van beschermde bomen, waardoor de monumentale beuken van het Stationsplein die op die lijst staan niet geveld kunnen worden. Momenteel hanteert men in Veenendaal de elektrische zaag met net zoveel vaart als de slopershamer in het verleden. We hebben het nu over de Patrimoniumlaan. Er is beloofd dat na de renovatie de laan van nieuw groen wordt voorzien. Daardoor kan fijnstof worden opgenomen hebben we van Wim van Heteren geleerd.

Door:
De redactie

Waarover moest de gemeenteraad in 1967 beslissen?

Vorig jaar hebben we u op de hoogte gebracht van hetgeen zich afspeelde in de raadsvergaderingen van honderd jaar geleden. Van diverse kanten ontvingen wij het verzoek om ook de meer recente geschiedenis te belichten. Daarom nemen wij u nu mee naar de raadsvergaderingen van vijftig jaar geleden. Het is 1967 en het lijkt er op dat er niets nieuws onder de zon is.

Door:
Ineke van
Schuppen

Eerste burger van Veenendaal was mr. dr. D. Hazenberg. De heer D. van Manen bekleedde de functie van gemeentesecretaris. Wethouders waren R. Koppenberg, M. Bastmeijer, C.N. van Kuijk en Ant. de Ruiters en de raadsleden waren G. van den Berg, M.G.H. Hendriks, P.G. van Ojik, J. van de Haar, C.G. van Hal, A. de Kievid, G.J. van Deelen, A. Visser, B. van Remmerden, H. Brouwer, B.J. Vrieling, D. van Enk, H. van Wagenveld, C. van Genderen, J.H.H. Jansen, H. van Manen en mevrouw H. Buddingh-De Vries Lentsch.

De eerste raadsvergadering van 1967 vond plaats op 12 januari. Burgemeester Hazenberg sprak de wens uit dat de spanningen in de wereld eindelijk zouden afnemen. De Vietnamoorlog woedde volop en in voormalig Nederlands Indië werden honderdduizenden mensen afgeslacht onder het daar heersende regime. Prof. dr. J. Zijlstra was op dat moment minister-president van een tussenkabinet dat vier en half maand regeerde. Maar na enkele sombere verwijzingen naar de wereld- en landspolitiek liet burgemeester Hazenberg ook vrolijker geluiden horen: het nieuwe raadhuis naderde zijn voltooiing, de woningbouw begon goed op gang te komen, de rioolzuiveringsinstallatie was in het stadium van voorbereiding op de werkelijke bouw en de Veenendaalse Waterleiding Maatschappij was een reservewaterreservoir aan het bouwen, zodat de watervoorziening in

voldoende mate gewaarborgd bleef.

Een belangrijk item was de bouw van complex De Molenbrug oftewel de flats van het Prins Willem-Alexanderpark. Om de woningbouw van dit plan niet te laten stagneren was de omlegging van de Geerseweg van het grootste belang, maar volgens de heer Vrieling was dit een kostbare aangelegenheid. Gemeentewerken had f 475.300,- uitgetrokken voor dit plan. Er werd een lange discussie gevoerd over het wel of niet behouden van de Geerseweg en de kosten die daaraan verbonden waren, maar belangrijker nog dan de kosten was het feit dat de bouw niet mocht stagneren.

Begin van de bouw van galerijwoningen in het Prins Willem-Alexanderpark, 1967
(collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Op 29 december 1966 had het College aan de Raad een voorstel tot het ruilen van onroerend goed voorgelegd. Helaas is dit voorstel niet aanwezig in het Gemeentearchief, maar met de totstandkoming van deze ruil was men

volgens raadslid Hendriks weer een stap dicht bij de realisering van de nieuwe opzet van het centrum van Veenendaal gekomen. De heer Hendriks wilde weten of al bekend was

brede verkeersweg was aangelegd langs het Kanaal om op die wijze het verkeer rechtstreeks vanaf de Kerkewijk naar het winkelcentrum te leiden. Maar de burgemeester floot alle sprekers terug; het onderwerp betrof slechts de grondtransactie met de PTT. De PTT wilde zo spoedig mogelijk een nieuw kantoor bouwen en pas daarna wilde de gemeente over de invulling van het oude postkantoor beslissen.

Op de voorgrond het opzetten van de muzikentent op het Raadhuisplein, in het midden het O.C.B.-gebouw en daarachter de noodgebouwen van het Christelijk Lyceum aan de Tuinstraat, 1967 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

wanneer het nieuwe postkantoor gebouwd zou worden en wat de bestemming van het oude postkantoor zou worden. Hij stelde voor om het een bestemming voor de jeugd te geven, maar mevrouw Buddingh vond het een beter idee om de bibliotheek er te huisvesten. Mevrouw Buddingh had oorspronkelijk tegen het plan Tuinstraat gestemd omdat er zoveel voor moest worden afgebroken, namelijk het O.C.B.-gebouw, de oude HBS, het gymnastieklokaal, mantelfabriek Speciaal en de openbare lagere school met de BB-kelder. Maar het plan was intussen zodanig gewijzigd dat het merendeel van de gebouwen kon blijven staan. Mevrouw Buddingh had liever gezien dat de Sandbrinkstraat ongewijzigd was gelaten en dat er een

Ook in 1967 kwam de baldadigheid van de jeugd aan de orde. Er waren vernielingen aangericht aan het dak van kleuterschool De Blokkendoos en de heer Hendriks stelde voor dat de kosten daarvan verhaald moesten worden op de WA-verzekering van de ouders. Hij wilde graag de mentaliteit van de ouders, die onvoldoende toezicht hielden op het gedrag van hun kinderen, aan de kaak stellen. De voorzitter antwoordde dat altijd werd geprobeerd de kosten op de ouders te verhalen, maar dat dat niet altijd mogelijk was.

Politiebureau

Op 2 februari kon raadslid Hennie van Manen, die al geruime tijd ziek was, weer aan de vergadering deelnemen. Hij sprak zijn dank uit voor de vele blijken van medeleven die hij in het ziekenhuis had ontvangen.

De bouw van een nieuw politiebureau kwam aan bod. Hoewel de huisvesting van de politie abominabel was vond de heer Brouwer de opzet van het nieuwe gebouw veel te groot. Er zijn 32 mensen werkzaam, zo betoogde hij, die in vier of vijf ploegen werken, zodat gemiddeld ongeveer zeven mensen dienst hebben, waarvan circa tweederde straatdienst heeft. De bijdrage van het Rijk bedroeg 1 miljoen gulden, maar dit bedrag werd met ruim tweederde overschreden. Hij vond het in deze tijd, waarin de overheid kampte met een tekort aan gelden, niet verantwoord zijn stem aan dit voorstel te geven. De heer Van Remmerden wilde, indien de bouw door zou gaan, de opdracht aan een plaatselijke aannemer gunnen om de werkgelegenheid in Veenendaal te stimuleren.

Mevrouw Buddingh dacht daar toch iets anders over. Zij was niet van mening dat de werkloosheid in de bouw in Veenendaal zo groot was en

Boompjesgoed met aan de rechterzijde het begin van de bouwwerkzaamheden voor het nieuwe politiebureau, 1968 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

ze vond dat andere Nederlanders net zo goed meetelden. Maar ook zij vond het gebouw veel te groot. Alleen al op de benedenverdieping bevonden zich vijftien grote en kleine kamers, de toiletten en verhoorkamertjes niet meegeteld. Er waren kamers voor de korpschef, de plaatsvervangend korpschef, de chef surveillance, de adjunct-chef surveillance, de brigadier surveillance, de wachtcommandant, chef verkeer, adjunct-chef verkeer, de brigadier verkeer en de hoofdagent verkeer. Dan was er nog een schrijfkamer met verhoorafdeling, een grote ruimte voor de wacht eveneens met verhoorafdeling en een passantenlokaal, een tekenkamer, een garderobe, een kantine met instructiezaal en een strafklas voor kinderen. In het souterrain bevonden zich de sectiekamer, de EHBO-kamer, de gevonden voorwerpenkamer, het archief, een schietbaan met wachtruimte, een grote garderobe, vier dames- en herentoiletten, een wapenkamer en een magazijn. Uiteraard horen bij een politiebureau ook cellen, maar daaraan wilde de spreekster niet tornen. En als laatste waren er nog de wasplaats, een werkkuil – spreekster moest toegeven dat zij niet wist wat dat was – en maar liefst 26 garages. Daarvan konden er meteen al vijftien uitgespaard worden. Gezien in het licht van al deze ruimtes was zij van mening dat de bovenverdieping, die ook nog eens vijftien kamers moest bevatten, makkelijk kon vervallen. Deze vijftien kamers waren bestemd voor brigadier bijzondere wetgeving, hoofdagent

bijzondere wetgeving, chef rechtskundige bijstand, adjunct-chef rechtskundige bijstand, brigadier rechtskundige bijstand, opnamekamer, commissiekamer, identifikatiekamer, kleine donkere kamer, inspecteur kinderpolitie met verhooruimte, afdeling kinderpolitie, afdeling inlichtingen vreemdelingendienst, de chef afdeling inlichtingen vreemdelingendienst,

Raadslid voor de VVD, mevrouw H. Budding-de Vries Lentsch (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

administratiekamer, chef administratie en last but not least een stencilkamer. Spreekster gaf dit geld liever uit aan de rioolwaterzuiveringsinstallatie of een overdekt zwembad.

Raadslid Van Manen vroeg zich af of de bezuinigingsplannen van mevrouw Buddingh dezelfde rijksbijdrage zouden opleveren en daarmee had de heer Van Manen een punt. De rijksbijdrage van f 985.000,- was namelijk gebaseerd op de bouw van een politiebureau dat in 1985 groot genoeg moest zijn voor de huisvesting van tachtig à negentig mensen. Met andere woorden: als met een kleinere bouw zou worden volstaan, dan zou ook de rijksbijdrage halveren. De voorzitter hamerde op de aanwezigheid van een sectiekamer. "Want", zo zei hij: "In een gemeente waar zoveel ongelukken gebeuren, wordt het een bedenkelijke zaak indien men bij ongelukken met dodelijke afloop eerst nog met het lijk moet gaan slepen voor sectie kan worden verricht." De voorzitter gaf toe dat er op het moment van de bouw wel sprake was van enige overcapaciteit, maar hij verwachtte dat dat niet lang zou duren. Hierna deden de meeste raadsleden nog wel een duit in het zakje, maar uiteindelijk werd het voorstel van B en W zonder hoofdelijke stemming aangenomen met de aantekening dat de heren Brouwer en De Kievit en mevrouw Buddingh tegen stemden. Voor de aanschaf van een nieuwe politieauto kreeg de voorzitter de handen wel op elkaar: het werd een Renault 10.

Woningbouw

In de vergadering van 2 maart werd de stand van zaken betreffende de woningbouw doorgenomen. Er was wel enige ongerustheid te bespeuren met betrekking tot het grote verschil in huur tussen de woningwet- en de premiewoningen. Een woningwetwoning moest bij de bouw voldoen aan de normen van het rijk, waardoor de woning in aanmerking kwam voor een rijksvoorschot. De bedoeling was om mensen met een lager inkomen toch een fatsoenlijke woning te kunnen bieden tegen een betaalbare huur. Een premiewoning was een koopwoning, die gekocht kon worden met financiële hulp van de overheid. Vaak was er wel een voorwaarde aan verbonden, bijvoorbeeld dat men de woning niet binnen vijf jaar mocht verkopen.

Door de nieuwe bijdrageregeling werden de woningen in het complex De Molenbrug niet meer als woningwetwoning maar als premiewoning gebouwd en men was bezorgd of er in Veenendaal wel een markt was voor huizen met een hogere huur. Let wel: men sprak over een huur van f 50,- in de week, een huur die voorheen f 42,- bedroeg. In deze tijd werd ook een

bouwteam voor het plan Dragonder gevormd. Raadslid Van Wagenveld vond dat de bouw van bejaardenwoningen achterbleef. Ook drong hij er op aan gevarieerd te bouwen, want volgens hem was het een bekend feit dat door de vrij eenzijdige woningbouw een belangrijk deel van het kader uit het Veense bedrijfsleven in omliggende gemeenten ging wonen. Er stonden in totaal duizend te bouwen woningen op stapel, maar mevrouw Buddingh was bang voor een eenheidsbouw en zij vreesde dat daarom in alle woningen dezelfde fouten zouden worden gemaakt, zoals het ontbreken van een werk-kast en het ontbreken van verwarming in de badcellen. En omdat op de bovenverdiepingen dubbele ramen ontbraken, konden deze woningen nauwelijks worden verwarmd. Maar de 108 mensen die een woning hadden betrokken op de Palmengriff en het Boompjesgoed waren volgens ds. Van Enk daar zeer dankbaar voor.

De geboorte van Willem-Alexander was aanstaande en in de vergadering van 6 april kwam de Christelijk Historische fractie met het voorstel om aan kinderen die in hetzelfde etmaal geboren werden een spaarbankboekje te geven met daarop een bedrag van f 100,-. Omdat de prognose was dat er drie kinderen in dat etmaal geboren zouden worden, ging de Raad van harte akkoord met het voorstel. Om misverstanden te voorkomen merkte de voorzitter op, dat deze regeling alleen gold voor de kinderen die op Veens grondgebied werden geboren. Maar in dit speciale geval vielen ook de kinderen die in het Julianaziekenhuis en dus officieel in de gemeente Rhenen werden geboren, onder de genoemde regeling.

Vuilstorten

Het volgende voorstel van burgemeester en wethouders ging over de intrekking van het besluit tot aankoop van grond aan de Rauwveldseweg. De gemeente wilde er een vuilstortplaats van maken maar de minister en Gedeputeerde Staten staken daar een stokje voor, omdat de genoemde grond fungeerde als natuurreservaat. De heer Van Deelen drong er bij burgemeester en wethouders op aan alles in het werk te stellen om toch nog tot een oplossing te komen, want verwerking van het vuil buiten de gemeente bracht een veel hoger kostenplaatje met zich mee. Hij opperde het zandgat bij de Rhenense berg als vuilnisstortplaats te gebruiken. De raadsleden waren teleurgesteld en ontevreden met de

afhandeling door B en W. De heer Hendriks suggereerde dat 'de burgemeester en de wethouders een beetje knock out waren door deze linkse directe van de minister omdat hier verder geen alternatief wordt gesteld'. Hij stelde dat de welvaart karrenvrachten vuil opleverde. En hoewel als argument voor de onthouding van goedkeuring aangevoerd werd dat het natuurschoon werd bedreigd, vroeg hij zich af of het beter was als in de toekomst het vuil zich overal ging ophopen. Mevrouw Buddingh en de heer

raadsleden dat het College er alles aan deed om een goede oplossing te vinden, want ook hij was overtuigd van de veel hogere kosten als niet meer in Veenendaal gestort mocht worden.

En vervolgens verzandde de Raad in een oeverloze discussie over de hoogte van de vergoeding voor de dienstauto van de politie. Uiteindelijk werd besloten volgens het voorstel van B en W d.d. 30 maart 1967 met de aantekening dat de heren Vrieling en Van Hal tegenstemden. Helaas ontbreekt het voorstel in de archieven.

In de vergadering van 9 mei werd de geboorte van Prins Willem-Alexander gememoreerd. Opvallend is dat de heer Van Wagenveld vroeg of er bij de parken de Engelenburg, het Schrijverspark en het Prins Willem-Alexanderpark borden konden worden geplaatst. Het prinsje was nog geen twee weken oud, maar het park had zijn naam al gekregen. Ook werd lang gediscussieerd of de flats namen of een nummering moesten krijgen.

Onbewoonbaar verklaarde woning

Aan de onbewoonbaarverklaring van Prins Bernhardlaan 89 werden uren besteed, niet alleen in de vergadering van april, maar ook in die van juni. De directeur van Gemeentewerken en de Hoofdingenieur-directeur van Volkshuisvesting hadden vastgesteld dat de woning niet meer aan de eisen van de tijd voldeed. Het College wilde de woning onbewoonbaar verklaren, maar een aantal raadsleden dacht dat de woning best opgeknapt kon worden. Voor de vervanging van het privaat kon trouwens een premie worden verkregen.

Aan de orde kwam de vraag of je de eigenaar/ bewoner van een dergelijke woning kon dwingen de woning af te breken en weer op te bouwen. Maar de burgemeester wees de raadsleden op hun plicht. Als de Raad zich het oordeel aanmatigde dat de woning niet onbewoonbaar verklaard moest worden, nam de Raad een groot stuk verantwoordelijkheid op zich. Deskundigen hadden namelijk een rapport uitgebracht dat de woning, zelfs door het aanbrengen van verbeteringen, niet meer in bewoonbare staat kon worden gebracht. Gezien de uitgebrachte rapporten moest de Raad de wet handhaven. Uiteindelijk werd het voorstel van burgemeester en wethouders door de raadsleden goedgekeurd met uitzon-

De zandafgraving, later recreatieterrein Kwintelooyen, aan de Oude Veensegrindweg; onder de Veenendalers ook bekend als 'het gat van ome Job', naar de eerste afgraver, Job van Schoonhoven, 1955 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Van Manen waren het eens met de gedachte dat vuilstorten in regionaal verband, in dit geval in Maarsbergen, de gemeente veel geld zou kosten. Wethouder De Ruiter verzekerde de

Foto genomen vanaf het laatste flatgebouw in het Prins Willem-Alexanderpark in noordwestelijke richting. Op de voorgrond de kruising Rondweg West/ Panhuis, 1967 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Een blok met arbeiderswoningen aan de Prins Bernhardlaan, 1964
(collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Onbewoonbaar verklaarde woning, Zandstraat 17, op de hoek van de Zandstraat/ Fluiterstraat. Links gaat men de Fluiterstraat in, 1956
(collectie Gemeentearchief Veenendaal)

dering van mevrouw Buddingh en de heren Van Deelen, De Kievid en Van Wagensveld, die toch tegen stemden. Het punt Onbewoonbaar verklaarde woningen kwam ook aan de orde in de vergadering van 12 juli. Toen was het pand Dijkstraat 128a aan de beurt. Het probleem was dat deze woning na de oorlog illegaal gebouwd was. Door nu de bewoner een andere woning toe te wijzen, werd Dijkstraat 128a automatisch gelegaliseerd en daar had raadslid Hendriks grote moeite mee. De burgemeester gaf toe dat na de oorlog dingen getolereerd werden, die eigenlijk niet getolereerd hadden mogen worden. Hij vond dat aan die situaties nu een eind moest komen.

Ook de doorstroming van de huizenmarkt was een heikel punt. Bewoners die van een goedkope eengezinswoning naar een duurdere woning verhuisden, konden rekenen op een premie van f 1.500,-. Dat was niet eerlijk omdat fleteigenaren die naar een eengezinswoning verhuisden f 1000,- premie kregen, omdat zij geen eengezinswoning achterlieten.

In de vergadering van 8 juni werd het overlijden van oud-burgemeester Bakker gememoreerd. Vervolgens kwam het woonwagenkamp aan bod. Men was er al met al niet gelukkig mee. Burgemeester en wethouders van Rhenen waren van mening dat het kamp in strijd was met het natuurschoon en zij waren bang dat toeristen zouden wegblijven. Maar raadslid Hendriks dacht dat wel mee zou vallen aangezien het kamp zodanig in een uithoek lag, dat er waarschijnlijk geen toerist langs zou komen. Hij hield een warm pleidooi voor het kamp, maar raadslid De Kievid meldde, dat hem uit een gesprek met een wethou-

De begrafenis van burgemeester A. Bakker. De voormalige aula op de Algemene Begraafplaats aan de Munnikenweg is goed te zien, 1967
(collectie Gemeentearchief Veenendaal)

der van Rhenen gebleken was, dat iedere cent die aan het kamp werd besteed, weggegooid geld was. De voorzitter hield een lang betoog waarin hij zich onder meer afvroeg waarom de kampbewoners wel de voordelen van de gemeenschap wilden accepteren, maar niet de daaraan verbonden verplichtingen nakwamen. Tenslotte deelde de voorzitter de Raad mee dat er f 5.500,- aan het kamp was besteed wegens de aanschaf van een waterpomp en het onderhoud in het algemeen.

Zwembad

Ook over het krediet voor de bouw van een overdekt zwembad viel veel te zeggen. De financiële positie van de gemeente was zwak en het zwembad leverde een jaarlijks begrotingstekort op van f 75.000,-. De heer Van Deelen vond dat de mensen ook wel in Rhenen konden gaan zwemmen. De heer Van Ojik was niet alleen op financieel gebied tegen, maar hij ging er ook van uit dat het zwembad op zondag open zou zijn. Het oorspronkelijke plan van een overdekt zwembad annex sporthal was al teruggebracht tot alleen een zwembad. Maar men was van mening dat een groeiende gemeente als Veenendaal een dergelijke faciliteit moest bezitten. De heer Hendriks vroeg in hoeveel woningen in Veenendaal nog geen bad- of douchegelegenheid aanwezig was, want het leek hem dat juist voor deze mensen een zwembad in een behoefte kon voorzien! Wethouder Van Kuijk ging een plan uitwerken voor een actie onder de bevolking in de hoop dat het veel geld op zou leveren. Het op tafel liggende plan werd bij meerderheid van stemmen goedgekeurd.

Het functioneren van de welstandscommissie kwam aan de orde. De heer Van Deelen vond de commissie zeer verdragend werken, zeker in het buitengebied bij de bouw van schuren en kippenhokken. Het enige dat mevrouw Buddingh op de commissie tegen had, was dat ze dikwijls zo vervelend was en over kleinigheden viel. Zij had de indruk dat de commissie wilde laten blijken dat ze onmisbaar was. De wethouder beloofde dit nog eens te gaan bespreken.

Het overdekte zwembad was niet het enige krediet waar men over moest beslissen. Ook de aanleg van het Raadhuisplein slokte het nodige geld op. Iedereen wilde dat het plein tegelijk met het Raadhuis klaar zou zijn, maar tot onvrede van alle raadsleden had architectenbureau Van Embden de plannen veel te laat

aangeleverd. Een onderhandse aanbesteding zoals burgemeester en wethouders voorstelden zou tijdswinst kunnen betekenen, maar zou ook duurder kunnen uitpakken. Volgens wethouder De Ruiter zou het Raadhuis niet bereikbaar zijn als het plein nog niet klaar zou zijn, maar van dat argument was mevrouw Buddingh niet onder de indruk. Zij lette vooral op het financiële aspect. Uiteindelijk werd toch tot onderhandse aanbesteding besloten met de aantekening dat mevrouw Buddingh tegen was.

Vuilnisretributie

In dezelfde vergadering werd besloten tot verhoging van de vuilnisemmerretributie. Een aantal raadsleden koppelde het tekort op het zwembad aan de verhoging van de vuilnisretributie, maar dat was toch niet juist. Vooral de heer Vrieling vond dat het plafond voor wat betreft de belastingoplegging was bereikt. De bevolking draaide op voor een verhoging van maar liefst 67%. In concrete cijfers betekende dat een verhoging met f 10,- (van f 15,- naar f 25,-) per jaar. Een voordeel was dat de bevolking nu in drie termijnen mocht betalen in plaats van het hele bedrag in een keer. Volgens de heer De Kievit werd bij doorvoering van dit voorstel in Veenendaal het hoogste tarief berekend op Eindhoven na.

Desalniettemin gingen de meeste raadsleden akkoord met het voorstel van B en W, want zoals de heer Van Hal had uitgerekend: het nieuwe tarief kwam neer op 50 cent per week voor het tweemaal legen van de vuilnisemmer en eenmaal ophalen van grofvuil. Voor de verhoging was het 30 cent.

Winkelsluiting

In 1967 was het nog usance dat winkels op woensdagmiddag dicht waren. Maar het enige grootwinkelbedrijf in Veenendaal, de Hema, begon aan die gewoonte te morrelen. De franchisenemer wilde op maandagochtend dicht en op woensdagmiddag open. De heer Van Deelen kon zich niet verenigen met dit verzoek, want hij vond het niet nodig dat er voor één winkel een uitzondering werd gemaakt. Mevrouw Buddingh vond het gewenst, met het oog op de omliggende plaatsen, dat de winkeliers meer vrijheid kregen op dit gebied. Zij was bang dat grote winkelbedrijven als C&A en V&D zich anders hier niet zouden willen vestigen. Ook wist ze dat veel vrouwen en kinderen naar deze winkels in de stad gingen en daar dan en passant dingen kochten die best in Veenendaal gekocht hadden

Een openluchtuitvoering van de gymnastiekvereniging Sparta werden meestal vooraf gegaan door een mars van de deelnemers door een deel van de gemeente. Hier lopen de deelnemers op de Rondweg-West, 1967 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

kunnen worden. Er was een enquête gehouden, waarbij de meeste winkeliers zich uitspraken voor de woensdagmiddagsluiting. Omdat de warenhuizen een aparte groep vormden binnen het winkelbestand en voor hen dus een apart besluit genomen kon worden, werd besloten de Hema vergunning te verlenen. Alleen de heer Van Deelen stemde tegen. Aan het eind van de vergadering deelde de voorzitter mee dat alle leden van de raad zonder enige uitzondering besloten hadden hun presentiegeld ter beschikking te stellen aan het comité Israël.

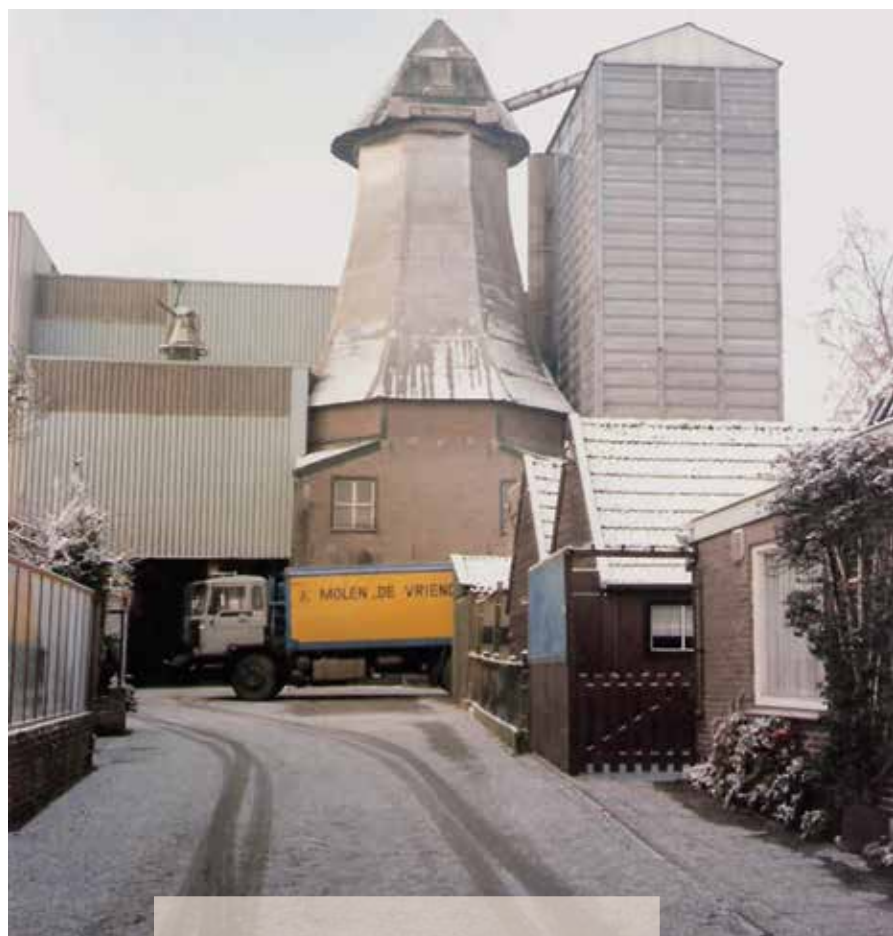
In de raadsvergadering van 27 juli werd door burgemeester en wethouders een subsidie aan Sparta voorgesteld. Deze gymnastiekvereniging was namelijk uitverkoren geweest om een team van tien meisjes af te vaardigen naar Suriname. En hoewel het Spartabestuur heel erg zijn best had gedaan zelf de kosten te dekken, was dat volgens de heer Van Manen slechts voor 90% gelukt. Het bedrag waarmee het Koninklijke Nederlandse Gymnastiek Verbond over de brug was genomen, was bij lange na niet toereikend. Mevrouw Buddingh, die bang was voor een precedentwerking, stelde voor de subsidie te koppelen aan het veertigjarig bestaan van Sparta. Daarin kreeg zij niet haar zin, want al met al was de waardering voor het meisjesteam zo groot, dat de subsidie toegekend werd.

Slopershamer

B en W had aan de raadsleden een preadvies voorgelegd betreffende de sloop van Molen De Vriendschap, maar klaarblijkelijk waren

een aantal Veenendalers hierover in de pen geklommen. Mevrouw Buddingh dacht dat de molen gesloopt zou worden en dat de materialen gebruikt zouden worden voor restauratie van andere molens. Maar nu hoorde zij tot haar verbazing dat er op deze plaats een graansilo zou verrijzen en dat leek haar zeer ontsierend

voor de omgeving. Spreekster stelde voor het graanbedrijf naar het bedrijventerrein te laten verhuizen, maar zoals altijd vormden de financiën à f 350.000,- een obstakel. De heren Van Wagenveld en De Kievit waren klaarblijkelijk twee van de raadsleden die in die jaren instemden met de afbraak van veel gebouwen in Veenendaal. Van Wagenveld zei dat er in Ederveen ook twee graansilo's stonden en dat

Molen De Vriendschap, 1985. Het aanzien van de molen veranderde in de loop der tijd. Het zou tot in 1995 duren voordat de molen weer het oude aanzien kreeg. (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

daar ook vergunning was verkregen en dat er toch nog een molen in Veenendaal stond. De heer De Kievit was het helemaal met hem eens. De heer Van Manen vond het wel jammer dat de molen afgebroken moest worden, maar hij zag geen andere oplossing. Volgens de burgemeester had het bedrijf van Van Eden zo'n

Een nieuw raadhuis

Op 29 september vond een buitengewone openbare vergadering plaats, want het nieuwe raadhuis werd geopend. Onder de gasten bevond zich ook de commissaris van de Koningin, mr. C.Th.E. graaf van Lynden van Sandenburg.

ontwikkeling doorgemaakt, dat de molen niet meer te handhaven was. En dus werd vergunning voor de sloop afgegeven. Helaas moet in zijn algemeenheid worden geconstateerd dat het gemeentebestuur van Veenendaal in deze jaren zo bezig was met het opstuwen van Veenendaal in de vaart der volkeren, dat veel historische gebouwen deze geldingsdrang niet hebben overleefd. De slopershamer werd er genadeloos op los gelaten.

Uit de discussie rondom het benoemen van een commissie van advies Woonruimtetwet in de vergadering van 14 september bleek dat de grootste woningnood wel voorbij was en dat vrij vlot woningen konden worden toegewezen. Het was raadslid Hendriks zelfs ter ore gekomen dat sommige trouwlustige paren in het bezit waren van dubbele aanbiedingen. In het complex Engelenburg was een aantal gezinnen gehuisvest dat voor veel overlast zorgde door dronkenschap en lawaai. Hij vroeg of daar geen rekening mee kon worden gehouden. Besloten werd de commissie te herbenoemen, maar het algemeen gevoel was dat de commissie niet lang meer nodig zou zijn.

Commissaris van de Koningin, graaf van Lynden van Sandenburg, spreekt de genodigden ter gelegenheid van de opening van het Raadhuis toe, 1967 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

De burgemeester noemde eerst alle hoofd- en onderaannemers plus alle kunstenaars die bij de bouw betrokken waren. Gemeentesecretaris Dick van Manen kreeg een extra compliment voor zijn niet aflatende inzet. "De vrucht van de arbeid is het zoetste van alle genoegens", merkte de burgemeester op. Hij was erg blij dat de ambtenaren zulke lichte ruimtes kregen om te werken. Maar ook voor de Raad, die tot dan toe of bij La Montagne of bij de Korenbeurs had vergaderd, was hij blij dat het 'zwerwersleven' was afgelopen. Daarna was de beurt aan de commissaris van de Koningin en ook hij memoereerde dat het dertig jaar geleden was, dat voor het eerst de bouw van een nieuw gemeentehuis ter sprake kwam.

Als cadeau beloofde hij de gemeente een reliëf in brons, maar dat was nog niet klaar. De officiële openingshandeling werd verricht door de ingebruikname van het carillon. Als oudste raadslid sprak de heer Van Enk en vervolgens

Nog voor de opening wordt het kunstwerk De Heraut bij het nieuwe raadhuis in ogenschouw genomen. Links onder de paraplu burgemeester mr. dr. J. Hazenberg en een onbekende mevrouw. Op de rug gezien gemeentesecretaris D. van Manen en uiterst rechts wethouder M. Bastmeijer. De andere drie heren op de foto zijn onbekend, 1967
(collectie Gemeentearchief Veenendaal)

kwamen de burgemeesters van Rhenen en Ede, de heer Thoomes, de heer Bonnike en nog enkele anderen aan het woord.

In de raadsvergadering van 16 oktober kwam weer een onbevoensbaar verklaarde woning aan de orde. Dit keer een pand in de Hoofdstraat op nummer 86. Het pand werd aangeduid als de enige sigarenzaak in de Hoofdstraat en men was het erover eens dat het een gecompliceerde zaak betrof met heel vervelende kanten. Volgens mevrouw Buddingh trof de eigenaar geen schuld, maar men kon toch niet goedschiks met hem tot overeenstemming komen.

Bij de opening in 1967 kon niemand bevroeden dat het prachtige nieuwe raadhuis vijf jaar later, in 1973, zodanig zou gaan lekken, dat de ambtenaren alleen onder een paraplu hun werk konden doen.

Het waren de medewerkers van de afdeling stadsontwikkeling van de dienst gemeentewerken die natte voeten kregen. Dat niet alleen: ook hun werkplekken waren doornat. Dat waren niet alleen de bureaus maar ook de vele tekentafels waar ze aan werkten. Omdat de prullenbakken snel volliepen met water werden paraplu's opgezet.

De lekkage werd waarschijnlijk veroorzaakt door de gondel van de glazenwassers. Deze gondel werd vanaf het dak getakeld om zo de vele ramen te wassen.

Via een rail op het dak konden de glazenwassers de gondel, waar ze in stonden, langs elke gevelverdieping verplaatsen. Als het werk klaar was werd de gondel weer op het dak neergezet. Waarschijnlijk is dat een keer met enig geweld gebeurd en ontstond de daklekkage.

Bij de opening in 1967 kon niemand bevroeden dat het dak van het prachtige nieuwe raadhuis vijf jaar later zodanig zou gaan lekken dat de ambtenaren van de afdeling stadsontwikkeling onder een paraplu hun werk moesten doen. Van links naar rechts: Leo Smolders, Mars van Leuveren en Jaap Otto, 1973
(collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Vervolgens meldde de burgemeester dat hij in verband met het bereiken van de pensioenge-rechtigde leeftijd het volgend jaar geen deel meer zou uitmaken van het College, ondanks het feit dat er net weer een periode van zes jaar was ingegaan. Afgesproken was dat de heer De Ruiters, de oudste wethouder, hem zou ver-

tafel komen. Rijk en provincie hadden een bijdrage van 25% toegezegd. De hoop op een hogere bijdrage was gevestigd op de minister van Verkeer en Waterstaat. Door al deze uitgaven waren de plannen voor een sporthal voorlopig niet te realiseren. Alle raadsleden kwamen uitgebreid aan het woord. De fractie

Het college van burgemeester en wethouders. Links burgemeester mr. dr. J. Hazenberg met naast hem gemeentesecretaris D. van Manen. Tegenover de gemeentesecretaris wethouder M. Bastmeijer, naast hem wethouder R. Koppenberg, daarnaast wethouder C.N. van Kuyk en op de voorgrond wethouder Ant. de Ruiters. De foto is genomen tijdens één van eerste vergaderingen van het college in het nieuwe raadhuis, 1967 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

vangen. Hetgeen betekende dat de taken van de wethouders herverdeeld moesten worden. In de vergadering van 15 november werd de heer Van der Loosdrecht met algemene stemmen tot ambtenaar van de burgerlijke stand benoemd.

Algemene Beschouwingen

In de gemeentebegroting voor 1968 werden een aantal belangrijke zaken vastgesteld. Aangezien het instructiebad in een grote behoefte voorzag, werd besloten ook een overdekt zwembad te bouwen. Er was al een succesvolle collecte gehouden onder het motto: 'Laat eens wat voor 't grote bad'.

Voor de bouw van de rioolzuiveringsinstallatie moest een bedrag van 8,5 miljoen gulden op

van de heer Visser drong aan op bouw van meer bejaardenwoningen. Ook pleitte hij voor de bouw van eengezinswoningen met meer privacy, want hij vond dat de huidige woningen als een soort doorkijketalage waren gebouwd, waarin de levensgewoonten van de bewoners voor iedereen te zien waren. Hij stipte aan dat nog steeds een concreet plan voor de ontwikkeling van de Hoofdstraat ontbrak en hij vond het ook niet noodzakelijk dat voor iedere stedenbouwkundige wijziging het dure bureau Van der Embden werd ingeschakeld. Wat betreft de voltooiing van de Westelijke Randweg was hij van mening dat er teveel bemoeienis van diverse instanties was, waardoor vertraging voor de hand lag. Hij had grote waardering voor de manier waarop Veenendaal het onderwijs behandelde, maar vooral de bouw van scholen voor bijzonder onderwijs achtte hij urgent. En als de afbraak van het oude gymnastieklokaal aan de Hoogstraat een feit werd, kwamen de scholen in Veenendaal-Noord wel heel moeilijk te zitten met hun lessen in lichamelijke opvoeding. En vervolgens stelde hij voor dat het col-

lege van B en W schoolmelk zou subsidiëren. Maar dat enkele jongeren, die de oude school in de Hoofdstraat huurden, de school op hun manier versierden, keurde hij ten zeerste af. Hij pleitte voor de oprichting van een stichting voor jeugdzaken.

De heer Van Remmerden prees het college voor alle inspanningen, maar hij adviseerde vooral om voor de oudere jeugd activiteiten te organiseren. Hij noemde zelfs een beatfeest als

de bewoners. Patrimonium wilde namelijk niet meewerken, omdat men bang was dat men alleen met de flatwoningen bleef zitten, zodat er voor 'crepeergevallen' geen oplossing meer zou zijn. De heer Van Manen echter achtte het eigen woningbezit van groot belang. Ook het verkeer en de daarbij behorende parkeergelegenheid eiste de aandacht op. Hij stipte de doortrekking van Rondweg West aan, het geknetter van brommers in de Hoofdstraat en het nut van de blauwe zone in de Hoofdstraat.

Het instructiebad aan Rondweg West met aan de rechterzijde de in aanbouw zijnde woningen in het Prins Willem-Alexanderpark (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

mogelijkheid. De toezegging van de gemeente om de groep jongeren die in Het Dingetje waren gehuisvest op te vangen en zo nodig te steunen gaf de gevoelens van de heer Van Remmerden zo perfect weer, dat hij er niets aan toe te voegen had.

Ook de heer Van Manen sprak zijn waardering uit voor het College en de gemeente. Hij maakte zich echter zorgen over de groei van het aantal inwoners en de beschikbare ruimte in Veenendaal. Hij vroeg het college of het niet eens tijd werd om naar verruiming van het grondgebied te kijken. Ook maakte hij zich zorgen over de werkgelegenheid voor de groeiende bevolking. Wat betreft jeugdzaken was hij dezelfde mening toegedaan als de heer Van Remmerden. Hoewel hij waardering had voor het werk van Patrimoniums Bouwvereniging, had hij toch zijn bedenkingen over het standpunt van Patrimonium ten aanzien van de verkoop van eengezinswoningen aan

De heer Van Deelen zwaaide het college lof toe, maar had ook enkele puntjes van kritiek. Hij vond dat als een automobilist geheel te goeder trouw een parkeerfout maakte, dat niet meteen met een boete bestraft hoefde te worden. Een vermaning voldeed op zo'n moment ook. Ook had hij de indruk dat de grondaankopen ten behoeve van Rondweg West niet altijd vlekkeloos verliepen. Hij had prijzen gehoord van f 0,60/ 0,75 per m² en hij vroeg zich af of dat wel redelijk was.

De heer Brouwer was het volstrekt eens met een begroting van 4,5 miljoen gulden voor het bouwrijp maken van Industrieterrein II, met een bedrag van 3 miljoen gulden voor het bouwrijp maken van de Dragonder en met 1,9 miljoen voor het kop en staart geven aan de Rondweg, maar was teleurgesteld dat er geen winkels en geen bejaardenwoningen in het plan De Molenbrug waren geprojecteerd. Hij had ook veel kritiek op Patrimoniums Bouwvereniging.

Hij vond het absurd dat deze vereniging, die met miljoenen gemeenschapsgeld werkte en meer dan drieduizend huizen bezat, maar een beperkt aantal leden had en dat zelfs huurders van de woningen niet zonder meer lid konden worden. Ook hij vond het besluit dat huurders hun woning niet konden kopen zeer teleurstellend.

Uiteraard had ook mevrouw Buddingh veel te zeggen. Zij vond dat het plan om de Kerkewijk ter hoogte van de Nutsspaarbank te vernieuwen een muurbloempje aan het worden was. Omdat Veenendaal een ander gezicht kreeg en bezoekers die lang niet in Veenendaal waren geweest niet wisten wat ze zagen, vond ze het tijd worden schoonheidsfoutjes weg te werken. Ze vroeg hoe ver het was met het saneringswerk van het Achterkerk en de schadevergoedingskwestie van NV De Ruiter. Zij zag graag dat de aanbesteding van het niet-overdekte bad direct na het gereedkomen van het overdekte bad zou plaatsvinden, te beginnen met de zonneweide. Ze was van mening dat er de laatste jaren al veel voor de jeugd was gerealiseerd. Als de jeugd nog klachten had, moest de jeugdraad zelf met plannen komen.

De uitspraak van de heer Hendriks zou het ook in deze tijd nog goed doen:

Het wereldbeeld van 1967 laat ons weinig opwekkends zien: oorlog, onvrede, haat, hongersnood en rassendiscriminatie vullen dagelijks regelmatig de krantenkolommen. Het blauwe wereldvenster der t.v. drukt ons nog eens duidelijk met de neus op de feiten. Het landelijk patroon laat helaas al evenmin een fraai borduurwerk zien. Het lijkt de moderne mens bitter weinig te raken, want men gaat over tot de orde van de dag. Het zegt en doet hen zo weinig.

Hij constateerde dat er van de positieve toezeggingen, in het afgelopen jaar gedaan, niet veel terecht was gekomen, maar hij hield een hartstochtelijk pleidooi voor de leefbaarheid in de gemeente. Hoewel de woningnood steeds verder teruggedrongen werd, kwam hem toch ter ore dat in sommige gezinnen man en vrouw uit werken moesten om de eindjes aan elkaar te knopen en dat achtte hij een onduidelbare zaak. De moeder hoorde in het gezin thuis! Hij stipte ook de 'bloom-achtige vertoning' op de televisie aan. Hij verwees daarmee naar Phil Bloom, die de Nederlandse bevolking provoceerde door als eerste naakt op het scherm te verschijnen.

Julianaziekenhuis

De Stichting Algemeen Ziekenhuis vroeg een garantie voor een nog af te sluiten lening van acht miljoen gulden. In het preadvies van het College stond vermeld dat het College er niets aan toe te voegen had, maar de heer Van Enk vond het toch vreemd dat zowel het College als het ziekenhuis dezelfde voorzitter hadden, namelijk burgemeester Hazenberg. Hij had in ieder geval liever gezien dat de aanvraag door de vicevoorzitter was ondertekend. Hij liet op de aanvraag ook een eigen rekensommetje los, waarbij hij uitkwam op vier miljoen gulden voor een uitbreiding met 50 bedden en daar was het zusterhuis bij inbegrepen. Vooral mevrouw Buddingh zinspeelde op belangenverstrengeling. Hoewel alle raadsleden een goed geoutilleerd ziekenhuis toejuichten, was de kritiek vooral gericht op de summiere financiële onderbouwing van de aanvraag. De vraag rees of de burgemeester het voorzitterschap moest neerleggen, maar de meerderheid van de raad vond dat te ver gaan. De burgemeester wist alle vragen van de raadsleden te pareren en gaf een toelichting op de kosten: f 4.607.000,- voor de aanbouw en verbouw, f 2.416.000,- voor het zusterhuis en f 977.000,- voor bijzondere voorzieningen. In het ziekenhuis zouden 82 zusters worden gehuisvest. Dat het ziekenhuis te klein behuisd was, bleek uit de bezettingsgraad van 108%. Ook kwam de vraag op of de aanvraag niet bij het Rhenense gemeentebestuur ingediend had moeten worden, maar ondanks de locatie op Rhenens grondgebied werd het ziekenhuis toch als voornamelijk Veens ervaren. Vooral de heer Van Wagenveld ging met de voorzitter in discussie over de onjuiste indiening van de aanvraag. Hij had er moeite mee dat hij toestemming moest geven voor een garantie die 30 jaar zou duren. Uiteindelijk stemde de raad in met het voorstel, maar met de aantekening dat mevrouw Buddingh tegenstemde en de heer Van Wagenveld protesteerde tegen de manier waarop het stuk in de raad in behandeling was gebracht.

Rondweg West

In de laatste maand van het jaar 1967 kwam het agendapunt grondverkoop ten behoeve van Rondweg West aan de orde. Er was wat verwar-

Het Julianaziekenhuis omstreeks 1980
(collectie Ineke van Schuppen)

ring over. Allereerst was de sluitingsdatum van de inschrijvingen niet duidelijk. In eerste instantie was dat 1 november, maar N.V. Vegabe had nog na die datum ingeschreven en deed toch mee. In de N.V. Vegabe had een aantal Veense ondernemers zich verzameld. Volgens de heer De Kievid hadden sommige Veense bedrijven geen uitnodiging voor de inschrijving gehad, waaronder de firma De Haas. Dit bedrijf had al in 1962 laten weten belangstelling te hebben voor een benzinepomp aan de Rondweg. Een vreemde zaak, volgens de heer De Kievid. Wethouder Koppenberg redde zich er uit door te verklaren dat De Haas specifiek voor Rondweg Oost had ingeschreven. In die jaren ging men er nog van uit dat Rondweg Oost eerder klaar zou zijn dan Rondweg West. De Kievid dacht dat de omzet van de bestaande bedrijven aanzienlijk zou verminderen als de Rondweg klaar was en de bestaande bedrijven hadden ongeveer 200 mensen in dienst, waar wel rekening mee moest worden gehouden. Hij stelde voor de grond tegen een aannemelijke prijs aan Vegabe te verkopen, maar mevrouw Buddingh was een andere mening toegedaan. Zij vond dat de grond verkocht moest worden aan de hoogste bidder, ook als die niet uit Veenendaal kwam. Uiteindelijk werd de mening van mevrouw Buddingh overgenomen en werd na hoofdelijke stemming besloten de grond aan de hoogste bidder te verkopen.

Camping

Het allerlaatste agendapunt van 1967 betrof de aanleg van een camping. De heer Hertog, eigenaar van een graanhandel, wilde graag een

camping oprichten. Het College had het verzoek afgewezen met als gevolg dat de heer Hertog zich nu tot de Raad wendde. Mevrouw Buddingh was van mening dat ondernemingsgeest moest worden toegejuicht. Zij stelde voor de agrarische bestemming van de grond te wijzigen en de vergunning voor tien jaar te verlenen. Dan kon de gemeente na die periode alsnog bepalen of de grond voor andere

bestemmingen nodig was. De heer De Kievid wist te vertellen dat de heer Hertog bereid was geen vergoeding voor de gemaakte kosten in rekening te brengen als zou blijken dat de camping na tien jaar zou moeten worden opgeheven. De heer Van Manen had in de algemene beschouwingen gezegd dat moest worden uitgezien naar uitbreiding van het grondgebied en hij vond dat hij nu eigenlijk geen goedkeuring kon geven aan een zo royaal gebruik van de grond. Maar de conclusie van de gemeente dat er geen behoefte aan een camping zou bestaan ging hem te ver en hij was er voor om toch een vergunning te verlenen.

Wethouder Van Kuijk lichtte de beslissing van de gemeente toe: een belangrijk punt om de vergunning te weigeren was het plan om een provinciale weg over het desbetreffende terrein aan te leggen, waarvan met niet wist wanneer die gerealiseerd zou worden. De burgemeester bracht de zaak tot de juiste proporties terug. Hij wees erop dat het College in deze niet anders kon doen dan het bestemmingsplan volgen. Dat de heer Hertog zich daarna tot de Raad wendde, wilde niet zeggen dat de Raad nu wel vergunning kon verlenen, want die bevoegdheid lag uitsluitend bij het College. De Raad zou wel kunnen besluiten het bestemmingsplan te wijzigen, maar het was volgens de burgemeester de vraag of de bevoegde instanties daarmee akkoord zouden gaan. Kortom, de Raad zag zoveel voetangels en klemmen op de weg, dat zij niet anders kon doen dan zich conformeren aan het advies van het College. De heer Hertog kreeg geen vergunning.

En zo eindigde het jaar 1967 met een hele lange raadsvergadering.

Honderdjarigen in Veenendaal (30)

De in Veenendaal geboren Carolina Heindrina Eidner is kort na haar huwelijk verhuisd naar Eindhoven, heeft daar bijna achttien jaar gewoond en is toen met man en kinderen weer naar ons dorp teruggekeerd. Welgeteld mocht zij zich ongeveer vierentachtig jaar inwoner van Veenendaal noemen. Aan haar, die 101 jaar en 4 maanden oud werd, besteden wij in de dertigste aflevering van Honderdjarigen in Veenendaal graag enige aandacht.

Door:
Wim van Elst

Mevrouw C.H. Sukkel- Eidner
(collectie H.J. Edener)

Familie Eidner-van Putten

Op Klein Schutje nummer A 157 woonden de Veenendaalse sajetinpakker Hendrik Johan Eidner (1865-1948) en de uit Nijkerkerveen (gemeente Nijkerk) afkomstige Woutertje van Putten (1868-1954). Hun huwelijk was gesloten op 29 juli 1893 te Veenendaal.

Na hun twee dochters Grietje Geertruida (1895-1934) en Geertruida (1900-1999) werd op donderdag 26 november 1903 's morgens om 9.30 uur een derde dochter geboren, die zij de namen Carolina Heindrina meegaven. Een gelukkige vader kwam bij burgemeester H.A. van de Westeringh aangifte doen van dit

heuglijke feit en had als getuigen meegenomen: Arres Roordink, 53 jaar, metselaar en Aart van Zanten, 51 jaar, fabrieksarbeider, beiden wonende te Veenendaal. Jongens kwamen in het gezin Eidner-van Putten niet voor.

Rechts: Klein Schutje A 157 (thans Valleistraat 18), waar Carolina Heindrina Eidner in 1903 werd geboren
(collectie W.C. van Elst)

Carolina's vader was een zoon van Carl Heinrich Ferdinand Eidner (1821-1883) uit het Duitse Reichenbrand (Saksen). Daarmee is meteen de herkomst van de in Nederland minder bekende naam Eidner verklaard.

Aan weerszijden van de Benedeneindse Grift was de straatnaam Klein Schutje bekend. De noordkant met de oneven nummers behoorde tot de gemeente Ede en werd vanaf 1938 Prins Bernhardlaan genoemd, de zuidkant met de even huisnummers behoorde bij de

gemeente Veenendaal en kreeg in 1949 de naam Valleistraat. Het geboortehuis van onze honderdjarige staat er nog steeds en heeft nu als adres Valleistraat 18.

Hendrik Johan Eidner en zijn vrouw Wouter-tje van Putten werden begraven op het oude gedeelte van de algemene begraafplaats aan de Munnikenweg (nummer 2^e Klasse 444). Ook hun dochters Grietje Geertruida en Geertruida, alsmede hun schoonzoon Hendrik van der Meijden, echtgenoot van laatstgenoemde, vonden hier hun laatste rustplaats.

Van dochter Carolina Heindrina Eidner (roepnaam Clien) weten we dat zij na haar schooltijd is gaan werken als kousenbreister. Vrijwel zeker zal dat bij de Wol- en Kousenfabriek van Gebr. Van Leeuwen aan het Verlaat zijn geweest, enkele tientallen meters van hun huis. Zij trouwde op 23-jarige leeftijd met Evert Sukkel. Over hem en zijn familie eerst enige informatie.

Familie Sukkel-Prattenburg

Naast mandenmaker J. van de Meent in de Zandstraat woonde vroeger op nummer E 225 Aris Sukkel (1869-1962). Hij was geboren te Gelders Veenendaal en werkte als sajeterverver bij Gebr. Van Leeuwen aan het Verlaat. Dit gedeelte van de Zandstraat werd aan het einde van de negentiende eeuw nog Lombok en later Wilhelminastraat genoemd. Pas in 1930 werd het bij de Zandstraat gevoegd. Aris Sukkel was op 25 oktober 1890 getrouwd met de Veenendaalse Gerritje Prattenburg (1868-1945). In het gezin werden zeven kinderen geboren: Jacob (1891-1939), Willemitjje (1893-1980), Breintje (1896-1960), Christiaan (1898-?), Evert (1901-1970), Jannetje (1906-?) en Gerritje (1923-?). Voor een gezin van deze grootte waren de blokoningen eigenlijk te klein. Het was passen en meten om voor iedereen een plaatsje aan tafel in te ruimen en een slaapplek te vinden.

In één van de fotoalbums van mijn ouders vond ik enkele kiekjes waarop Aris Sukkel samen met andere medewerkers van het bedrijf voorkomt. Zo te zien hielden de mannen wel van een grapje en maakten zij er soms een jolige boel van. De nu nog levende kleinkinderen herinneren hem nog altijd als 'de opa met de stok'. Als opa plagerig met de wandelstok naar hen toekwam en een tikje wilde uitdelen, dan waren zij daar toch wel een beetje bang voor. Na het overlijden van Gerritje Prattenburg trok Aris Sukkel in bij zijn dochter Breintje aan de Valleistraat.

Familie Sukkel-Eidner

Geboorteakte nummer 35 vermeldt dat Evert Sukkel, zoon van Aris Sukkel en Gerritje Prattenburg, op 1 maart 1901 's morgens om 10.30 uur op het adres Wijk E 225 te Veenendaal ter wereld kwam. Hij werd later schoenmaker en het bevolkingsregister van Veenendaal geeft aan dat hij tussen zijn zestiende en negentiende jaar heel wat heeft afgezworven. Zo zou hij gebivakkeerd hebben in Doorn, Ede, Amersfoort, Rijswijk en Wageningen.

Bij de wolververij van Gebr. Van Leeuwen. Aris Sukkel in de witte overall lijkt op het hoofd van Gros Anbeek te zitten. Collega's kijken lachend toe (collectie W.C. van Elst)

Hij trouwde op 11 augustus 1927 te Veenendaal met de eerdergenoemde Carolina Heindrina Eidner (akte nr. 48). Als getuigen waren aanwezig: Jacob Sukkel, 37 jaar, fabrieksarbeider, wonende te Veenendaal, broeder van de bruidegom en Hendrik van der Meijden, 31 jaar, fabrieksarbeider, wonende te Ede, zwager van de bruid. Samen trok men bij de ouders van Evert Sukkel in, waar al spoedig hun eerste kind Gerritje werd geboren. En dat alles in zo'n kleine blokwooning in de Zandstraat. Maar een oplossing werd natuurlijk wel gevonden. Het jonge span mocht gebruik maken van een bedstede in de woonkamer. In de

Carolina Heindrina Eidner en Evert Sukkel bij hun verloving (collectie H.J. Edener)

tweede bedstede ernaast stonden de potten en de pannen en kon men ook de schoenen vinden. En waar moesten de andere gezinsleden slapen? Voor Aris Sukkel en zijn vrouw was boven een slaapkamer beschikbaar. Slaapkamer nummer twee was voor de nog thuiswonende dochters en de jongens moesten genoeg nemen met een slaappleatsje op de overloop. In gedachten zie ik iedereen 's avonds via het 'kippenleertje' naar boven klauteren.

Even om de hoek had Evert Sukkel zijn schoenmakerij op het Lombok. Het was hetzelfde pand waar later schoenmaker Hen van Zetten zich vestigde.

Naar Eindhoven

De schoenmakerij op het Lombok bracht minder geld in het laatje dan aanvankelijk werd verwacht en samen besloot men per 21 november 1928 naar Eindhoven te gaan verhuizen, waar Evert kon gaan werken bij Philips. Bijna achttien jaar heeft men er gewoond, zij het op verschillende adressen.

Het gezin Sukkel-Eidner kreeg acht kinderen, waarvan de twee oudsten in Veenendaal werden geboren, de anderen in Eindhoven. Hun namen zijn: Gerritje (1927), Woutertje (Wouk, 1929), Arisina (1932), Hendrika Johanna (1934; twee maanden na haar geboorte overleden door wiegendood), Jacob (1935), Willemijntje (1938), Hendrik Johan (Henk, 1943) en Gerard (1946).

De twee oudste kinderen Gerritje en Wouk gingen naar de Rooms-Katholieke school in Acht, een klein dorp tussen Best en Eindhoven. De overige kinderen uit het gezin volgden lager onderwijs in hun woonplaats Eindhoven. Bij het schrijven van dit artikel voor de juni editie 2017 van Oud Veenendaal zijn alleen Wouk, Willemijntje en Henk nog in leven.

Gezin Sukkel-Eidner. Van links naar rechts: Arisina, Hendrik Johan (Henk), Willemijntje, Woutertje (Wouk), Jacob, Gerritje (Gerrie) en Gerard. Zittend: Carolina Heindrina Sukkel-Eidner en Evert Sukkel (collectie W. Schuilenburg-Sukkel)

Terug naar Veenendaal

25 maart 1946 keerde het gezin Sukkel-Eidner terug naar hun geboorteplaats Veenendaal en opnieuw kon men gaan wonen op het adres Zandstraat 8. Zoals gezegd was moeder Geritje Prattenburg immers overleden en was vader Aris Sukkel ingetrokken bij zijn dochter Breintje. De woonomstandigheden bleken uiteraard ook nu aan de kleine kant. Evert Sukkel ging in Rhenen werken op de knopenfabriek en vond later een betrekking op de ijzerfabriek van Van Leeuwen aan de Schoolstraat.

Gezien de vele kinderen had mevrouw Clien Sukkel-Eidner geen tijd voor liefhebberijen. Wel heeft zij op de handwerkclub gezeten. Het door haar gemaakte schaap werd zelfs geëxposeerd op de tentoonstelling 'Gouden Handen' in Apeldoorn. Zij breide veel, pakjes en kleding voor de kinderen maakte zij zelf. Zoon Henk vertelde mij dat zijn moeder eens met haar fiets is gevallen en deze daarna ook nooit meer heeft gebruikt. Alles moest met de benenwagen worden afgedaan. Zij was trots, wilde op geen enkele wijze van iemand afhankelijk zijn en zei altijd: "Dat regel ik zelf wel." Iets vragen aan de burens was er bij haar niet bij. Moeder was gek met haar kinderen. Voor haar waren ze allemaal gelijk. Onderscheid werd niet gemaakt.

Hendrik Johan Eidner en Woutertje Eidner-Sukkel vieren hun 50-jarig huwelijk. Van links naar rechts: Grietje Geertruida van der Meijden-Eidner met haar man Hendrik van der Meijden en Carolina Heindrina Sukkel-Eidner met haar man Evert Sukkel (collectie: H.J. Edener)

Bijzonder goede contacten had Clien Sukkel-Eidner met haar zuster Geertruida en zwager Hendrik van der Meijden. Laatstgenoemde was brievenbesteller bij de P.T.T. en woonde op Prins Bernhardlaan 120 (het woonhuis op het terrein van de Gelderse school). De familie ging hier graag naar toe.

Na het overlijden van Evert Sukkel (1970) is Clien verhuisd naar de achtste etage van de Duivenwal waar zij 27 jaar heeft gewoond. Met veel plezier zong zij daar mee in het ouderenkoor. "In huis deed ze zelf zoveel als mogelijk was: ze behing op haar eentje de slaapkamer en maakte op z'n tijd alles schoon met Spic en Span", aldus haar dochter Wouk. Er kwam echter een tijd dat de krachten minder werden en zij blij was met het wekelijkse bezoek van Wouk, die op vrijdag de ramen lapt en de boodschappen voor moeder deed.

Op 94-jarige leeftijd ging mevrouw Sukkel naar De Meent, waar zij op 26 november 2003 haar honderdste verjaardag vierde. Dat het ouderenkoor haar bij deze gelegenheid toezong, werd natuurlijk bijzonder gewaardeerd. Op 26 maart 2005 overleed Carolina Heindrina Sukkel-Eidner op de leeftijd van 101 jaar en vier maanden. Zij werd begraven op algemene begraafplaats aan de Munnikenweg te Veenendaal (graf B 448).

Tenslotte

Aan het einde gekomen van deze bijdrage gaat mijn hartelijke dank uit naar mevrouw Van Barneveld-Schuilenburg van de Diepenbrockdreef en de heer J. Slagman van de Historische

Grafmonument Familie Sukkel-Eidner (collectie W.C. van Elst)

Vereniging Veenendaal. Door hen kwam ik in contact met mijn informanten mevrouw W. Schuilenburg-Eidner en H.J. Eidner, respectievelijk dochter en zoon van onze honderdjarige.

Historisch Groen

De prachtige voorjaarsavond van 16 maart leende zich uitstekend voor een verhaal over groen, historisch groen welteverstaan. Of zoals voorzitter Bert van den Bos het memoreerde: “Veenendaal is ooit uitgeroepen tot de groenste gemeente van Nederland.”

Door:
Ineke van
Schuppen

Maar allereerst kwamen de huishoudelijke zaken aan de orde. In de maartbijeenkomst is het de gewoonte om de financiële zaken van de vereniging voor het voetlicht te brengen. Ondanks het prachtige vernieuwde blad stond er geen contributieverhoging op het programma. De voorzitter stelde voor zowel de jaarrekening als de begroting goed te keuren. De kascommissie, bestaande uit de heren Verhoef en Jansen, had de kas gecontroleerd en kon de vergadering voorstellen de penningmeester te dechargeren, hetgeen door middel van applaus gebeurde. De kascommissie voor 2018 bestaat uit de heren Jansen en Grandia. Bert sprak zijn dank uit aan

penningmeester Henk de Kleuver en administrateur Berry Henzen voor het vele werk dat zij hadden verzet.

Vervolgens nam Bert afscheid van aftredend secretaresse Sieta van Alderen. Zij werd voor haar inzet bedankt met bloemen en een bon. Anton Ike treedt nu toe tot het bestuur en zijn taak zal het notuleren van de bestuursvergaderingen zijn.

Spreker Wim van Heeteren had een interessante presentatie voorbereid over Historisch Groen in al zijn facetten. Hij nam ons kort mee op wereldreis met de Griekse dichter Antipater omstreeks het jaar 150-130 v.Chr. We zagen het gouden beeld van Zeus in Olympia, de tempel van Diana in Epheze, het praalgraf in Halikarnassus en de piramiden van Gizeh langskomen. Maar waar anders eindigde de reis dan in Babel bij de hangende tuinen van Babylon. Deze tuinen werden ooit ontworpen voor Amyestes,

de vrouw van keizer Nebukadnezar. Ook in Perzische, Egyptische en Griekse villawijken trof men groen aan. In de Middeleeuwen werd groen veelal buiten de stadspoorten gehouden, omdat het werd gezien als een plaats waar de

boze geesten zich ophielden.

In de zestiende eeuw was Amsterdam de eerste stad in de wereld waar bomen werden aangeplant in openbare ruimtes. In die tijd werden bomen beschermd door de overheid. Er mochten geen paarden aan worden vastgemaakt en als je een boom beschadigde, was de kans groot dat je hand werd afgehakt. Vanaf circa 1850 werden overal stadsparken aangelegd, zoals Het Park in Rotterdam, het Vondelpark in Amsterdam en iets later het Wilhelminapark in Utrecht.

In Veenendaal staan op het Stationsplein beuken van 28 meter hoog die al in 1880 zijn aangeplant. Deze beuken zijn opgenomen in de landelijke lijst van beschermde bomen. In het begin van de twintigste eeuw verscheen er steeds meer groen in het straatbeeld. Oude Veense ansichtkaarten van 1910 laten op de Kerkewijk bomenrijen zien die waarschijnlijk al 30 jaar eerder werden aangeplant. Ook de Hoofdstraat kende bomenrijen, maar in Veenendaal werden veel bomen gekapt wegens de toename van het verkeer. De meeste recente kap vond begin maart op de Patrimoniumlaan plaats. Alle bomen werden omgezaagd, vooral ook omdat de wortels het plaveisel erg omhoog gedrukt hadden. Tot hilariteit van zijn gehoor verkondigde Wim dat, als het aan hem had gelegen, de A30 dwars door natuurgebied De Hel was aangelegd, omdat juist langs snelwegen de prachtigste vegetatie ontstaat.

Wim is heilig overtuigd van de noodzaak om groen in het moderne leven toe te passen. Hij ziet de toekomstige steden als plaatsen met heel veel verticaal groen, dat veel fijnstof kan opnemen, waardoor steden leefbaar blijven.

Bert bedankte deze bevlogen groenliefhebber met bloemen en een envelop voor zijn boeiende verhaal en hij wenste de aanwezigen wel thuis.

De Kerkewijk met twee rijen bomen, 1910 (collectie Ineke van Schuppen)

De watertoren te Veenendaal

Water kan over grote afstand naar een bepaalde plek worden vervoerd als er, hoe gering ook, hoogteverschil is. Dit gebeurt dankzij de zwaartekracht. De Romeinse aquaducten vervoerden water over tientallen kilometers, met vaak een verval van minder dan een meter per kilometer. Dat verval levert echter nog geen waterdruk die nodig is om het water naar de kraan te sturen. Daarvoor zijn ooit watertorens ontwikkeld.

De Kanaalweg vanaf de Geersebrug met de watertoren, 1962
(collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Een watertoren is in principe niet meer dan een bak water op poten, met een buis waar het water door kan. Een watertoren bezit bovenin een reservoir, met een wisselende hoeveelheid water van een half miljoen tot soms wel tien miljoen liter. Dat reservoir steunt op een draagconstructie die bestaat uit een torenachtig gebouw met trappen en verdiepingen, soms alleen smalle poten. Er loopt een brede pijp naar het reservoir waardoor drinkwater wordt opgepompt. Van daaruit wordt het weer getransporteerd naar de waterleidingen. De hoogte van de toren zorgt voor waterdruk.

Water uit de put

De eerste watertorens werkten op wind of op paardenkracht. Bij Paleis Soestdijk stond er één uit 1680 voor de fontein en het drinkwater. In die tijd haalden de meeste mensen in de steden of de dorpen hun water met een emmer uit de gracht, uit de regenton of uit een put op het dorpsplein. De meer vermogenden kochten het

per emmer bij een waterhandelaar. Vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw werd het water met behulp van stoommachines omhoog gepompt in de watertoren. In de loop van de twintigste eeuw werden de stoommachines vervangen door dieselmotoren. Tegenwoordig wordt de waterdruk op peil gehouden door elektronisch geregelde pompinstallaties.

Monumenten

Er zijn nog enkele watertorens in gebruik, meestal om een hoeveelheid water in reserve te houden. En ook omdat het mooi is om zo'n oude constructie nog

te gebruiken. Gelukkig zijn er nog een aantal torens over die beeldbepalend overkomen. De meeste hebben een andere bestemming gekregen als woonhuis, kantoorruimte, museum, restaurant en soms ook als uitkijktoren of expositieruimte. Er zijn zeer fraaie exemplaren bij en deze zijn over het algemeen aangemerkt als beschermd monument. Er zijn in Nederland in totaal 260 watertorens gebouwd en daarvan zijn er nog 170 over. Veel aandacht werd besteed aan de vormgeving van de torens. Er werd soms naar gestreefd om een min of meer monumentaal bouwwerk dat een bepaalde stijl vertegenwoordigt te ontwerpen.

Markante gebouwen

De waterleidingbedrijven beschouwden de watertoren min of meer als hun visitekaartje en besteedden daarom veel aandacht aan de architectuur. Dit vanwege de grote afmetingen en de vaak markante situering in het landschap, maar ook om de symbolische betekenis als

Door:
Leen Boot

baken van een sterk verbeterende volksgezondheid.

De vorm van een watertoren is voor een groot deel functioneel. Tevens is het een markant punt door zijn verticaliteit, hoogte en een uitgesproken vormgeving. Het geeft soms een identiteit en oriëntatiepunt aan het dorp, stad of streek.

De vergunning voor de bouw van de watertoren

In Veenendaal werd in 1930 een watertoren gebouwd langs het zogenaamde omleidingskanaal, toen nog buiten de dorpsbebouwing. De bouw was vermoedelijk noodzakelijk door de vele aanwezige fabrieken die water nodig hadden. Natuurlijk speelde ook de volksgezondheid een rol. Het was belangrijk dat men

over schoon drinkwater kon beschikken voor de inwoners van Veenendaal.

De Veenendaalsche Waterleidingmaatschappij diende daarom op 25 november 1927 een verzoek in bij burgemeester en wethouders voor een bouwvergunning:

Geeft met verschuldigde eerbied te kennen A.J. Lefeber, wonende te Bussum, Nassaulaan 16, dat hij voornemens is, in de hoedanigheid van eigenaar op een perceel grond, gelegen aan de Kanaalweg, kadastraal bekend gemeente Veenendaal, sectie D, no. 1093, een gebouw op te richten bestemd om gebruikt te worden als watertoren met machines, kantoor, dat het werk watertoren met machinegebouw zal worden uitgevoerd door betonindustrie Utrecht, wonende te Utrecht Oude Rijn terwijl het genoemde nog zal worden aanbesteed.

Vertraging

Het verlenen van de vergunning verloopt blijkbaar bijzonder traag en als gevolg daarvan is men maar begonnen met de bouw. Die is dus zonder vergunning gestart, want op 27 januari 1930 schrijft de gemeenteopzichter aan het college van B en W dat de bouw van de watertoren is begonnen zonder dat er vergunning is verleend. Per omgaande post wordt onmiddellijk gereageerd door burgemeester en wethouders die aan de heer Lefeber schrijven:

Hierbij hebben wij de eer U mede te delen, dat ons uit het rapport van de gemeenteopzichter is gebleken, dat met de bouw van de watertoren reeds is begonnen, zonder de daarvoor vereiste vergunning van ons College. Het toezicht op den bouw is dus hiermede voor dit gedeelte vervallen.

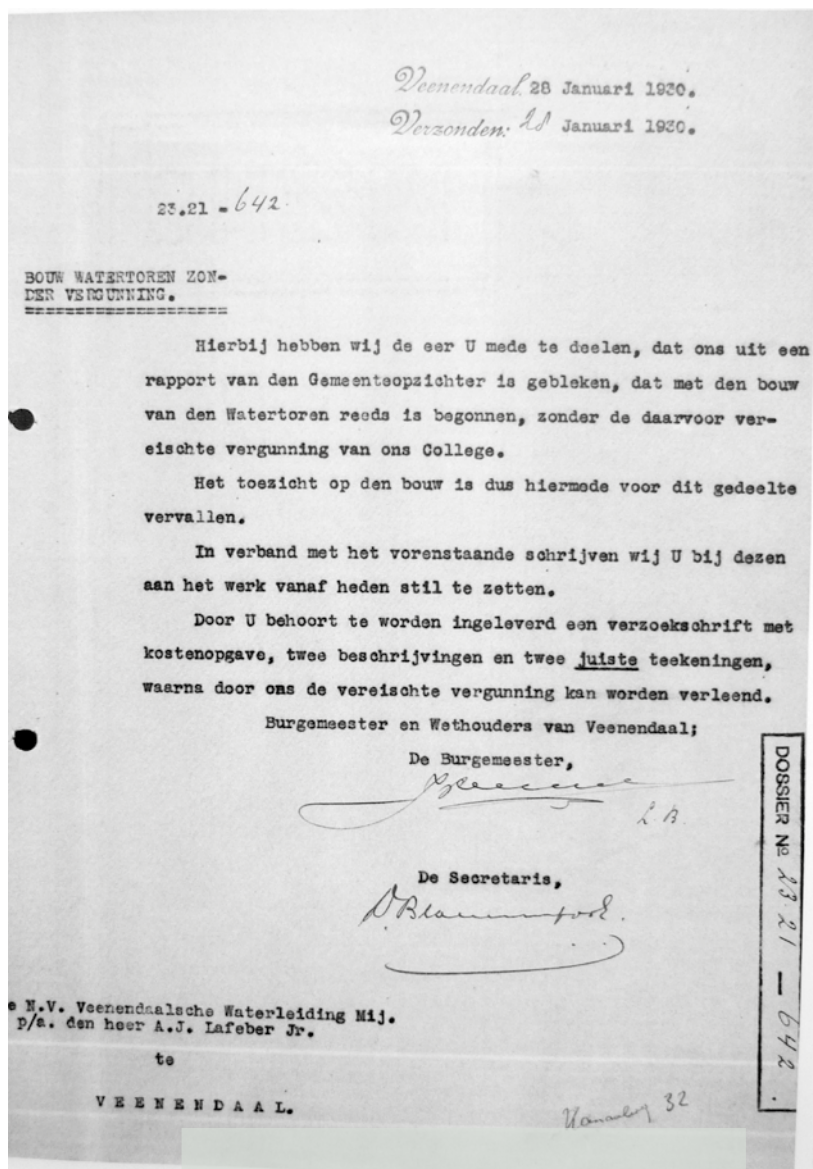
De waterleidingmaatschappij wordt gesommeerd om het werk stil te leggen en de volgende eisen worden gesteld:

Door U behoort te worden ingeleverd een verzoekschrift met kostenopgave, twee beschrijvingen en twee juiste teekeningen, waarna door ons de vereichte vergunning kan worden verleend.

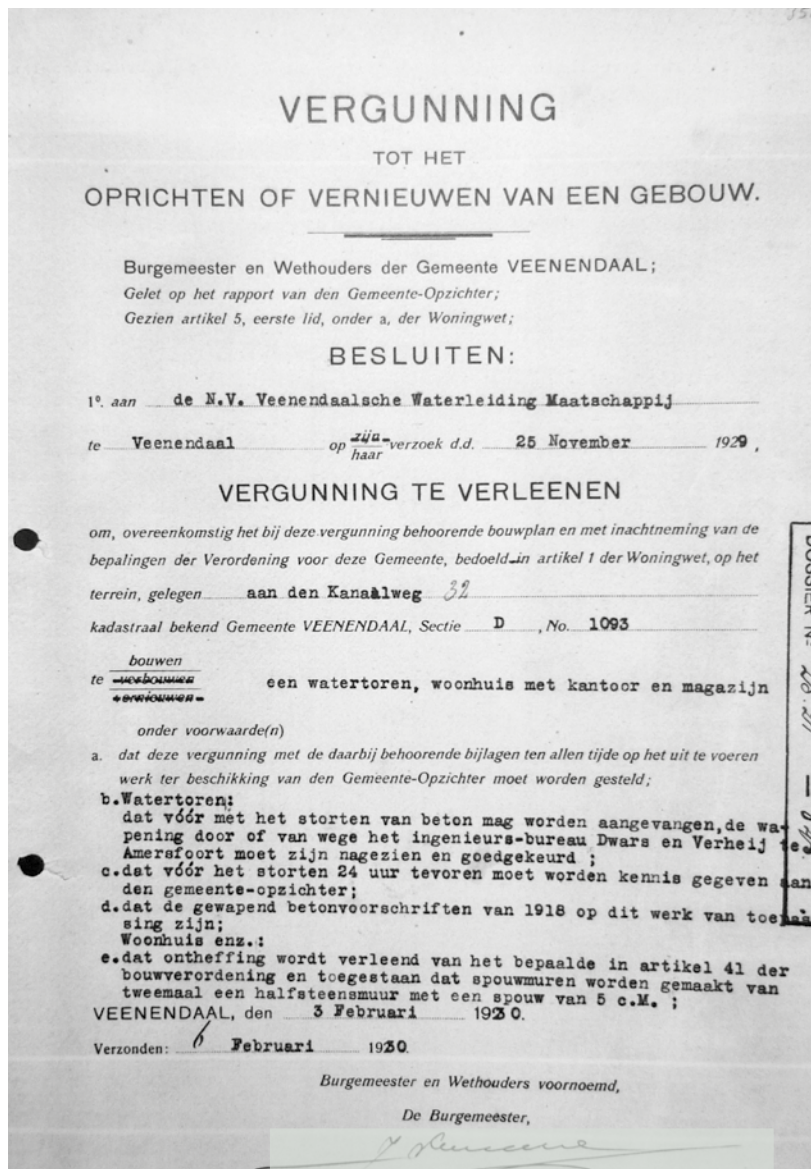
Kosten

Aanvullend wordt dus een kostenopgave ingediend door Lefeber:

Met inachtneming van de bepalingen der verordening voor deze gemeente bedoeld in artikel 1 der Woningwet, is vergunning gevraagd, zullen bedragen de som van f 60.000, - (€ 27.227,-). Uit het vervolg blijkt dat er nog een bouwver-

Brief aan de Waterleidingmaatschappij waarbij de bouw wordt stilgelegd omdat de nodige bouwvergunning ontbreekt, 1930 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

De bouwvergunning wordt op 6 februari 1930 verleend (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

gunning is aangevraagd door de heer Lefeber: voor het bouwen van drie woningen aan de Kanaalweg op perceel kadastraal bekend sectie D. no.2326. Dit betreft een dienstwoning, een kantoor en een magazijn naast de watertoren. De opgegeven kosten voor deze gebouwen bedragen f 15.000,-. (€ 6807,-). Zoals uit bovenstaand schrijven blijkt, moesten er tekeningen ingeleverd worden, maar in het gemeentearchief zijn geen tekeningen aangetroffen van zowel de watertoren als de drie huizen. De verleende bouwvergunning is wel in het archief aanwezig en is hierbij afgebeeld.

De bouw en architectuur van de watertoren

De watertoren van Veenendaal was een eenvoudig, functioneel gebouw. De hoogte van

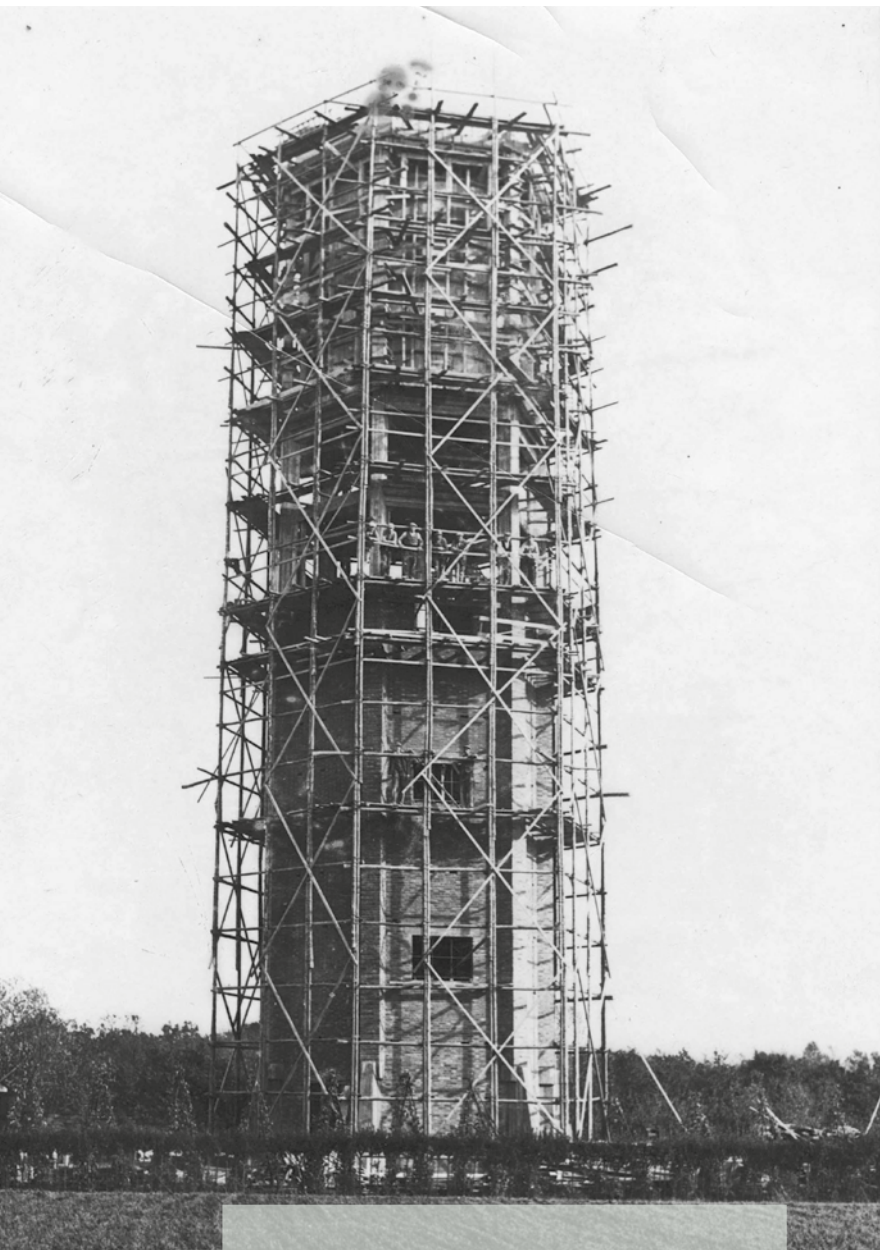
de toren was 37,5 meter. De kern van de toren is opgebouwd door middel van gewapend betonnen kolommen met verschillende vloeren die als het ware een betonnen skelet vormen. Sinds 1918 werd ook in Nederland gewapend beton toegepast en deze zeer recente ontwikkeling van deze vorm van gewapende betonconstructies vindt hier dus al vroeg toepassing.

De volgorde van het werk zal wel als volgt zijn geweest: ten eerste werden voor de acht betonnen kolommen de bekisting gemaakt en na het aanbrengen van het beton werd daarop de vloer gestort. Vervolgens werden per etage de kolommen met vloer gestort tot de toren op hoogte was. De bouw aanvraag geeft aan dat de Utrechtse betonindustrie hierbij betrokken was en die zal het beton geleverd hebben. Daarna is om het betonskelet de toren in baksteen opgemetseld.

Steiger

Om de toren op te bouwen

is zowel voor het maken van de betonbekistingen als het storten van het beton een steiger noodzakelijk. Deze is tevens ook gebruikt voor het opmetselen van de baksteen. Op de bijgaande foto is te zien dat de steiger over de gehele hoogte is geplaatst en door het steigerwerk heen is enigszins te zien dat de opmeteling tot ongeveer halverwege is gevorderd. Steigerwerk is noodzakelijk om op te kunnen werken en om materialen op te plaatsen. Steigers moesten soms maandenlang blijven staan, afhankelijk van de bouwtijd. Daarom moest veel zorg worden besteed aan de samenstelling en de veiligheid van het materiaal. Bij de opbouw van deze toren in 1930 was het toen algemeen gebruikelijk een houten steiger te plaatsen. Uit de foto blijkt ook dat er een enorme hoeveelheid hout werd gebruikt en dit was hoofdzakelijk

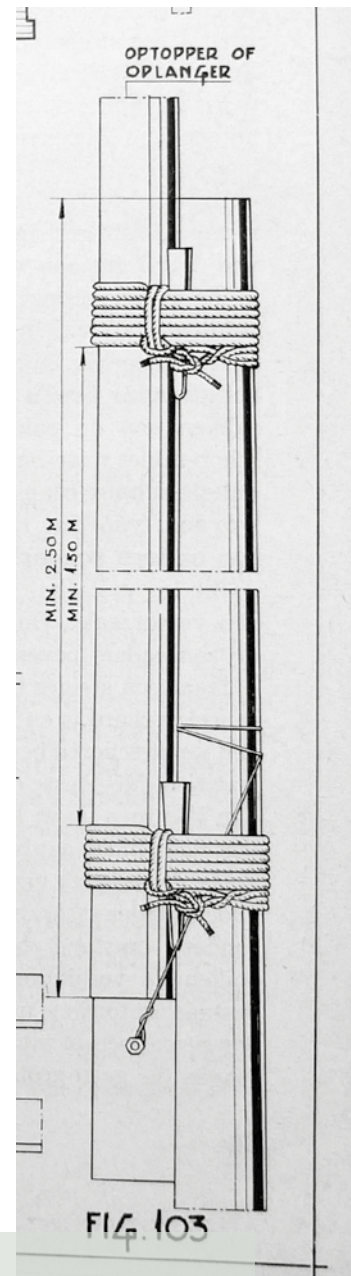
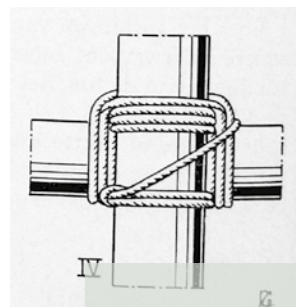
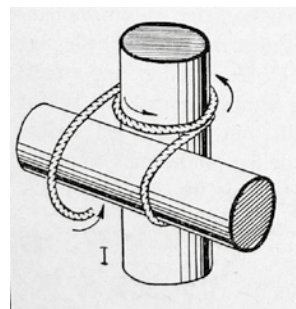

De watertoren in aanbouw
(collectie Gemeentearchief Veenendaal)

allemaal rondhout. Deze houten staanders en liggers waren geschilde boomstammen en moesten speciaal worden gekeurd op breuken en scheuren, vooral de staanders en liggers moesten veerkrachtig zijn.

Vanwege de grote hoogte werden dubbele palen als staanders gebruikt en aan elkaar verbonden met touwen. De zichtbare kruisverbanden dienden voor de stabiliteit van het geheel. Alle verbindingen tussen staanders en liggers werden uitgevoerd met touwen van hennep en daarbij werden verschillende touwverbindingen toegepast. De verbinding tussen staander en ligger begon met de mastworp en daarna de enkele of dubbele steigersjorring en zo werd iedere verbinding vastgezet.

Een drietal tekeningen geven de details weer van de verbindingen. De breedte van de steigers varieert van 1,30 tot 1,80 meter en de afstand van de staanders varieert tussen 2,00 tot 2,50 meter. Omdat veiligheid voor alles gaat, werden de steigers gekeurd door ambtenaren van bouwtoezicht en later de arbeidsinspectie. De hoogte van deze steiger bedraagt ruim 38 meter en geeft een spectaculair beeld, vooral omdat dit geheel in hout is uitgevoerd. Steigers zijn een tijdelijk hulpbouwwerk die eeuwenlang samengesteld waren uit hout met touwen. Vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw is het hout vervangen door ijzeren steigerpijpen met klemmen. Gelukkig is deze houtconstructie op een foto vastgelegd en is zodoende een waardevolle historische opname.

De in 1930 gebruikelijke verbindingen bij steigerwerk
(R.Jellema, *Gereedschappen, steigers en werktuigen in de bouw*, 1963/64)

Amsterdamse School

De toren is in de Amsterdamse stijl gebouwd; details zoals de hoekoplossing zijn nauw verwant aan de stijlgroep: Art Deco. Deze stijl komt dan ook regelmatig voor vanaf 1900, zowel zelfstandig als binnen de Amsterdamse School. Het is een stijl van toch wel een opval-

De officiële opening der Waterleiding te Veenendaal geschiedde door den Comm. der Koningin in de provincie Utrecht dr. H. Th. 's Jacob en Mevr. Kuyk, echtgenoot van den Burgemeester.

Nadat Mevr. Kuyk de waterleiding officieel had geopend, wenschte zij zich er ook van te overtuigen dat er werkelijk water uit de kraan kwam, en nam zij de spuit zelf ter hand.

Nadat mevrouw Van Kuyk de waterleiding officieel had geopend wenschte zij zich er ook van te overtuigen dat er werkelijk water uit de kraan kwam en nam zij de spuit zelf ter hand. Uit: *Gelderland in Woord en Beeld*, 11-07-1930 (collectie Ineke van Schuppen)

lende baksteenarchitectuur van een strakke eenvoudige vormgeving. Tevens was men wars van elke vorm van uitbundige versiering en de ontwerpers hielden steeds rekening met de beperkingen van machinale baksteenproductie. Het beeld van het uiterlijk van de watertoren vormt daarin, met de geplaatste vensters en de hoekoplossingen, een prachtig voorbeeld van deze stijl binnen de gemeente Veenendaal,

die helaas door de sloop in vermoedelijk 1970 verloren is gegaan.

Bijgaande afbeelding is gemaakt vanwege de openingshandeling in juli 1930. Achter dit illustere gezelschap zijn de details van de bakstenen hoekoplossing met de plaatsing van de verticale vensters in het gevelvlak goed waarneembaar.

Vertegenwoordigers van officiële instanties aan de voet van de watertoren bij de opening van de gebouwen van de N.V. Veenendaalsche Waterleiding Maatschappij aan de Kanaalweg. Met ambtsketen burgemeester mr. J.J.P.C. van Kuyk en voor hem zittend H.Th. s' Jacob, commissaris van de Koningin in de provincie Utrecht. Bij het origineel is een lijst met namen van alle zichtbare personen, 1930 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Het trieste verhaal van een jonkvrouw

Op de oude begraafplaats aan de Weverij te Veenendaal is de grafzerk te vinden van jonkvrouw Elisabeth Pauline Quarles van Ufford die gehuwd is geweest met Willem Sijkpens. Wie was zij, wie was haar man en hoe is zij in Veenendaal verzeild geraakt? Een artikel bij een klein grafmonument.

Door:
Evert Jan
van Beek

De grafzerk van jonkvrouw Elisabeth Pauline Quarles van Ufford en haar zontje op de oude begraafplaats aan de Weverij (collectie Aart Aalbers)

Jonkvrouw Quarles van Ufford

Elisabeth Pauline Quarles van Ufford werd op 17 juli 1827 te Loosduinen geboren. Zij was het tiende en op één na jongste kind uit het gezin van jonkheer Louis Charles Quarles van Ufford en jonkvrouw Quirina Jacoba Louisa de Lange van Wijngaarden. Vóór haar waren twee meisjes geboren, waarvan de ene de voornaam Elisabeth en de andere de namen Elisabeth Pauline droeg. Deze kinderen zijn jong overleden. De heer Huurnink heeft er op een verenigingsavond van de Historische Vereniging enige tijd geleden op gewezen dat vroeger een kind dat werd geboren na het overlijden van een ouder kind vaak dezelfde naam kreeg als het overleden kind. De boreling werd namelijk beschouwd als vervanger van de overledene.

In 1862 kreeg de hervormde gemeente van Loosduinen een nieuwe predikant. Het was ds. Willem Sijkpens, gekomen van Hijlaard. Hij was weduwnaar en had drie kleine kinderen. Elisabeth Pauline Quarles van Ufford was toen ongeveer 35 jaar en ongehuwd. Zij trouwde met ds. Sijkpens. Aangezien haar komst naar Veenendaal hiermede in verband stond, bezien we de levensloop van ds. Sijkpens.

Willem Sijkpens

Willem Sijkpens werd op 21 september 1828 in de hervormde pastorie van Idsegahuizum geboren als oudste zoon van de plaatselijke predikant en telg uit een oud Fries predikan-

tengeslacht. Hij groeide op in Idsegahuizum, Elspeet, 's-Grevelduin-Capelle en Putten, waar zijn vader in 1844 overleed. Willem studeerde theologie in Utrecht en werd begin 1853 bevestigd als hervormd predikant van Schettens en Longerhouw. Ds. Sijkpens trad op 25-jarige leef-

In het begin dezer maand is te Velp overleden Ds. W. Sijkpens.

Ds. W. Sijkpens. †

Hij was gesproken uit een oud Friesch-Groninger predikantengeslacht, dat gedurende eeuwen menigen trouwen Evangelisistenaar aan de Hervormde Kerk schonk.

Als predikantszoon zag hij 22 September 1828 het levenslicht in de pastorie te Idsegahuizen (Friesland).

In afwijking van zijn voorouders, die te Groningen studeerden, begon en voltooide hij zijne theologische studien te Utrecht.

In 1853 werd hij door zijn oom, Ds. R. A. Benthem Sijkpens, bevestigd als predikant te Longerhouw. Daar en in zijn volgende Friesche standplaatsen, Scharnegoutum en Hijlaard, trok hij, als een der zoer enkele geloovige Hervormde predikanten groote scharen uit de omstreken en was voor vele zielen een leidman tot Christus.

Evenals zijn vader zag ook hij in zijn Friesche gemeente, als vrucht zijner Evangelieprediking, een opwekking van geestelijk leven. In 1862 verliet hij het Noorden en stond achtereenvolgens te Loosduinen, Veenendaal en Elburg, om vervolgens naar het Noorden terug te keeren.

In de Universiteitsstad Groningen was hij gedurende 22 jaar een schijnend licht.

Hij was met Ds. César Segers, Ds. Bleeker en anderen een der oprichters van het Noordelijk Evangelisch Zedingsfeest.

Ds. Willem Sijkpens
(collectie Veenhuijzen. www.cbg.nl)

tijd in het huwelijk met Aafke Jans Hofstra, een boerendochter uit Longerhouw, die nog maar net 17 jaar oud was. Het huwelijk werd gezegend met drie kinderen, een dochter en twee zoons. In het Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek (NNBW) is in deel 9 een lemma gewijd aan Sijkpens. Daarin wordt vermeld dat Aafke de titel jonkvrouw had. Dit lijkt gezien haar afkomst twijfelachtig. Het bevreemd nog meer als we weten dat dit lemma geschreven is door een schoonzoon van Sijkpens (getrouwd met een dochter uit een later huwelijk). Op een

De hervormde kerk van Longerhouw. Aafke Jans Hofstra werd op 4 augustus 1836 geboren en zij zal hoogstwaarschijnlijk in deze kerk zijn gedoopt, 2008 (collectie familie E.J. van Beek)

internetsite is te vinden dat Aafke 'deaf and dumb' zou zijn geweest.

Ook dit lijkt voor een predikantsvrouw enigszins twijfelachtig. Hoe het ook zij, Aafke is in Hijlaard, de derde gemeente van ds. Sijpkens, op 24-jarige leeftijd overleden. Zoals we hiervoor hebben vermeld, werd Sijpkens in 1862 predikant in Loosduinen en trad hij op 27 april 1864 te 's-Gravenhage in het huwelijk met Elisabeth Pauline Quarles van Ufford. Zij mocht in ieder geval wel jonkvrouw voor haar naam zetten en had het huwelijksgeluk gevonden. Het zou helaas maar van korte duur zijn.

Naar Veenendaal

Sijpkens was een gewilde predikant die veel beroepen kreeg. Eén van de predikantsplaatsen van de hervormde gemeente van Veenendaal was in 1864 vacant en op advies ds. F.J. Stroman de Grave, hervormd predikant in Veenendaal en een oom van Sijpkens, werd met succes een poging gedaan om Sijpkens naar Veenendaal te krijgen. De nieuwe predikant werd op 5 maart 1865 in de Oude Kerk bevestigd. De familie Sijpkens betrok de nieuwe pastorie, het pand waarin tot voor kort het historisch museum Het Kleine Veenloo was gevestigd. Mevrouw Sijpkens-Quarles van Ufford was bij haar komst naar Veenendaal zwanger. Op 17 april 1865 beviel zij van een zoon, maar helaas werd het jongetje dood geboren. Als getuigen bij de aangifte traden timmerman Wessel van Dolder en herbergier Jan van de Hoef op. Twee dagen later hadden zij opnieuw de droeve plicht om naar het gemeentehuis te gaan, nu voor de aangifte van het overlijden van de predikants-

vrouw jonkvrouw Elisabeth Pauline Quarles van Ufford. Zij overleed op 19 april 's nachts om 4.00 uur, slechts 37 jaar oud. Op de oude begraafplaats aan de Weverij is haar grafzerk nu nog te vinden. Het is één van de ongeveer vijftig zerken die bewaard zijn gebleven. Deze zerken zijn op een centrale plaats op de voormalige begraafplaats verzameld.

Het overlijden van zijn tweede vrouw was voor ds. Sijpkens een hele slag. We laten hem zelf aan het woord door middel van een overlijdensbericht in de *Oprechte Haarlemsche Courant* van 25 april 1865:

Voor vier dagen stond mijne gelukzoon op aarde nog op haar hoogste punt, heden ging zij plotseling onder. Na voor twee dagen op rampspoedige wijze van een dooden Zoon verlost te zijn, ontsliep heden mijne beminde gade, Jonkvrouwe ELISABETH PAULINE QUARLES VAN UFFORD, in den ouderdom van ruim 37 jaren. Nog geen vol jaar waren wij de gelukkigste echtelingen. Ik beweën in haar eene teeder liefhebbende gade en zorgdragende moeder mijner drie nog jeugdige kinderen uit een vorig huwelijk. Haar leven was Christus gewijd. De hope des zaligen wederziens is mijn troost.

Andere geschriften uit die tijd melden dat de overledene een bedrag van f 5.000,- heeft nagelaten aan de hervormde diaconie van Loosduinen. De wens werd uitgesproken dat dit 'edel voorbeeld' van haar christelijk liefde voor de gemeente, maar inzonderheid voor de armen, veel navolging zou mogen krijgen.

Hoe ging het verder met ds. W. Sijpkens?

Ds. Sijpkens heeft tot eind 1867 in Veenendaal gestaan. In de jaren dat hij in Veenendaal stond, verrichte hij veel werk in de gemeente. Om de kerkelijke jeugd van de jaarlijkse kermis weg te houden, richtte hij een jongelingsvereniging op. Ook gaf hij in 1866 de aanzet tot de aankoop van het eerste orgel in de Oude Kerk op de Markt. Verder legde hij de basis voor het werk (onder meer evangelisatiewerk) dat zijn opvolger in Veenendaal, dr. Ph. J. Hoedemaker, verder kon uitbreiden.

Eind 1867 vertrok ds. Sijpkens met zijn drie kinderen naar Elburg, waar hij voor de derde keer in het huwelijk is getreden, nu met een dochter van de plaatselijke notaris. Tien jaar later werd hij predikant van de hervormde gemeente in Groningen, waar hij van 1877 tot aan zijn emeritaat in 1899 heeft gestaan. Willem Sijpkens is op 6 december 1906 te Velp overleden, 78 jaar oud.

Het laatste woord

Cultuur wat moet je er mee:

Deze vraag is momenteel weer zeer actueel. In de pers lezen we wekelijks wel iets over cultuur in Veenendaal. Zeker op dit moment weer heel actueel omdat de gemeenteraad zich momenteel bezighoudt met het opstellen van een nieuwe cultuurnota. Maar dan wel graag een cultuurnota waar we meerdere jaren mee vooruit kunnen. En dan ook graag een nota waaruit visie naar de toekomst spreekt. Graag ook geen oude wijn in nieuwe zakken maar een vernieuwende visie waar we met onze cultuur in Veenendaal de komende jaren naar toe gaan.

Door:
Het bestuur

Zomaar wat uitspraken door de diverse fracties in de raad gedaan. Gezien de opmerkingen die gemaakt zijn mag je wel de conclusie trekken dat alle genoemde zaken in het thans voorliggende concept van de cultuurnota ontbreken. Dat is jammer en je zou toch ook anders verwachten. Immers nu het economisch weer een stuk beter gaat, ook in Veenendaal, zou je toch mogen verwachten dat er ruimte is om het in de afgelopen jaren doorgevoerde bezuinigingsbeleid enigszins te repareren. Enkel partijen vragen daar ook nadrukkelijk om.

En de eerste resultaten van dit overleg zijn zeer hoopgevend.

Het zou natuurlijk geweldig zijn als een dergelijk initiatief bredere navolging gaat krijgen. Zowel gesubsidieerde als niet gesubsidieerde partners in cultuuraanbod horen gezamenlijk te werken aan een goed samenhangend cultuurbeleid. Een cultureel meldpunt zou wat ons betreft al een goede start kunnen zijn. Wij hopen van harte dat de gemeente Veenendaal ook daarbij een belangrijke partner wil zijn.

De Cultuurfabriek aan het Kees Stip Plein (collectie Hennie Henzen)

Voor een samenhangend cultuurbeleid in Veenendaal hebben we jarenlang de handen niet op elkaar gekregen. Sterker nog, wat opgebouwd was in de beginjaren van deze eeuw werd met de komst van de economische recessie met nog grotere snelheid weer afgebroken. Met name

het verdwijnen van de Cultuurkoepel maakte het samenwerken aan een samenhangend cultuurbeleid wel heel erg moeilijk. Gelukkig zijn er inmiddels initiatieven om structurele samenwerking weer op de kaart te zetten. In de cultuurfabriek hebben de partners bibliotheek, museum, kunstuitleen en HVOV onlangs de koppen weer bij elkaar gestoken om tot een nog intensievere samenwerking binnen de cultuurfabriek te komen.

Op de komende ledenbijeenkomst hopen wij ons als vereniging ook weer met cultuur bezig te houden.

Willen van Ommeren zal ons trakteren op een boeiende voordracht over o.a. de Cunerakerk.

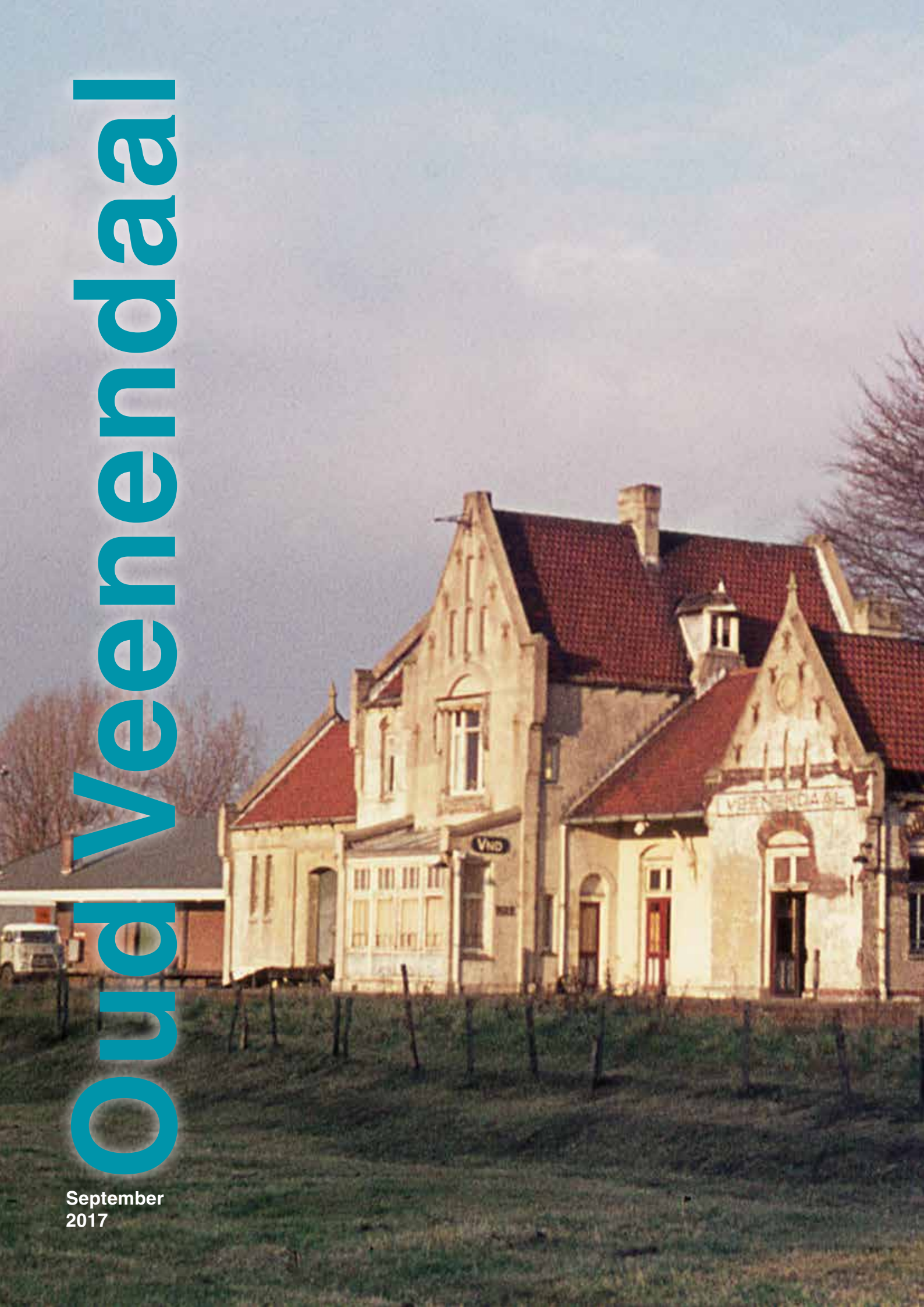
Hopelijk zien we elkaar op:

- Donderdag 15 juni 2017
- Ledenbijeenkomst HVOV
- Willem van Ommeren
- Eltheto, Fluitersstraat 2
- Aanvang 19.45 uur
- Inloop vanaf 19.15 uur
- Toegang gratis

Noteert u ook alvast de andere geplande bijeenkomsten in 2017. Ze worden gehouden op 21 september en 14 december.

Oud Veenendaal

September
2017

Inhoud

61
Om te beginnen

62
De Christelijke Huis-
houdschool: meer dan
een spinazieacademie

70
'Voor eene zoo volkrijke
gemeente niet geschikt'

74
Verslag
ledenbijeenkomst

75
Bewoners rondom
de Markt

81
Bouwplan voor een
melkwinkeltje in Gelders
Veenendaal in 1935

83
Wie herkent wie?

84
Het laatste woord

Wij zijn op zoek naar een amateurarcheoloog in Veenendaal. Indien u geïnteresseerd bent graag contact opnemen met ons secretariaat.

Colofon

32^e jaargang, nummer 3
verschijnt 4 maal per jaar

REDACTIE

Bas van Kooten
Ineke van Schuppen
Cor Slok
Willy van der Vliet
redactie@oudveenendaal.nl

BESTUUR

A. van den Bos, voorzitter
Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen,
secretaris
A. Ike, notulist
H.C. de Kleuver, penningmeester
A.K. van Kooten
B. van Kooten
A.A. Slok
Mevr. W. Wienecke-van Schuppen

Secretariaat:

Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
Eekwal 3, 3904 DL Veenendaal
Telefoon 0318 51 10 66
info@oudveenendaal.nl

Ledenadministratie:

A. Hempenius
Kees Stipplein 52
3901 TP Veenendaal
Telefoon 0318 51 38 79
ledenadministratie@oudveenendaal.nl

Financiële administratie:

Berry Henzen
MacBridestraat 51, 3902 KK Veenendaal
Telefoon 0318 52 74 91 (na 19.00 uur)

Werkgroepen en commissies:

A.K. van Kooten
Componistensingel 107, 3906 BV
Veenendaal
Telefoon 0318 55 36 44

Website:

www.oudveenendaal.nl

Documentatiecentrum:

De Cultuurfabriek
Kees Stipplein 78, 3901 TP Veenendaal
Telefoon 0318 58 26 68
documentatiecentrum@oudveenendaal.nl

Afbeelding omslag

Het stationsgebouw van Veenendaal, 1975
(foto Henk Mark, collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Openingstijden:

Dinsdag van 13.00 tot 16.00 uur
Donderdag van 13.00 tot 16.00 uur
Zaterdag van 10.00 tot 13.00 uur
Of op afspraak: 06 54 91 19 91

Bank:

IBAN: NL 62 RABO 0 395110106, t.n.v.
Historische Vereniging Oud Veenendaal

De contributie bedraagt € 22,- per jaar.

Losse nummers van dit blad € 7,-.

Het lidmaatschap van de vereniging loopt
gelijk met het kalenderjaar.

Opzegging alleen schriftelijk en tot een
maand vóór het begin van het nieuwe
verenigingsjaar.

Ontwerp, opmaak en druk:

Henzen ontwerp & communicatie,
Veenendaal

Niets uit deze uitgave mag worden gerepro-
duceerd zonder schriftelijke toestemming van
de redactie.

ISSN: 0926-2857

Om te beginnen

Een tiental jaren geleden reed een inwonster van de Alblasserwaard op een zonnige morgen via de A15 richting Veenendaal. Het uitzicht op de stad Rhenen bracht haar in extase. Ze had verschillende grote Europese steden bezocht. Maar op dit moment waande ze zich in het buitenland. De zon zette huizen, daken en kerktoren in een prachtige gloed, het verschil in hoogte maakte het plaatje compleet. Ze vroeg zich af welke plaats dit was. Het stadje Rhenen begreep ze later van haar gastvrouw.

Als haar gastvrouw het verhaal van Willem van Ommeren had gekend, had ze haar gast van veel meer informatie kunnen voorzien. Van Ommeren hield op de laatste ledenbijeenkomst een boeiende lezing over dit onderwerp. Met

heeft ze niet kunnen kennismaken met het levendige middelpunt van onze gemeente: de Markt. En ook niet met de bebouwing rondom de Markt. Dit laatste is de lezers van dit blad wel gegund door het onderzoek dat Cor Slok

en Ineke van Schuppen verricht hebben naar de vroegere bewoners van de Markt. Hoe zij deze lastige klus geklaard hebben is te lezen in het artikel dat in dit nummer is gepubliceerd. Dan wijs ik u meteen op het stuk van mevrouw Van Schuppen over de jongste geschiedenis: het begin en het einde van de Christelijke

Huishoudschool. Op deze school zijn heel veel meisjes uit Veenendaal en omgeving gevormd voor het leven. Dit artikel verdient het om ook buiten de kring van de Historische Vereniging gelezen te worden.

Wie ook een les voor het leven kreeg, was de Veenendaalse vroedvrouw uit het begin van de negentiende eeuw die voor de rest van haar leven geschorst werd. Dit knappe feitenrelaas van Janneke van den Berg doet u de rillingen over de rug lopen.

Wilt u deze aflevering van Oud Veenendaal onder de aandacht van al uw bekenden brengen en probeert u ze daarna te verleiden tot een abonnement. Met de boeiende inhoud van dit nummer moet het een koud kunstje zijn. En u krijgt er een leuke beloning voor. Over de ledenwerfactie leest u in de bijgevoegde folder. Een bewijs dat ons blad tot in de kleinste lettertjes gelezen wordt, zijn de aanvullingen en verbeteringen die de redactie heeft ontvangen naar aanleiding van het artikel over meester Augusteijn. Deze correcties betreffen voornamelijk het uitgebreide notenapparaat. In de volgende aflevering van ons blad komen we hierop terug.

Door:
De redactie

Gezicht aan de Grebbe. Rijksmuseum Amsterdam, Inv. A 4154 (Vermoedelijk onterecht toegeschreven aan Jan de Beijer, 1750. *Geschiedenis in oude Kaarten* - H.P. Deys, pagina 55)

deze informatie had ze haar gast verteld dat veel kunstenaars, net als zij, onder de indruk zijn gekomen van het landschap rond de Grebbeberg. Wellicht is de samenvatting die Ineke van Schuppen voor ons blad schreef voldoende om ook bij u de belangstelling voor onze buurgemeente op te wekken.

Onze gast uit de Alblasserwaard koos bij de rotonde nabij Veenendaal de verkeerde afslag en volgde niet Rondweg West maar Rondweg Oost. Toen ze haar fout beseftte, was ze ongeveer in de buurt van het melkwinkeltje, waarover Theo Boessenkool schreef. Een winkeltje met een bijzondere fundering, waarvan geen steen meer te vinden is. De plaats waar het melkwinkeltje heeft gestaan is door de heer Boessenkool ten naaste bij beschreven.

De dwalende inwonster uit de Alblasserwaard heeft het centrum van Veenendaal niet bereikt, maar is op haar schreden teruggekeerd. Aan de ene kant was dit de juiste beslissing, maar aan de andere kant was het jammer. Zo

De Christelijke Huishoudschool: meer dan een spinazieacademie

Op 4 april 1948 had in de burgemeesterskamer op uitnodiging en onder voorzitterschap van burgemeester Bakker de eerste bespreking plaats om te komen tot de oprichting van een christelijke huishoudschool in Veenendaal. Aanwezig waren de heren R.H. de Ruiter en H. van Leeuwen en de dames A.A. Bakker-Maatjes, C.S. van Schuppen-van Leeuwen, K.P. van Schuppen-Kamsteeg en A. Hey-Slettenaar. De zes aanwezigen zouden ook het eerste bestuur vormen, maar men dacht direct al aan uitbreiding van dit comité.

Door:
Ineke van
Schuppen

Op de tweede vergadering, 27 april 1948, ten huize van mevrouw C.S. van Schuppen-van Leeuwen waren ook de heren H.M. van Schuppen en W.J. Schoemaker aanwezig. Na enig overleg werd besloten dat de heer R.H. de Ruiter als eerste voorzitter zou fungeren en dat de heer H. van Leeuwen hem als tweede voorzitter met raad en daad terzijde zou staan. Mevrouw Hey nam de functie van eerste secretaresse op zich, terwijl mevrouw K. van Schuppen zich bereid verklaarde als tweede secretaresse te willen fungeren. De heer Schoemaker werd voorzitter van de bouwcommissie. Afgesproken werd dat ook notarisvrouw J. Maris-Keulemans gevraagd zou worden het bestuur te komen versterken.

Op 27 mei 1948 bracht een afvaardiging van het bestuur een bezoek aan het departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen. Het bestuur realiseerde zich dat ze drie maanden te laat waren voor het aanvragen van een subsidie, want de papieren daarvoor hadden op 1 maart bij het departement binnen moeten zijn. Maar de bestuursleden maakte klaarblijkelijk zo'n positieve indruk, dat de betrokken ambtenaar hen adviseerde de stukken zo spoedig mogelijk naar de Koningin op te sturen met een afschrift naar de minister. En de gevraagde subsidie werd alsnog toegekend.

Oude postkantoor

Als huisvesting werd gedacht aan het oude postkantoor op Kerkewijk 4 en de secretaresse diende dienaangaande een verzoek in bij het gemeentebestuur. Dat verzoek werd ingewilligd. Op 17 september 1948 werd besproken om het oude gebouw zo eenvoudig mogelijk, dus met

Het oude postkantoor aan de Kerkewijk, in gebruik genomen als huishoudschool, april 1949 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

zo min mogelijk kosten, geschikt te maken om met een beperkt aantal leerlingen een huishoudelijke opleiding te starten. Aannemer Kroes kreeg de verbouwingsopdracht. Daarnaast keek men ook al in de toekomst, want de volgende doelstelling was het verwerven van een stuk bouwgrond waarop zo spoedig mogelijk een doelmatige, zo nodig semiper-

manente school gebouwd zou kunnen worden. Het benodigde werkkapitaal werd geschat op f 20.000,- tot f 25.000,- en men dacht dit via giften bijeen te krijgen. In de bestuursvergadering van 17 september deelde de voorzitter de bestuursleden in groepjes van twee in. Deze duo's kregen de opdracht om op "sponsorjacht" te gaan. Hamp van Schuppen zorgde voor een lijst met namen die bezocht moesten worden en de secretaresse stuurde van te voren een brief naar de beoogde doelgroepen om hen alvast op de hoogte te brengen van de plannen. Het systeem werkte uitstekend, want er kwam veel geld binnen.

In de bestuursvergadering van 10 december 1948 werd de 32-jarige mejuffrouw Femina Margaretha Wagter, roepnaam Fem, definitief als eerste directrice benoemd. Zij was van oorsprong lerares N VII (huishoudkunde) en N XVII (nijverheidsonderwijs).

Leerlingen

De planning was dat de school op 1 april 1949 geopend zou worden. Er werd een advertentie in de krant gezet met de mededeling dat toekomstige leerlingen zich konden inschrijven. De meisjes moesten twaalf jaar oud zijn en minstens zes klassen van de lagere school hebben doorlopen. De opleiding duurde twee jaar en de school begon met een maximaal aantal van 72 leerlingen. Het schoolgeld werd vastgesteld volgens de rijksregeling op maximaal f 150,- en minimaal f 5,- per jaar voor de mindervermogenden. Mejuffrouw Wagter mocht beschikken over een budget van f 23.000,- voor de aankoop van de benodigde inventaris, maar zij zag kans daar f 4.000,- onder te blijven. Een voorwaarde was wel dat zij haar inkopen deed bij winkeliers die ook een gift hadden gegeven. Als woning kreeg zij het bovenhuis van Hoofdstraat 70 toegewezen.

In de vergadering voorafgaand aan de opening van de school meldde de directrice dat één van de vier katholieke leerlingen van haar ouders om principiële redenen beslist de godsdiensten niet bij mocht wonen. Als het bestuur haar aanwezigheid bij de desbetreffende lessen toch zou eisen, zou de leerling de school verlaten. Ondanks het feit dat het bestuur al eerder de definitieve beslissing had genomen dat alle leerlingen de godsdiensten moesten bijwonen, waren zes van de zeven bestuursleden het erover eens dat in dit geval een uitzondering gemaakt diende te worden. De reden van dit besluit wordt in de notulen niet vermeld.

Opening

De feestelijke opening vond op 27 april 1949 plaats in de met palmen versierde bovenzaal van hotel De Korenbeurs. Voorzitter De Ruiters memoreerde dat binnen één jaar tijds de plannen waren gerealiseerd en hij noemde dat een recordtijd. Dat het bestuur dacht de school met giften te kunnen financieren, was klaarblijkelijk niet te ambitieus, want de voorzitter dankte in zijn openingswoord de fabrikanten, industrie, groothandel en neringdoenden voor de vele giften.

Feestelijke opening van de school op 27 april 1949. Van links naar rechts: W.J. Schoemaker, A. Bakker-Maatjes, H. van Leeuwen, directrice F.M. Wagter, K.P. van Schuppen-Kamsteeg, J. Maris-Keulemans, H.H. de Ruiters, inspectrice C. Beumer, A. Heij-Slettenaar, Ph. Van Schuppen-van Leeuwen en H.M. van Schuppen (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Na de opening werd een rondleiding door de nieuwe school gegeven en men was verbaasd wat van het oude, rommelige postkantoor geworden was. Er bleek een juweel van een grote leszaal gekomen te zijn aan de straatkant en de keuken voldeed aan de laatste eisen. In juli 1950 kwamen twee naaieraressen de geleerden versterken: de dames Parlevliet en De Boer. Het adjunct-directriceschap werd vervuld door mevrouw Krijgsman, maar omdat zij in verband met haar gezinsomstandigheden weinig extra hulp kon geven, werd mejuffrouw Parlevliet in haar plaats als adjunct-directrice gevraagd. Naast deze leraressen waren er uiteraard nog meer die in de begintijd aan de school waren verbonden, zoals de dames Liefjijn, Van Eggelen, Maat, Slomp, Donner,

Van Leeuwen, Scholten, Bolt en Stanger. De heren waren vertegenwoordigd door gymleraar Buys, muziekleraar Dijkstra en de heren Van Benthum, De Vries en Barnard. De bestuursleden brachten beurtelings eens in de maand een bezoek aan de school en woonden dan lessen bij. Mevrouw Maris vond dat het penningmeesterschap haar teveel tijd kostte en wilde tot ontsteltenis van haar medebestuurders het bestuur verlaten. Een oplossing werd gevonden in de aanstelling van Jan Stip, vader van Kees Stip, die haar op het administratieve vlak terzijde zou staan.

Uitbreiding

In 1950 was uitbreiding al noodzakelijk. De school was zo overbezet, dat er tussen de lessen zelfs geen ogenblik vrij was voor schoonmaakwerkzaamheden. Sola Fide reageerde afwijzend op een vraag naar ruimte en Pro Rege vroeg een veel te hoge huur, maar uitbreiding werd wel gevonden in de Teekenschool aan de Kerkewijk. *De Vallei* van 5 september 1952 wijdde een artikel aan de groei van de Christelijke Huishoudschool. Op dat moment werd op vier locaties lesgegeven: het hoofdgebouw in het oude postkantoor, De Teekenschool, de Nieuwewegschool en het verenigingsgebouw aan het Kostverloren. Niemand had verwacht dat het leerlingenaantal zo'n hoge vlucht zou nemen. Een groot bezwaar was dat de praktijklokalen zich in het hoofdgebouw bevonden en om die reden moesten zowel leraren als leerlingen heen en weer pendelen tussen de diverse gebouwen. Op dat moment waren er 215 leerlingen voor de dagschool en 225 voor de avondcursussen. Er werd continue tot 10 uur 's avonds lesgegeven om de beschikbare ruimte zo productief mogelijk te gebruiken. Maar ook na een gesprek met twee bestuursleden hield het college van burgemeester en wethouders vast aan het zevenjarig huurcontract. Tenzij aan dit gebouw een andere, doelmatige bestemming gegeven kon worden, wilde het college het contract niet annuleren. In februari 1952 bleek de gemeente Veenendaal echter het gebouw zelf wel te kunnen gebruiken. Plotseling liet de gemeente weten dat het bestuur "zo spoedig mogelijk over diende te gaan tot de oprichting van een nieuwe school". Het kan verkeren!

Financiën

Probleem was echter dat de plannen niet door konden gaan zolang de koopsom voor de grond

niet was voldaan. Met algemene stemmen werd in het bestuur besloten zelf een lening af te sluiten bij de Twentsche Bank. De bank stelde de bestuursleden wel hoofdelijk aansprakelijk, maar dat vonden ze geen probleem. En zo kon op 10 maart 1951 bij notaris Van Rhijn de aankoop van de grond ten bedrage van f 35.000,- worden getransporteerd. Hiermee waren nog niet alle financiële moeilijkheden opgelost. In april 1951 ging de voorzitter op zoek naar mogelijkheden om het benodigde half miljoen te lenen tegen een rente van 3,5%. Uiteindelijk verklaarde de Pensioenraad zich bereid f 400.000,- uit te lenen tegen 4,5% rente. Maar ook bij de Raiffeisenbank werd nog een lening van f 100.000,- afgesloten. Met de eerste opgenomen gelden van het pensioenfonds werd de lening bij de Twentsche Bank afgelost, zodat de hoofdelijke aansprakelijkheid van de baan was. Toen er in 1954 nog f 45.000,- over was van de lening, ging het bestuur in conclaaf met de Raiffeisenbank en kreeg het voor elkaar dat ze dit bedrag zonder boete vervroegd terug mochten betalen.

Het leek er op dat de gemeente Veenendaal de school niet zo goed gezind was. In september 1951 hadden de raadsleden bedacht dat het beoogde urinoir voor de marktbezoekers wel pal naast de ingang van de school kon worden geplaatst. Met de ons-kent-ons mentaliteit die in die jaren nog sterk aanwezig was, besloten de bestuursleden alle raadsleden persoonlijk te bezoeken. Maar het college hield vol dat er geen andere plaats te vinden was, dus zat er voor het bestuur niets anders op dan een andere oplossing te bedenken. Naast het zoveel mogelijk camoufleren van het urinoir werd zelfs geopperd om de ingang van de school te verplaatsen.

Aanbesteding

In september 1952 verscheen een advertentie in de krant, dat het bestuur van de Christelijke Huishoudschool op dinsdag 23 september in De Korenbeurs de bouw van een huishoudschool met rijwielstalling en bijbehorende werken op een terrein begrensd door de Stationssingel, Lindenlaan en Acacialaan te Veenendaal zou aanbesteden.

Dit stuk grond was klaarblijkelijk in 1950 al eerder door de gemeente verkocht, maar de eigenaar verklaarde zich bereid de grond weer aan de gemeente af te staan tegen terugbetaling van de voorlopige koopsom verhoogd met een rentevergoeding van 3% per jaar

De school op de Stationssingel in aanbouw. De watertoren aan de Kanaalweg is goed zichtbaar (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

en restitutie van de betaalde grondlasten. Deze prijs moest het schoolbestuur aan de gemeente betalen. Op de aanbesteding waren 29 inschrijvers aanwezig. De hoogste was de fa. J. Croes & Zn, die uitkwam op een bedrag van f 317.000,- exclusief meubilair, waarvoor nog eens op f 19.130,- gerekend moest worden. De laagste inschrijver was de fa. J. Boers & Zn, die inschreef voor f 243.472,-. Voor het meubilair rekende Boers f 17.557,-. Laatstgenoemde firma kreeg uiteraard de opdracht. Architectenbureau Mensink uit Apeldoorn zorgde voor het ontwerp, waaraan ook de Veense architect Geert de Geit zijn medewerking verleende. De bouw startte in oktober.

In 1953 werd een vormingsklas aan de opleiding toegevoegd. Dit onderwijs was bestemd voor meisjes met een ULO- of HBS-opleiding ter voorbereiding van verschillende vrouwelijke beroepen.

Juwel van moderne scholenbouw

De officiële opening vond plaats op 19 januari 1954 om 15.30 uur. De nieuwe school bood plaats aan vierhonderd leerlingen en bevatte twee grote keukens, een was/huishoudkundelokaal, een strijklokaal, vijf naailokalen en vier theorielokalen. Daarnaast bevonden zich in het nieuwe gebouw nog provisieruimten, een kelder, droogruimten, toiletafdelingen etc. Ook voor de directrice en het overige personeel waren er smaakvol ingerichte en goed geoutilleerde vertrekken aanwezig. *De Vallei* was zeer lovend over het nieuwe schoolgebouw: “geen gewoon schoolgebouw, maar een schitterend studieobject voor toekomstige huisvrouwen”, “een juweel van moderne scholenbouw” en “uitgesproken mooi en architectonisch uitstekend geslaagd”. Mejuffrouw Beumer, inspectrice van het nijverheidsonderwijs, was ook aanwezig.

Zij had vanuit het departement grote invloed op de bouw van de school gehad. Toen de bouwcommissie een aantal wijzigingen aan de bouwtekening wilde aanbrengen, was haar zeggenschap groot genoeg om dat te verbieden. De nieuwe school was wel één van de oorzaken dat de gemeentelijke begroting voor 1954 tekorten vertoonde: het subsidie bedrag was gestegen van f 23.744,- naar f 41.576,-.

De nieuwe school aan de Stationssingel in 1954 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Namens de leerlingen werd een aquarium aangeboden en de leraren deden een stalen boekenkast cadeau, waarop het aquarium een plaatsje kon vinden. Volgens de krant werd hiermee een symbolische samenwerking tussen leerkracht en leerling getoond. De Scheepjeswolfabriek had al eerder een partij smyrnawol ten geschenke gegeven, waarmee de leerlingen een tapijt voor de kamer van de directrice hadden geknoopt. Naast alle bloemen

en andere geschenken, werd een bedrag van f 1.255,- voor het suppletiefonds overhandigd dat door een plaatselijk comité bijeengebracht was.

In juli 1954 kondigde voorzitter De Ruiter aan dat hij het bestuur wilde verlaten. Voor hem werd een opvolger gevonden in de persoon van de heer C.J. Diepeveen.

Daar de leerlingen van alle markten thuis moesten zijn, werden verschillende soorten vloerbedekking gelegd, zodat de meisjes divers oefenmateriaal hadden. Er lag graniet en kurk, asbesttegels en parket, kokos, bouclé etc. Datzelfde gold voor de manier van koken. Elke keuken was uitgerust met twaalf kooktoestellen voor gas, elektrisch, kolen en butagas, zodat de meisjes zich in alle soorten koken konden bekwamen. Tussen twee leslokalen werd een verschuifbare wand aangebracht, zodat een grote zaal voor vergaderingen of tentoonstellingen gecreëerd kon worden.

Lerarenkorps

Adjunct-directrice Parlevliet vroeg in 1955 maar liefst een half jaar - van 1 september 1955 tot 1 maart 1956 - buitengewoon verlof aan, omdat ze familie in Zuid-Afrika wilde bezoeken. Omdat het bestuur zeer gecharmeerd was van haar

gen van de dames en heren op de hals.

Sinds 1 januari 1956 woonde hij in een huis dat hij van de school had toegewezen gekregen en in februari 1956 kondigde hij een eventueel ontslag aan, omdat hij verwachtte aan de HBS, maar ook in Aalten te kunnen lesgeven. Deze mededeling wekte bij het bestuur "verwondering en afkeuring". De wooncommissie werd uiteraard van deze onbegrijpelijke stap op de hoogte gebracht.

En natuurlijk moest men met de moderne tijd meegaan. Op dringend verzoek van juffrouw Wagter werd in april 1958 een grammofoon aangeschaft.

Eind jaren vijftig werd alweer een tekort aan ruimte gevoeld. In de raadsvergadering van 3 september 1959 werd een uitgebreide discussie gevoerd over de signatuur van de nieuwe school. De raadsleden waren het er wel over eens dat er een tweede school moest komen, maar J. Scholten van de CHU zag de school vanwege de jonge gezinnen graag in Zuid gestationeerd. Zijn CHU collega P.G. van Ojik daarentegen vond de huidige school al bijna in Zuid staan en opteerde daarom voor Noord. Mevrouw Buddingh van de VVD wilde graag een openbare school en onderbouwde dat met cijfers. De heer Stal van de KVP stelde prijs op een extra ingelast uur voor katholiek godsdienstonderwijs. Wethouder Van Kuijk betwijfelde of een neutrale school in Veenendaal wel bestaansrecht zou hebben. De raad stemde uiteindelijk voor een christelijke school, want, zo zei burgemeester Bakker: "hier liggen de verhoudingen nu eenmaal zo." Mevrouw Buddingh bleef bij haar mening en stemde als enige tegen.

Medische bijstand

Dat de school een duidelijke christelijke signatuur had, bleek ook toen dokter Van Ommeren aangaf geen tijd meer te hebben de meisjes les te geven op het gebied van de gezondheidszorg. Eerst werd dokter Preuniger uit Wageningen aangezocht, maar daar hij geen kans zag op dit verzoek in te gaan, kwam men terecht bij dokter Harting van de bedrijfsgezondheidsdienst. In de bestuursvergadering sprak mevrouw Bakker haar verwondering uit dat een liberaal arts gevraagd werd. Uiteindelijk kwam men uit bij de gepensioneerde arts, dokter Schuit. Hij was bereid het werk op zich te nemen.

In januari 1961 werd overgegaan tot de aanbesteding van de uitbreiding van de school.

Links directrice Fem Wagter en rechts adjunct-directrice An Parlevliet in 1949 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

manier van lesgeven en zij daarmee veel waardering oogstte, stemde men in met haar verzoek. Over het algemeen was het bestuur zeer tevreden over het lerarenkorps. Maar de heer Jongejans haalde zich toch het ongenoe-

Architect Geert de Geit had het ontwerp gemaakt voor een gymzaal met bijgebouwen, een ruim overblijflokaal en enkele leslokalen. De fa. Boers mocht bouwen voor een bedrag van f 259.000,-. Er bestonden ook plannen om een flatgebouw neer te zetten voor de leraressen. De bouw kostte f 250.000,- inclusief de stoffering. De flatjes zouden f 65,- à f 70,- per maand op kunnen brengen. De leraressen echter wilden wel een extra kamer en de grote vraag was of de woningen ook voor heren beschikbaar gesteld konden worden. Daar het ziekenhuis eveneens de bouw van een vrijgezellenflat in gedachte had, werden de plannen in eerste instantie opgeschort, maar in mei 1962 namen ze vastere vormen aan. Gedacht werd aan eenentwintig woningen, waarvan vijftien één- en zes tweekamerwoningen. In oktober werden de plannen weer aangepast: er moest centrale verwarming komen, maar dat hield wel een huurverhoging in, zodat de flatjes f 100,- tot f 120,- per maand moesten gaan kosten.

In deze periode vroeg het bestuur noodzakelijkheidsverklaringen aan bij het gemeentebestuur voor het geven van onderwijs in de vakken leerling-verkoopster en de vooropleiding verzorgende beroepen. Voordat hierover een besluit werd genomen, namen burgemeester en wethouders eerst contact op met de plaatselijke patroons- en werkliedenorganisaties. Omdat deze organisaties van mening waren dat dergelijke cursussen in een behoefte voorzagen, werden de gevraagde verklaringen afgegeven. In april 1961 deed de Christelijke Huishoudschool mee aan een nationale kookwedstrijd. Er werden drie teams van twee personen uit de vormingsklas ingeschreven. De school eindigde op de negende plaats en dat was een resultaat om trots op te zijn, want er deden 125 teams van 43 scholen mee.

Alweer te klein

Het leerlingenaantal echter bleef groeien en tien jaar later werd de nieuwe school, ondanks de uitbreiding, te klein. In de vergadering van 21 april 1964 bracht voorzitter Van Schuppen verslag uit van zijn gesprek met de directeur van Gemeentewerken, de heer Stuyvenberg, over een eventuele huurprijs van de rooms-katholieke Willibrordusschool aan de Nieuweweg. De gemeente vroeg een hogere huurprijs dan het bestuur wilde betalen. De heer Van Schuppen kreeg mandaat van zijn medebestuurleden om tot f 3.600,- te gaan, maar hij mocht

de onderhandelingen niet afbreken als hij niet meteen tot overeenstemming met de gemeente kon komen. Ondanks dat de onderhandelingen in eerste instantie niet wilden vlotten, besloot het bestuur door te gaan alsof dat wel het geval was.

Natuurlijk gebeurde er ook wel eens een ongeluk. In *De Vallei* van 21 april 1964 werd gemeld, dat scholiere S. uit Overberg uitgleed op de keukenvloer en met een diepe hoofdwond en een hersenschudding naar het Julianaziekenhuis werd gebracht.

Tijdelijke huisvesting in de rooms-katholieke Willibrordusschool aan de Nieuweweg-Noord in 1964 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

In september 1964 ging het bestuur in onderhandeling met de gemeente over de aankoop van een stuk grond in het Schrijverspark. De spreiding van locaties door het ruimtegebrek maakte het lesgeven verre van ideaal, maar ondanks het feit dat de goedkeuring voor de nieuwe school werd afgegeven, verwachtte het bestuur, niet onterecht, dat het nog wel een paar jaar zou aanlopen voor de plannen zouden worden gerealiseerd. Het leerlingenaantal was intussen gestegen naar 460 meisjes en 230 avondcursisten. In november van datzelfde jaar ging er een schok door Veenendaal: bestuursvoorzitter Cees Diepeveen, een bekend zakenman in Veenendaal, overkwam een dodelijk verkeersongeluk bij het oversteken van de provinciale weg Kesteren-Culemborg. Hij was 52 jaar oud. In zijn plaats werd Joop de Ruiters tot voorzitter benoemd.

Tweede school

Op maandag 7 september 1964 werd de verhuizing naar de Willibrordusschool definitief

een feit. De voorzitter opende de school en hij hield een korte toespraak. De meisjes werden getrakteerd op een flesje limonade en daarna begon het gewone lesprogramma. Niet bekend is wat de uiteindelijke huurprijs bedroeg. Er werden vier klassen ondergebracht en uitsluitend theorielessen en naaldvakken gegeven. Juffrouw Wagter kreeg de uiteindelijke leiding, maar het bestuur besloot tegelijkertijd een advertentie te plaatsen voor een directrice voor de tweede school, zodat deze vanaf het begin mee kon denken met alles wat met de nieuwbouw en inrichting te maken had. Uiteindelijk viel de keus op mejuffrouw Jeanette Kool, die al als lerares aan de school verbonden was. De nieuwe school was voornamelijk bestemd voor de buiten-Veenendaal-wonende leerlingen, voornamelijk uit Renswoude, Scherpenzeel, Ede, Ederveen en Bennekom. Architect De Geit was verantwoordelijk voor het ontwerp en de school werd aangeduid als Tweede Christelijke Huishoudschool.

gewijzigd en er werd gekozen voor een goedkopere bouwmethode. Het bestuur hoopte in het voorjaar van 1968 eindelijk met de bouw te kunnen starten. Wethouder Koppenberg vond de bouw een zaak die alleen de school aanging, maar zei wel dat de gemeente de plannen met belangstelling zou volgen. Verbazingwekkend was dat de gemeente ging twifelen of de Tinneweide wel de juiste locatie was. Men was bang dat het schoolgebouw zonlicht zou wegnemen van de in de nabijheid gelegen flats.

Semi-permanent gebouw

En ja hoor, in *De Vallei* van 14 november 1967 werd bericht dat de bouw aan de Tinneweide niet doorging, maar dat bestuur en gemeente het oog hadden laten vallen op een stuk grond achter de Julianakerk. De grond aan de Tinneweide was in 1966 al aangekocht voor f 118.750,- en de nieuwe grond moest f 198.125,- kosten. Voor een dergelijk verschil moest het bestuur stevig met de gemeente

onderhandelen. Uiteraard was dit een onderwerp voor een raadsvergadering. In deze roerige tijden van wel bouwen en niet bouwen werd opnieuw een noodlocatie betrokken. Dit keer was het het semipermanente gebouw van de Christelijke HBS aan de Tuinstraat. De HBS was in september 1968 verhuisd naar een nieuw gebouw aan de Kerkewijk en het schoolgebouw aan de Tuinstraat stond dus toch leeg. Dat verhuizen geschiedde tijdens een enorme onweersbui. De afvoer van het gebouw kon de watermassa niet verwerken en zo dreven het orgel

en de archiefkasten op een gegeven moment lustig door de gang.

In de tussentijd werden plannen gemaakt voor een afdeling INOM: Individueel Nijverheids- onderwijs voor Meisjes. Het was meer op de praktijkgericht onderwijs voor meisjes, voor wie het volgen van het gewone Nijverheids- onderwijs te moeilijk was. Het bestuur en ook juffrouw Wagter waren echter van mening dat dit type onderwijs zou moeten plaatsvinden in speciaal daarvoor ingerichte lokalen en aangezien die

De leerlingen van de huishoudschool doen in 1955 mee aan de avondvierdaagse. Op de achtergrond de Frisiavilla (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Helaas, in *De Vallei* van 30 mei 1967 werd gemeld dat de plannen financieel niet haalbaar waren. Op dat moment was de school gepland op een stuk grond aan de Tinneweide in het uitbreidingsplan De Engelenburg. Het ministerie wilde geen vergunning afgeven voor de oorspronkelijke opzet. De tekening werd

Zomaar een foto van klas IIc, 1967 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

niet beschikbaar waren, konden de plannen niet doorgaan.

Zoete Inval

Op 7 juni 1969 maakte het gemeentebestuur door middel van een advertentie in *De Vallei* bekend dat het bestuur van de Christelijke Huishoudschool een aanvraag had ingediend om een school te mogen bouwen op een perceel grond, gelegen aan de verbindingsweg tussen de Eenvoudlaan en de Vijgendam. Het latere adres zou Zoete Inval 3 worden. Aangezien de bouwplannen afweken van het ter plaatse geldende bestemmingsplan, konden nog bezwaren worden ingediend. De school wachtte toen al tien jaar op het realiseren van de plannen en de tekening lag klaar, maar Rijksgebouwendienst had het laatste woord: de school zou drie theorielokalen, twee lokalen voor naaldvakken, lokalen voor wassen strijken en drogen en een overblijflokaal met ingebouwd podium en uiteraard ruimtes voor de administratie en een eigen gymnastieklokaal gaan bevatten.

Overlijden

In deze zelfde tijd, op 22 juni 1969, overleed directrice Fem Wagter, 53 jaar oud. Zij werd zeer betreurd door zowel het bestuur, het onderwijzend personeel als door de leerlingen. De rouwdienst werd gehouden in Sola Fide. Zij had aangegeven geen bloemen bij haar begrafenis te willen, want zo vond ze "bloemen horen bij het leven, niet bij de dood". Wel wilde ze graag een bazuin laten klinken als teken van overwinning. Zij werd bij haar ouders in Oldemarkt begraven. Adjunct-directrice An Parlevliet volgde haar op als directrice

en mejuffrouw A. Scholten werd benoemd tot adjunct-directrice. *De Vallei* van 20 mei 1970 gaf een beschrijving van de nieuwe school zoals die zou moeten worden gerealiseerd. De laagste inschrijver bij de aanbesteding was weer de fa. Boers. Zij konden de nieuwe school bouwen voor f 862.550,-, maar bij dat bedrag moesten nog wel de elektronische werken à f 55.654,- en een technische- en bliksemafleiderinstallatie à f 100.000,- worden opgeteld. Met de inventaris erbij kwam het bedrag toch uit op meer dan een miljoen gulden.

Fusies

In 1972 werd de nieuwe school, die de naam "De Noordster" kreeg, geopend. Men vond dat de eerste school, die in de wandelgangen als Eerste School werd aangeduid, nu ook een nieuwe naam moest hebben. Docenten en leerlingen stuurden namen in en de meest originele namen waren toch wel "Parlemoer" en "Parledijs". Maar uiteindelijk werd voor "De Vennen" gekozen. De Vennen en de Noordster fungeerden als twee zelfstandige scholen tot ze op 1 augustus 1982 fuseerden en als één school verder gingen onder de naam De Wijken. Precies negen jaar later, op 1 augustus 1991, fuseerden De Wijken met als directeur Jaap van Beesten, Technische school De Talmaschool met als directeur Bernard Bouman en de Menora Mavo uit Amerongen. Zo ontstond de Christelijke Scholengemeenschap Veenendaal, kortweg CSV. De opleiding ontwikkelde zich tot een school voor voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs en is sinds 2010 samen met roc A12 gevestigd in het Perron aan de Sportlaan.

'Voor eene zoo volkrijke gemeente niet geschikt'

De fouten van een vroedvrouw aan het begin van de negentiende eeuw.

Door:
Janneke
van den Berg

In september 1819 praatte het hele dorp erover: de bevalling van Hendrina van Ravenhorst-van Engelenburg die zo faliekant misging. Het kind kwam dood ter wereld en de moeder stierf tien dagen later. Kraamsterfte was hoog aan het begin van de negentiende eeuw, maar dit was een uitzonderlijk geval. De manier waarop de vroedvrouw deze bevalling aangepakt had, was volgens getuigen de directe oorzaak van de dood van moeder en kind. Het werd een zaak voor de gemeentebesturen van zowel Stichts Veenendaal als Ede.

De naam van de bewuste vroedvrouw was Cornelia van Binsbergen-van Stempvoort. Zij was de vierde generatie in haar familie die het beroep van vroedvrouw uitoefende. Overgrootmoeder Jannigje de Rooij-de Bruyn was de eerste, gevolgd door grootmoeder Anna van de Loosdregt-de Roy. Moeder Elizabeth van Stempvoort-van de Loosdregt was meer dan vijftig jaar vroedvrouw in Veenendaal, eerst samen met haar moeder, een aantal jaren alleen en tot op hoge leeftijd samen met haar dochter.

Cornelia werd op 1 juni 1760 in de Gereformeerde kerk te Veenendaal gedoopt. Op achttienjarige leeftijd, op 21 juni 1778, trouwde ze met (Jo)Hannis van Binsbergen, een 22-jarige wolkammersknecht eveneens afkomstig uit Stichts Veenendaal. Ze kregen tien kinderen: Jannigje, Maas, Cornelis, Anthonia, Cornelis, Jannetje, Jan, Elisabet, Hannis en Roelof.

Schuld

Johannis en Cornelia hebben vanwege het beroep van Cornelia enkele jaren in Scherpenzeel gewoond. In 1802 waren ze terug in Veenendaal, want Hannis van Binsbergen

werd opgeroepen om op 21 januari voor het gemeentebestuur te verschijnen vanwege een schuld aan Steven van Schuppen. Cornelia kwam in zijn plaats, en "had veel te zeggen omtrent de conditie die zij met de overledene huisvrouw van Hendrik Vollewens bepaald had om die schuld met kleinigheden te betalen". De voorzitter nam geen genoegen met dit antwoord en vroeg of zij en haar man het geld schuldig waren ja of nee. Daarop antwoordde zij alleen dat zij het geld vanwege de eerder genoemde redenen niet behoefde te betalen. De reden waarom zij in plaats van haar man gekomen was, was gelegen in het simpele feit dat zij de schuld gemaakt had en niet haar

De Hoogstraat gezien vanaf de Straatbrug met rechts de Hoge en links de Lage Kant. Deze laatste heette vanaf 1920 officieel Schoolstraat. Het laatste pand in de rij links is het Polderhuis, zetel van het Veenraadschap van de Geldersche en Stichtsche Veenen (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

man. Het gemeentebestuur constateerde dat er geen schikking met haar te treffen was en veroordeelde haar tot betaling van de schuld, groot 41 gulden en 4 stuivers, binnen 14 dagen. Het gezin woonde aan de Schoolstraat in het huis nummer 318. Dat is in de tegenwoordige Hoogstraat, vanaf het Zwaaipein gezien aan de rechterkant. Steven van Schuppen was

wolkammer en bezat een aantal percelen aan de Lage Kant (Schoolstraat). Het kan zijn dat Johannis van Binsbergen voor hem werkte of een huis van hem huurde.

Verloren papieren

Het Franse gezag drong in toenemende mate bij gemeentebesturen aan erop toe te zien dat alle vroedvrouwen, doktoren, chirurgijns en apothekers geschikt waren voor hun vak. In 1802 vroegen de autoriteiten inlichtingen over de bewijzen van afgelegde examens door de aanwezige dokters, chirurgijns, apothekers en vroedvrouwen. Drie jaar later had het bestuur van Stichts Veenendaal deze gegevens nog steeds niet verstrekt, zodat er een dringend verzoek kwam van de "Departementale commissie van geneeskundig onderzoek en toezicht in het departement Utrecht" om deze alsnog te verstrekken.

De desbetreffende personen werden door het gemeentebestuur ontboden en op 18 juni 1805 werd het antwoord aan de departementale commissie verzonden. Chirurgijn Anbeek was in het bezit van de vereiste papieren; apotheker Immink niet, maar die had meer een drogisterij dan een apotheek volgens zijn eigen verklaring. Vroedvrouw Van Stempvoort-van de Loosdregt had geen enkel examen afgelegd, maar:

De oude vroedvrouw van Stempvoort zullen wij wegens haare hooge jaaren verschonen hoe zeer het bij ons weinig afdoet dat men geen lust heeft om zich te laten examineeren.

oefenen als ze geen diploma had. Dochter Cornelia verklaarde dat zij enkele jaren daarvoor, toen zij werd aangesteld als vroedvrouw in Scherpenzeel, examen had afgelegd bij professor Van Geuns, maar zij kon geen papieren overleggen. Toen zij solliciteerde in Scherpenzeel had zij die moeten afgeven. Na een meningsverschil over de hoogte van het traktement had zij haar functie neergelegd, waarop de schout geweigerd had de documenten terug te geven. Het gemeentebestuur informeerde bij de examinerator, maar die kon zich haar naam niet herinneren. Ze werd ernstig vermaand nog een poging te wagen om haar papieren terug te krijgen, omdat zij anders haar werk niet meer mocht uitoefenen. Op dat moment was er ook nog een vroedmeester annex chirurgijn, Isaäk Kok, maar die vertrok dezelfde week nog naar Schagen.

In 1812 volgde een gedwongen registratie van de aanwezige doktoren, chirurgijns, apothekers, vroedmeesters en -vrouwen en kruidenmengers. Dit bevel had vervelende gevolgen voor moeder Van Stempvoort-van de Loosdregt. Zij kreeg in april 1813 van het gemeentebestuur te horen dat zij haar functie niet meer mocht uitoefenen. Ze werd echter ontslagen van strafvervolging, waarschijnlijk vanwege haar ervaring en leeftijd (ze was inmiddels bijna tachtig jaar).

Ook M.S. Ijpma, die in de plaats van Isaäk Kok gekomen was, mocht zich geen dokter meer noemen en vertrok een jaar later. Op een

advertentie van het gemeentebestuur solliciteerde vervolgens dokter L.F. Peissmann. Hij had wel een aantal eisen, onder andere dat hij niet als vroedmeester wilde optreden. Maire Jan Smith antwoordde dat *in deze plaats thans een vrij bekwaame vroedvrouw is die haar werk zeer gelukkig verrigt en mits dien een algemeene veelvuldige uitoefening dien kunst geen hoofdvereischte behoeft te zijn.*

Peissmann gaf een verklaring voor zijn bezwaren tegen de verloskunde:

Nu zulks wederom op te vatten, en het zelve tot een factotum mijner bezigheid te maken valt geheel tegen mijn genie, en deeze zoo lastige, veeltijds zeer onaangename bezigheden met tegenzin te beoefenen, hiervoor vinde ik mij in gemoede bezwaard.

Bevallen in de 19e eeuw (bron: www.familieinbeeld.nl)

Zij was toen al meer dan vijftig jaar werkzaam als vroedvrouw. Dat zij nog steeds geen examen gedaan had, is opmerkelijk, aangezien het haar in 1765 (dus 40 jaar eerder) reeds verboden werd nog langer haar praktijk uit te

Schorsing

Op 23 september 1817 overleed Johannis van Binsbergen in de leeftijd van zestig jaar. Zijn vrouw Cornelia stond er nu alleen voor. Op 5 september 1819 werd zij bij een bevalling in Gelders Veenendaal geroepen. De vijftwintigjarige Hendrina van Ravenhorst-van Engelenburg had een moeilijke bevalling omdat het kind verkeerd lag. Het was in huize Raven-

horst reeds een drukte van belang. Naast de aanstaande vader Jan van Ravenhorst waren aanwezig zijn schoonmoeder Huibertje van Engelenburg, Gijs van Engelenburg en zijn vrouw, de huisvrouw van Pieter van Engelenburg, Teuntje van Rotterdam, Aalbert van Hardeveld en Mietje van Engelenburg-van Ravenswaaij. Laatstgenoemde bezat volgens een latere verklaring van dokter Peissmann "veel natuurlijke bekwaamheden barende vrouwen gepaste hulp toe te brengen." Omdat er een arm van het kind verkeerd zat, vorderde de bevalling niet snel. Op een gegeven moment zei de vroedvrouw tegen de aanstaande vader dat het kind al overleden was. Als zij de arm er af zou kunnen trekken, zou de moeder het overleven. De vader stelde voor de arm er dan maar af te snijden, maar dat weigerde Cornelia. Ze trok met zoveel geweld aan de arm van het kind dat de botten in zowel de boven- als de onderarm braken en een aantal spieren scheurde. Daarna werd dokter Menzo uit Rhenen, 'docter artis obstetricia' ofwel gynaecoloog, erbij geroepen. Hij besloot advies te vragen aan dokter Peissmann uit Veenendaal. Daar was de vroedvrouw het echter niet mee eens:

Doch de ondergetekende vermeend bij deze verklaring nog dit te moeten onder het oog te brengen, dat de vroedvrouw nadat zij het besluit vernomen had den heer Peissmann in consult te vragen een zee van scheldwoorden op beiden zoowel de heer Peissmann als den ondergetekende in tegenwoordigheid der barende vrouw en omstanders heeft uitgebraakt, een gedrag ten uitersten strafbaar in een vroedvrouw, als zijnde diergelijke toneelen ten uitersten nadelig voor de reeds zoo zeer beangste vrouw.

Aldus dokter Menzo. Het kind kwam uiteindelijk dood ter wereld, en tien dagen later overleed de moeder ook.

De "Provinciale commissie van geneeskundig onderzoek en toezicht" belegde een speciale vergadering waar de vierentwintigjarige weduwnaar, de doktoren Peissmann en Menzo en Cornelia van Binsbergen-van Stempvoort zelf gehoord werden. De beschuldigingen bleken gegrond te zijn "ten minsten met betrekking tot de gewelddadige behandeling van het kind". Ze werd direct verantwoordelijk gehouden voor de dood van moeder en kind. De commissie had:

ook de onaangename teleurstelling moeten ondervinden dat deze vrouw in moeilijke gevallen de zaak niet kan ten einde brengen zonder

T A R I E F.

VOOR DE VROEDVROUWEN.

Opgemaakt in gevolge besluit van ZIJNE MAJESTEIT van den 31sten Meij 1818., Art. 9. der Instructie. F.

I. In Steden van den eersten rang, te weten in Utrecht, en Amersfoort.			
Voor de assistentie bij eene verlossing.			
het maximum . . . f	21	0	
minimum . . . -	5	0	
Voor het zetten van een Lavement			
het maximum . . . -	1	0	
minimum . . . -	0	60	
Voor het stellen van den Catheter			
het maximum . . . -	1	50	
minimum . . . -	0	60	
II. In Steden van den tweeden rang, te weten in Wijk bij Duurstede, in Ysselstein en in Rhenen.			
Voor de assistentie bij eene Verlossing			
het maximum . . . -	10	50	
minimum . . . -	2	50	
Voor het zetten van een Lavement.			
het maximum . . . -	0	50	
minimum . . . -	0	30	
Voor het stellen van den Catheter.			
het maximum . . . -	0	75	
minimum . . . -	0	30	
III. Ten platten Lande, en te Montfoort.			
Voor de assistentie bij eene Verlossing.			
het maximum . . . -	7	0	
minimum . . . -	1	50	
Voor het zetten van een Lavement	} als in de Ste-		
en			
Voor het stellen van den Catheter.	} den van den		

En zal deze worden gepubliceerd en geafficheerd, waar zulks binnen deze Provincie te doen gebruikelijk is.

Utrecht den 18den Augustus 1821.

De Gedeputeerde Staten voornoemd.

VAN TUYLL, vt.

Ter ordonnantie van dezelve

L. E. R. A. M.

De tarievenlijst zoals die werd vastgesteld door de Commissie voor Geneeskundig Onderzoek en Toezicht en gepubliceerd door Gedeputeerde Staten in 1821 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

moeder of kind of beiden in gevaar te stellen en dat zij met meer vermetelheid roekeloosheid en waanwijsheid dan met zaakkennis haar zaak bedrijft en alzo voor eene zoo volkrijke gemeente als Veenendaal niet geschikt geacht kan worden.

Dit was wel in erg schril contrast met de lof die het gemeentebestuur haar vijf jaar eerder had toegezwaaid. Zij werd met onmiddellijke ingang geschorst totdat zij bij de provinciale geneeskundige commissie "goede en doorslaande blijken geeft hare kunst opnieuw te hebben geleerd". De schouten van Stichts en Gelders kregen opdracht er op toe te zien dat door haar tot dan "geene vroedkundige practijk worde beoefent".

Vervolgens gingen de gemeentebesturen van Veenendaal en Ede op zoek naar een nieuwe vroedvrouw. Besloten werd de vroedvrouw van Renswoude te benaderen. Deze Trijntje Elout toonde belangstelling en met haar man(!) werd in een raadsvergadering op 24 oktober 1819 overeengekomen dat zij per jaar 75 gulden traktement zou ontvangen. Nog geen zes weken later bedankte zij echter. De gemeente had reeds een huis voor haar gehuurd en besloot haar "over dese slegte handelwijs te onderhouden". Deze reprimande maakte wel enige indruk en ze beloofde er nog eens over na te denken. Ze bleef echter bij haar besluit. Daarna meldde zich de vroedvrouw van Ede. Ze nam genoegen met de gestelde voorwaarden en zou met ingang van januari in Veenendaal komen wonen. Maar op 5 januari 1820 kreeg het gemeentebestuur bij monde van de schout te horen dat zij er toch van afzag. Opnieuw kon men op zoek naar een nieuwe vroedvrouw. Zij vond die eindelijk in Hendrikje van Veldhuisen-Evers, werkzaam in Renkum en Dodewaard. Op 8 januari werd zij aangesteld, tegen een traktement van 75 gulden per jaar, waarvan twee derde door het gemeentebestuur van Stichts Veenendaal betaald werd, en een derde door Ede.

Besluit

Cornelia van Stempvoort heeft klaarblijkelijk geen poging meer ondernomen om opnieuw examen te doen. Ze was reeds negenenvijftig jaar, wat in die tijd betekende dat het eind van haar leven in zicht kwam. Tien jaar later, op 15 juni 1829, overleed ze in het huisje aan de Schoolstraat. Uit haar overlijdensakte blijkt dat ze de laatste jaren van haar leven spinster is geweest. Schoonzoon Gijsbert van Zanten en

buurman Van de Lustgraaf kwamen het overlijden aangeven.

Uit de weinige dingen die we over haar weten, blijkt dat ze geen gemakkelijke vrouw was. Maar wat uiteindelijk de oorzaak was van de grove fouten die zij maakte na twintig jaar of meer vroedvrouw te zijn geweest, zal altijd wel een raadsel blijven.

Een 19e eeuwse baarstoel (collectie Volkskundemuseum Erfurt)

Bronnen en literatuur

Gemeentearchief Veenendaal, archief 1795-1811

Gemeentearchief Veenendaal, archief 1811-1941

Collectie Elleke van Engelenburg

Bisschop, R., *Een tweeling zelfstandig. Stichts en Gelders Veenendaal in de Bataafs-Franse tijd 1795-1813*. Veenendaal, Historische Vereniging Oud-Veenendaal 1995.

Bisschop, R. en A.C. van Grootheest, (red.), *Geschiedenis van Veenendaal*. Veenendaal, Historische Vereniging Oud Veenendaal 2000.

Manen, D. van, *Aanzienlijk vlek in 't Stichtse. Kroniek van de Veenendaalse samenleving tot 1840*. Veenendaal, Stichting Het Veense Boek 2001.

Cunerakerk: Klaar voor de toekomst.

Het was deze 15e juni de laatste avond van de avondvierdaagse en het was een warme avond, waardoor de bezettingsgraad van de zaal iets minder was dan gewoonlijk. Voorzitter Bert van den Bos heette desalniettemin zijn gehoor van harte welkom.

Door:
Ineke van
Schuppen

Bert had slechts één huishoudelijke mededeling en dat was een verzoek aan de aanwezigen om in de pauze het e-mailadres achter te laten bij ledenadministrateur Albert Hempenius. Vervolgens kreeg gastspreker Willem van Ommeren uit Elst het woord. Hij had voor de pauze een verhaal voorbereid over de Cunerakerk en na de pauze kwam de Grebbeberg aan de beurt.

Kerk en toren

De Cunerakerk is een zeer gezichtsbepalend gebouw voor Rhenen en van grote historische waarde. Tussen kerk en toren valt een splitsing waar te nemen. De kerk valt onder het beheer van de kerkelijke gemeente en de toren is eigendom van de gemeente Rhenen. Al in ± 1400 stond er een kerk op deze plaats, die toen St. Pieterskerk heette. De toren kwam pas later. Door een brand, die aangestoken was door een boze bewoner, werd de kerk totaal verwoest, waardoor ook de archieven uit die tijd verloren zijn gegaan.

Cunera

De geschiedenis van Cunera is overbekend. Zij was een beeldschone maagd, die rond de vierde eeuw zou hebben geleefd. Op de terugtocht van een pelgrimstocht met tienduizend andere maagden ontsnapte zij als enige aan een overval van de Hunnen. Zij werd gered door koning Radboud, die haar meenam naar zijn slot. Daar leefde zij een leven van goedheid en weldadigheid, maar de koningin werd zo jaloers op haar dat zij Cunera tijdens afwezigheid van de koning en met behulp van een dienstmaagd wurgde met een doek. Zij begroeven het lichaam in de paardenstal, maar de koning ontdekte bij thuiskomst wat er was gebeurd. Hij was zo woedend, dat hij zijn vrouw zodanig pijnigde dat zij haar geestelijke vermogens verloor en zich uiteindelijk van een berg afstortte. Drie eeuwen later werd Cunera door Willibrord, eerste bisschop van Utrecht, heilig verklaard, want sinds

haar overlijden zouden in Rhenen wonderen hebben plaatsgevonden. De wurgdoek is nog altijd te zien in het Catharijneconvent in Utrecht.

Reformatie

Tot 1580 was Rhenen een pelgrimsplaats, maar in dat jaar drong de reformatie door tot Rhenen en werd de kerk ingenomen door de protestanten, die beelden en relieken uit de kerk verwijderden. In de loop van de jaren werd de kerk regelmatig vergroot. In vroeger tijden stonden er geen banken in de kerk, maar was het een sociale plaats om elkaar te ontmoeten. Er was zelfs een kerker aanwezig, zodat gevangenen in de kerk konden worden vastgehouden. De kerk heeft nog een rond 1550 gebouwd oxaal en dat is erg zeldzaam in Nederland. Een oxaal is een afsluiting tussen de priesterkamer en de lekenkamer.

Het prachtige oxaal in de Cunerakerk te Rhenen
(Uit: *Geschiedenis van de Cunerakerk te Rhenen*
door Adriaan P. de Kleuver)

Na de pauze kwam de vijftig meter hoge Grebbeberg aan de beurt. Ooit liet onze eigen Adriaan P. de Kleuver zich in één van zijn artikelen zeer lovend uit over het mooie landschap rondom Rhenen. We zagen oude kaarten en afbeeldingen van schilderijen. Veel schilders, waaronder Rembrandt en Saenredam, lieten zich inspireren door het gezicht op Rhenen. Bert bedankte de heer Van Ommeren voor zijn twee boeiende betogen en wenste een ieder welthuis.

Bewoners rondom de Markt

Wanneer we anno 2017 onderaan de Markt staan met het gezicht naar de Oude Kerk en van links naar rechts draaien zien we appartementen, een kantoorgebouw, de Oude Kerk en veel horeca en tenslotte een voormalig bankgebouw.

Vroeger was dat anders en we vroegen ons in 2009 af wie er eigenlijk in de huizen rondom de Markt hebben gewoond. Die nieuwsgierigheid is ons aardig opgebroken. Nu acht jaar later hebben we ondanks alle naspeuringen in het Gemeentearchief nog steeds geen pasklaar antwoord. Tsja, dat huisarts W. Remme in het huidige diaconaal centrum *Markt 10*, zijn praktijk uitoefende, ach dat weten we uit de verhalen van Aart Aalbers in de *Veenendaalse Krant*. En de Oude Kerk staat nog altijd als rijksmonument te pronken bovenaan de Markt.

muziekwinkel van Van Hees hebben. Laten we ons daar eerst eens op focussen. We pakken de periode vanaf 1880 tot 1930, maar geven eerst kort een stukje voorgeschiedenis van de panden waar later de banken en de muziekwinkel in werden gehuisvest.

De Berendans

Onder andere in het boek van D. van Manen *Een Aanzienlijk vlek in het Stichtse* lezen we dat in het overzicht van de diverse herbergen in het Veenraadschapsarchief, inventarisnummer 34,

in 1612 en 1634 'De Berendans' wordt genoemd. Het gaat in dit geval om het huis op de hoek van het Marktveld / Kerckstraat (huidige Hoofdstraat). Waarschijnlijk heeft daar Joost Adriaansz. (van Driebergen) gewoond, een veengenoot van Veenendaal. Daarvoor was hij burger van Utrecht (1578), bakker van beroep en bewoonde hij in Utrecht het huis 'De Berendans' op de Hoge Korenmarkt. In 1607 wordt hij benoemd als Veenraad. Hij is van rooms-katholieke huize en getrouwd met Agneta van

Rosweyde. Hij is onder meer eigenaar van Prattenburg, maar hij heeft daar zelf nooit gewoond. In *Oud Veenendaal* van mei 1998 vinden we de vermelding: "In 1626 Joost Jansz den Beer in de Berendans betaelt voror huysvestinge ende moeyten 3-0-0".

Nationaal Archief

We zijn ook in het Nationaal Archief in Den Haag geweest, waar het archief van de Rotterdamsche Bank is gedeponed. In dat archief vonden we een akte verleden voor notaris Smith op 21 november 1825 waarbij door Gerrit van Eden en Willemina Aletta van Woudenberg

Door:
Ineke van
Schuppen en
Cor Slok

Het marktplein als parkeerplaats, circa 1970 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Maar wie weet nog van de pastorie zo pal naast de Oude Kerk, waar onder andere de predikanten Jongebreur en Van Wijngaarden hebben gewoond? In gedachten zien we ook nog de Hema van B. Bos die in de voormalige burgemeesterswoning in de zestiger jaren van de vorige eeuw een plekje vond.

En hoe zit het met het voormalig bankgebouw op de hoek van de Markt en de Hoofdstraat en het daarnaast gelegen gebouw waar velen van de lezers nog een herinnering aan de

De 'Beredans' onder aan de Markt te Veenendaal, anno 1898 (collectie Ineke van Schuppen)

een derde gedeelte van een huis, schuur en erve staande te Veenendaal Stichts aan de Markt onder nummer 253 wordt verkocht aan Teunis van Woudenberg. Op 2 januari 1827 koopt Teunis van Woudenberg het laatste een derde gedeelte van zijn andere zuster Aletta van Woudenberg die is getrouwd met Hendrik van Schuppen.

Volgens de kadastrale atlas uit 1832 zijn de kadastrale nummers 283, 283bis en 284 nog steeds eigendom van Teunis van Woudenberg. Het is een huis, schuur, plaats en weg aan de Markt hoek Kerckstraat (later Hoofdstraat genoemd). Na het overlijden van Teunis in 1871 begint zijn zoon Dirk van Woudenberg een weverij in het pand. Later wordt die weverij overgebracht naar een nieuw pand aan de Ker-

kewijk, de bekende Frisiafabriek. U weet wel, op die plek staat nu Theater De Lampegiet. Het kantoorgebouw van de fabriek is er nog steeds. Alle Veensen kennen toch zeker de Frisiavilla wel. De muziekschool is er ook nog in gehuisvest geweest.

Markt 3

Over Markt 3 hebben we in het Utrechts Archief, waar de leggers van het kadaster te raadplegen zijn, ontdekt dat in de periode 1832-1850 de woning in bezit is geweest van Anthonij van der Poel en Isaäc van Schoonhoven. Als pachter wordt genoemd Arnoldus van Asperen. Later gaat het eigendomsrecht over naar de Hervormde Gemeente en vinden we als pachters de namen van Johan Werner Hoxel, bakker Jan van Silfhout en de artsen Daniël de Niet en Pieter Cornelis Verkerk. De laatste woonde in Kamerik. Uiteindelijk komt de naam van Van den Bosch in beeld en in 1978 vinden we de naam van Engelbert van Hees in de kadastrale legger.

Maar nu terug naar de panden op de hoek van de Markt. We wanen ons in 1880. Horen we daar een paard hinniken dat wordt beslagen in de smederij van Dirk Hendriks aan het begin van de Kerkewijk? Of kwam het geluid uit de richting van de Achterkerkstraat van de smederij van Molenbeek? In het bevolkingsregister uit de periode 1881-1891 is er sprake van vier woningen waarvan er drie aan de Markt liggen en één aan de Hoofdstraat. We hebben geprobeerd ook de periode daarvoor onder de loep te nemen, maar helaas is dat niet gelukt. Er ontbreekt een deel van het bevolkingsregister en via de akten van de burgerlijke stand kwamen we geen steek verder.

De Markt met de Oude of Salvatorkerk met rechts daarvan de Hervormde pastorie. Op de voorgrond de gemeentelijke muzikentent en de nog onlangs geplante Wilhelminaboom, circa 1900 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Dirk van Woudenberg als jongeman. Archief van de Frisiafabriek (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Eén van die woningen wordt bewoond door twee andere kinderen van Teunis van Woudenberg, de ongetrouwde Jacob en Maria Elisabeth van Woudenberg, broer en zus van Dirk, de oprichter van de Machinale Sajatfabriek D. van Woudenberg, de latere Frisia Wolspinnerij. Jacob overlijdt in Utrecht op 13 november 1881 en Maria Elisabeth in Veenendaal op 7 april 1884.

Engelsen

Na het overlijden van Maria Elisabeth van Woudenberg wordt een deel van het gebouw betrokken door het gezin van Thomas Whitley. Dit gezin komt uit Bradford Yorkshire. Met zekerheid is niet te zeggen wanneer, maar in de geboorteakte van dochter Kate Annie op 11 februari 1889 is vermeld dat Annie Whitley-Sutcliffe bevalt van haar dochter in de woning A 282. Als we kijken naar het beroep van de heer Whitley, fabrieksmeester en later machinist, kan het niet anders dan dat hij gewerkt heeft in de fabriek van Van Woudenberg. Er werken meer Engelsen, want bij de geboorte van zijn dochter is James Whitehead getuige. James woont aanvankelijk in Gelders Veenendaal, maar komt op 26 april 1883 naar Hoofdstraat A 61, verhuist dan naar Verlaat nummer D 10 en overlijdt daar op 24 december 1889 in de leeftijd van 56 jaar. Van beroep is hij ook fabrieksmeester, machinist en bij zijn overlijden smid. Zijn weduwe Mary Ann Piet verhuist later naar Achterkerkstraat B 8a.

Het deel dat aan de Hoofdstraat is genummerd wordt vanaf 1 augustus 1889 betrokken door de slager Dirk van Hunnik, die met zijn echtgenote Maria Johanna Theresia Julia Ustermeijer uit Amerongen is gekomen. De vader van Dirk is Matthijs van Hunnik en een saillant gegeven is dat hij als getuige wordt genoemd in de geboorteakte van Harold Whitley van 4 februari 1882. Zo zie je maar, ook in die tijd was een goede buur beter dan een verre vriend.

Een ander deel van het gebouw en dat kan ook een bovenverdieping zijn geweest, dat komt

niet duidelijk uit de openbare registers naar voren, wordt op 21 april 1887 betrokken door Neeltje Steketeer-van Broekhuizen. Zij komt van Heinkenszand en vertrekt op 13 juni 1888 naar Sleewijk in de Werken (N.B). Haar dochter Adriana Hendrika, geboren op 25 mei 1866 te Sliedrecht, vergezelt haar.

De Kerkewijk circa 1900. Rechts de wolfabriek van Van Woudenberg, later de Frisia Wolspinnerij (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Dominee Steketeer

Neeltje van Broekhuizen is geboren te Veenendaal op 3 januari 1821 als dochter van Ruth van Broekhuizen en Hendrikje Beijer. Zij trouwt op 20 februari 1851 met Christiaan Steketeer geboren te 's Heeren Arendskerke, predikant bij de Christelijk afgescheiden gemeente te Kockengen. Ds. Chr. Steketeer Azn. kwam van Meeuwen naar Sliedrecht en deed op 27 januari 1856 zijn intrede. Ds. Steketeer werd geboren 18 februari 1820, was aanvankelijk bakker maar werd door ds. Scholte opgeleid tot predikant. Christiaan overlijdt 16 oktober 1886 te Heinkenszand en zijn weduwe vertrekt dus voor een korte periode naar Veenendaal. Neeltje is een zus van Hendrika Katharina van Broekhuizen die op 8 mei 1861 is getrouwd met Dirk van Woudenberg, de man van de Frisia. Deze familierelatie verklaart haar korte verblijf in de woning aan de Markt na de dood van haar man Ds. Steketeer.

Tijdens ons onderzoek vinden we in het archief van notaris Sandbrink een overeenkomst waarin is te lezen dat Hendrika Katharina van Broekhuizen over de periode 1 januari 1854 tot 1 mei 1861 haar ouders moest *behulpzaam zijn in de uitoefening hunner winkel-affaire en verdere huishoudelijke belangen, tegen genot, boven*

kost, inwoning en kleding, van vijftig gulden in een jaar. Kennelijk heeft ze tijdens het leven van haar ouders nooit een cent ontvangen. Op 28 november 1862 wordt namelijk na het overlijden van de ouders een bedrag van driehonderd zesenzestig gulden en zesenzestig en een halve cent door de gezamenlijke erfgenamen aan Hendrika Katharina van Woudenberg- van Broekhuizen uitgekeerd.

De Markt, circa 1910. De Markt met de Oude of Salvatorkerk met rechts daarvan de Hervormde pastorie. In het midden de Wilhelminaboom (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

In 1888 zien we dat Cornelia Achterberg-van Manen met haar drie kinderen (een zoon en twee dochters) eerst in de Hoofdstraat woont, vervolgens naar Huizen vertrekt en op 10 oktober 1888 een deel van het complex aan de Markt gaat bewonen. Haar dochter Hendrika vertrekt op 25 april 1889 naar Amsterdam.

Notaris Kemelaar

Eén van de woningen, waarschijnlijk Markt 3 maar zekerheid is daar niet over, wordt bewoond door notaris Jan Harms Kemelaar en zijn echtgenote Johanna Maria Jansen. Aanvankelijk hield de notaris kantoor in Woudenberg, maar vanaf 1846 vestigt hij zich in Veenendaal. Hij overlijdt op 21 juni 1890, waarna zijn weduwe op 28 juli 1890 naar Nieuwer Amstel vertrekt. Vervolgens komt op 10 oktober 1890 vanuit Ede Ds. Evert Jan de Groot in één van de woningen te wonen. Hij is op 9 februari 1856 in Utrecht geboren en wordt in 1889 predikant. Op 16 februari 1890 doet hij intrede en verbindt hij zich aan de Gereformeerde Kerk te Veenendaal. Op 24 januari 1892 wordt hij bevestigd in Koudekerke en hij laat zich op 8 februari

1892 uitschrijven uit het bevolkingsregister van Veenendaal.

Gezin Verhoeff

We komen nu aan in de periode 1891-1901. Eén van de woningen in het bevolkingsregister staat dan bekend als Markt B 521/B 330 en wordt bewoond door het gezin van Nicolaas Clement Verhoeff. Hij is getrouwd met Christina Hendrika van Woudenberg, een dochter van Dirk van Woudenberg en Hendrika Katarina van Broekhuizen. Zij is dus het nichtje van Neeltje van Broekhuizen die in 1888 in het pand woonde. Op 19 mei 1895 wordt Margaretha Clementina Verhoeff geboren. Vader is dan geen commissionair in effecten meer, maar volgens de geboorteakte: kassier. Als op 19 mei 1898 dochter Maria Jacoba wordt geboren, treedt onder andere als getuige Johan Franco Sylvius, commies ter secretarie, op. Hij komt op 31 oktober 1895 uit Echteld en vertrekt op 4 augustus 1900 naar de gemeente Ede. Wat we ook ontdekten is dat hij op 21 augustus 1903 naar 's Gravenhage vertrekt en in de periode 1907-1913 burgemeester is van Westerbork. Hij overlijdt op 25 januari 1931 in de Van Speijkstraat 11 te 's Gravenhage en wordt begraven op de algemene begraafplaats aan de Kerkhofflaan.

Deurwaarder Juch

Dan, op 1 juni 1893, vestigt zich in het pand deurwaarder Henri Riemert Juch. Hij is geboren op 13 juni 1865 in Landsmeer en komt uit Harderwijk. Daar is hij getrouwd met Lubbertje Volten. Kort na zijn huwelijk komt vanuit Gouda zijn moeder Alida Juch-van Galen bij het jonge echtpaar in het pand aan de Markt inwonen. Zij is sedert 1883 de weduwe van Jacob Juch, die op 7 oktober 1851 is bevestigd als predikant van de Gereformeerde Kerk onder het kruis te Oosterend op Texel.

In 1899 wordt deurwaarder Juch tijdelijk benoemd tot deurwaarder voor de gemeenten Zeist en Bunnik alsmede voor de gemeenten behorende onder het ontvangkantoor Wijk bij Duurstede. Op dat moment vinden we hem niet meer op de Markt, maar in de Hoofdstraat in de woning B 52. Wanneer hij daarheen verhuist, is niet in het bevolkingsregister genoteerd. We zijn echter niet voor één gat te vangen en hebben ontdekt dat het tussen 20 maart 1895 en 5 december 1895 moet zijn geweest. Op 20 maart 1895 wordt namelijk zoon Jacob geboren in de woning B 520 op de Markt en op 5 december

De Markt, circa 1915. De weekmarkt op dinsdag, waarvan voornamelijk de biggenmarkt zichtbaar is (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

1895 sterft zijn moeder in de woning B 52 in de Hoofdstraat.

Architect Van Kreel

De volgende bewoners zijn Bernardus van Kreel, zijn vrouw Lydia van Harn en hun dochter Celia van Kreel. Het gezin komt uit de Hoofdstraat en Bernardus is op dat moment timmerman. Inderdaad, hij is de man van de Van Kreelpoort.

Bernardus (roepnaam Nardus of Nard) van Kreel (1865-1922), bekend architect en bouwmeester, heeft veel gebouwen op zijn naam staan, waaronder een aantal karakteristieke stijlvolle panden in de Hoofdstraat. Het is de moeite waard er eens in het dorp naar op zoek te gaan, want hij had een zeer herkenbare stijl. Hieronder volgt een bloemlezing van de gebouwen van zijn hand:

- 1889 22 december. Opening van de Gereformeerde Brugkerk. Voor de som van f 8.953,- wordt het bedehuis gebouwd.
- 1902 Aan Kerkewijk 113 verrijst de directeurswoning van Roessingh en Zoon.
- 1903 Jan Hendrik van Schuppen laat op Hoofdstraat 90 een woon / winkelhuis bouwen voor zijn detailhandel in herenkleding annex kleermakerij. Het pand zal later een plaats krijgen op de gemeentelijke monumentenlijst.
- 1904 Aan de Kerkewijk komt de Marechausseekazerne met woningen en stalgebouw tot stand.
- 1905 Bouw van de Nieuwewegse School Een gedenkplaat van het in 1979 afgebroken gebouw vermeldt: "De eerste steen gelegd door Wouter van de Westeringh, den 9. Mei 1905." In de 'gloriejaren' is deze school één van de grootste christelijke scholen van Nederland.
- 1906 Bouw van het Jugendstil winkelpand

Markt 7, vooral bekend als woning en zaak van musicus Gijsbert van Zanten. Het pand is verrezen voor rekening van Dirk Hendrik Recter. Een aantal attributen uit zijn drogisterij is te bewonderen in Museum Veenendaal.

- 1906 Hendrik de Ruiters, beter bekend als Rijkkoopje, geeft opdracht voor de bouw van een groot herenhuis in de Hoofdstraat. Nu staat de Bernhard van Kreelpoort op deze plaats.
- 1912 Bouw van de Ritmeester Sigarenfabriek aan de Kerkewijk, bekend als de oude fabriek. De bouwsom bedraagt f 17.366,-. De fabriek wordt begin 1913 in gebruik genomen.
- 1915 Huize 'De Tol' aan de Kerkewijk wordt door J. de Geit in eigen beheer gebouwd. Bernardus heeft het pand wel ontworpen.
- 1921 Patrimoniums Bouwvereniging begint haar activiteiten met de bouw van woningen aan de Talmastraat.

Dan vinden we in het bevolkingsregister de naam van Adriana Lamberdina Bätz, geboren te Utrecht op 7 augustus 1877, dochter van Frans Jonathan Bätz en Adriana Lamberdina Rijkers. Na de periode Markt 2 vertrekt ze naar Hoofdstraat B17 en woont daar bij het gezin van rijksveearts Jan Harp en Geurtje Brak. Zij trouwt op 9 augustus 1900 met Theodorus Franciscus Both, onderwijzer, geboren in Veenendaal op 26 april 1872. Ze verhuist eerst naar Hoofdstraat B 20 en later naar Ruurlo waar haar man schoolhoofd is. Op 26 februari 1898 komt uit Utrecht de onderwijzeres Christina Adriana Cornelia van Buuren bij haar wonen. Niet lang, want zij vertrekt op 5 juni 1899 weer naar Utrecht. In het bevolkingsregister periode 1901/1910 wonen Verhoeff en zijn gezin nog steeds in één van de woningen, maar de nummering blijkt veranderd en nu staat er Markt B 330/B 344. De constante wijziging van huisnummers

De Markt, circa 1920. De Oude of Salvatorkerk met de woningen aan de noordzijde van de Markt (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

blijkt een zeer complicerende factor bij dit soort onderzoeken te zijn. Het is onduidelijk waarom toch zo frequent een wijziging van huisnummering is doorgevoerd. Zelfs tijdens een tienjarig tijdvak gebeurt dit.

Scheiding en deling.

Op 6 december 1906, na het overlijden van Dirk van Woudenberg, vindt er een scheiding en deling van zijn eigendommen plaats en wordt de woning aan de Markt / hoek Hoofdstraat toegewezen aan Nicolaas Clement Verhoeff. Hij verwerft drie aaneengelegen woonhuizen met erven, tuin en weg aan de Hoofdstraat en de Markt, sectie B nummers 1272, 2512, 2513, 2514 en 2515 groot 8 are en 29 centiare voor de prijs van 13.500 gulden.

De latere woning Markt 3 is in de periode 1901-1910 vernummerd van B329 naar B 321. In 1901 koopt Pieter Cornelis van den Bosch via een openbare veiling in hotel De Korenbeurs een pakhuis met tuinkamer, keuken en bovenhuis met het altijddurende erfpachtrecht aan de grond, het erf en de tuin aan de Markt, kadastraal bekend sectie B nummer 2648. De grootte is 1 are en 66 centiare. De erfpacht moet worden betaald aan de Hervormde Kerk te Veenendaal. Het bovenhuis met tuinkamer, keuken en tuin is mondeling verhuurd aan de heer Hendrik van Burken voor honderd gulden per jaar en het pakhuis aan de heer Pieter Cornelis van den Bosch tot 31 januari 1903 voor vijftig gulden per jaar.

We gaan naar 1910 terug, naar het huis waar de familie Verhoeff woont.

Failiet

Nicolaas Clement Verhoeff is kassier en commissionair in effecten en oefent dit bedrijf vanuit zijn woning uit. Het gaat om het incasseren van wissels, het aan- en verkopen van effecten, het inwisselen van vreemde waarden en het plaatsen van gelden á deposito en op prolongatie. Het gaat niet goed met zijn bedrijf en op 10 september 1914 wordt hij failliet verklaard. Op 28 juli 1915 wordt het herenhuis op de hoek van de Markt geveild en namens de bankiers uit Utrecht Huydecoper en Van Dielen aangekocht voor de prijs van f 10.677,58 en een halve cent. Uit de Amerongsche Courant van woensdag 8 september 1915:

Zoals men weet, is in de vorige maand, bij openbare veiling, het ruime en geheel voor kantoor en woonhuis ingerichte pand aan de Markt, hoek Hoofdstraat, aangekocht door de Bank van Huydecoper en Van Dielen te Utrecht die hier den laatste tijd een filiaal gevestigd had. Thans bericht zij, dat zij met aanvang van 6 dezer een bijkantoor zal openen in genoemd pand, waar zij hun clientéle geheel naar eisch zal kunnen bedienen en hen te woord staan, die inlichtingen wenschen op financieel gebied, op welk gebied hier en in omliggende gemeenten blijkbaar heel wat omgaat.

Op 7 oktober 1915 betreft het gezin van Pieter Cornelis de Maar de woning. De Maar is directeur van de Rotterdamsche Bank. Het gezin komt uit Barneveld. Gerrit Veldkamp gaat op 5 augustus 1921 de Rotterdamsche Bank leiden. Hij wordt in 1934 opgevolgd door J. Spilger.

Tot slot melden we nog dat W.A.J. van Son op 25 april 1913 vergunning kreeg om een fotografisch atelier te plaatsen in het pand Markt 3 en dat Piet van den Bosch het pand in 1922 verbouwde tot winkel. Hij verkocht er bedden, matrassen en tapijten. En zoals al gemeld kwam er later de muziekwinkel van Bertus van Hees in.

Bronnen:

Gemeentearchief Veenendaal, akten van de burgerlijke stand en bevolkingsregister.

Archief notaris D. Sandbrink, gedeponeed in het Gemeentearchief Veenendaal.

Manen, D. van, *Een aanzienlijk vlek in 't Stichtse*

Beek, T. van, *Terug naar het dorp. Veenendaal, het dorp dat een stad werd.* Veenendaal 2006.

Geschiedenis van Veenendaal, delen I en II. Veenendaal 2001.

Bouwplan voor melkwinkeltje in Gelders Veenendaal in 1935 met bijzondere funderingswijze

In 1935 kwam er bij het gemeentehuis in Ede een plan binnen voor het bouwen van een melkwinkeltje in Gelders Veenendaal. Dat was toen nog Gemeente Ede. Kadastraal Gemeente Geldersch Veenendaal, sectie C, nummer 1316.

De aanvrager was S. Schoeman, toen wonende aan Benedeneind 177 te Geldersch Veenendaal.

Het bedoelde bouwterrein was gelegen op het erf van een boerderij, vlak aan de Grift en een aftakkend water, aan het Benedeneindsche Pad. En dan ook nog vlak bij een brug. Op de situatietekening is een en ander duidelijk aangegeven. Een betrekkelijk laag gelegen bouwplaats, met hoge grondwaterstand. Dat was vrij zeker de reden dat de ontwerper, A.P. Bogerd, architect te Veenendaal, heeft gekozen voor een bijzondere manier van funderen van dit gebouwtje, namelijk *fundering op spaarbogen*. Daarover gaat dit stukje.

Fundering op spaarbogen

In het leerboek *Bouwkunde*, deel II, uit de bekende reeks van Jellema, Meischke en Muller, Delft, uitgeverij Waltman 1954, die ik gebruikte, lees ik op blz. 21: "Ligt de vaste laag nog dieper [dan 2 m], tot ongeveer 4 m beneden het maaiveld, dan kunnen we bezuinigen door toepassing van een pijlerfundering of fundering op spaarbogen, waarbij de aanleg wél komt op de vaste laag, maar in de fundamentmuren openingen worden gespaard, beneden het maaiveld afgedekt door bogen of balken."

Op de tekening van dit melkwinkeltje staat de diepte van de vaste laag ten opzichte van het maaiveld aangegeven op 1,15 m diepte. Op deze bouwplaats diep genoeg gelegen om deze werkwijze voor te schrijven.

Voor dit kleine gebouwtje was vrij zeker het gebruik van heipalen te kostbaar; reken om te beginnen maar eens op de aan- en afvoerkosten van een heistelling. Ook zal de beperkte ruimte op het erf een (grote) rol hebben gespeeld.

In dat leerboek staan er ook nog een paar ver-

duidelijkende tekeningen bij (op blz.42).

De dikke horizontale lijn geeft het maaiveld aan; de rest van de constructie eronder bevindt zich in de grond.

Volgens de tekening van deze bouwvergunning heeft men op de vier hoeken een fundering gemaakt en ook nog telkens één er tussenin onder de buitengevels.

Let op: deze buitengevels waren slechts een halve steen (11 cm) dik. In de winter zal dat winkeltje erg koud zijn geweest!

Door:
Theo
Boessenkool

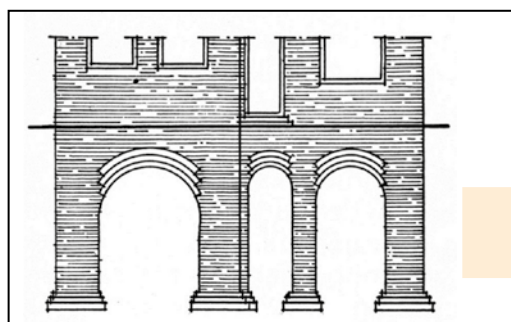
De situatietekening (collectie Th. Boessenkool)

Verder valt op dat de bogen op deze tekening een zuivere halve cirkel vormen. Daarmee werd de spatkracht in deze constructie tot een minimum beperkt. In de vrij zeker vrij slappe bodem ter plaatse was dat verstandig.

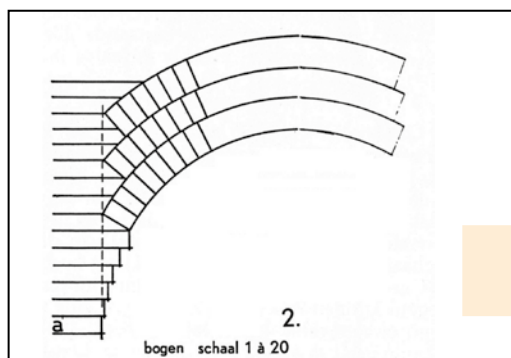
Bij de uitvoering zal men achtereenvolgens de

De bouwtekening in blauw (collectie Th. Boessenkool)

De funderingsboog (collectie Th. Boessenkool)

De funderingsboog (collectie Th. Boessenkool)

plaats voor de fundering en de pijler hebben uitgegraven tot aan de vaste laag; de zandlaag. Daarna werd elk funderingsdeel tot in de boog opgemetseld.

Dan kon de pomp - vrij zeker een handpomp - na het verharden van dat metselwerk naar het

volgende deel worden verplaatst en de bouwput ter plaatse gedeeltelijk worden dichtgegooid. Vervolgens kon men het metselwerk van de verbindende bogen completeren en ophalen tot boven maaiveld. Daarna volgde tussen de muren het aanvullen met schoon zand voor de bestrating van deze winkelruimte. Want op de tekening staan alleen de zolderbalklaag en de kapconstructie in hout aangegeven. Daarna volgde de bouw van de buitengevels met de nodige kozijnen, de zolderbalklaag, muurplaten, topgevels en kapconstructie.

Vergunning verleend

Het boek *Register Bouwvergunningen* uit 1935, dat zich ook in het archief van Ede bevindt, geeft aan dat de geraamde bouwkosten f 350,- bedroegen.

En dat er geen bezwaren waren die het afgeven van de vergunning zouden belemmeren.

De plaats van dit gebouwtje en ook van de belendingen kan niet meer worden teruggevonden. De loop van de Grift, Valleikanaal, is deels verlegd. Misschien lopen nu het huidige fietspad langs het kanaal, de Groeneveldselaan / Polderweg en de Prins Clauslaan allemaal wel vlak bij de hierboven besproken locatie.

Wie herkent wie?

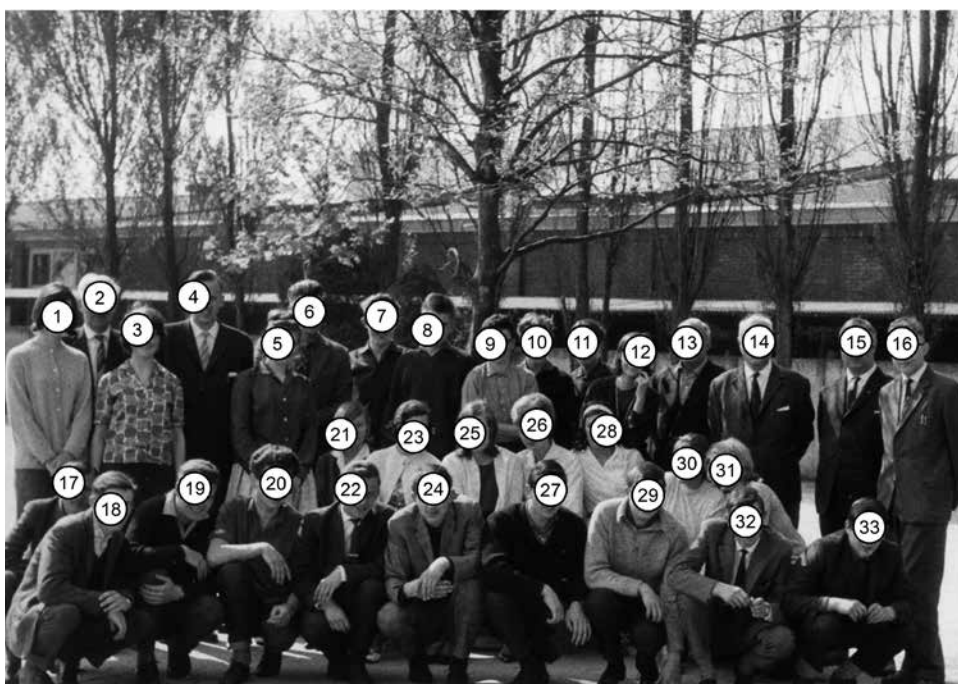
In het documentatiecentrum hebben wij inmiddels ca 5300 items gearchiveerd waarvan het grootste gedeelte foto's zijn. Wij willen graag de namen van de personen die op deze foto staan weten, zodat we deze in het archief kunnen vermelden. Wij hopen dat u ons hierbij wilt helpen.

Door:
Hennie Henzen

Ook liggen er in het documentatiecentrum een aantal mappen met schoolfoto's van diverse scholen waar wij ook nog namen bij zoeken, komt u ook eens gezellig onder het genot van een gratis kopje koffie kijken of u iemand herkent. En wie weet ontdekt u uzelf ook nog op een van de vele foto's. Graag van bovenstaande foto een opgave van de namen aan de redactie onder vermelding van: Oud Veenendaal juni 2016 Examenklas 1963 Koningin Juliana ULO. Per mail via info@oudveenendaal.nl of per post aan Ineke van Schuppen, Eekwal 3, 3904 DL Veenendaal.

S.v.p. bij de te herkennen naam ook het nummer vermelden.

Het laatste woord

Al vele jaren wordt in Veenendaal de Open Monumentendag georganiseerd. Het comité dat de organisatie van dit evenement voor haar rekening neemt, doet dit met grote inzet en groot enthousiasme. Sinds een paar jaar maakt dit comité onderdeel uit van onze Historische Vereniging. Ook wordt deze dag voor de derde keer samen met het Architectuurcentrum in Veenendaal georganiseerd, omdat we op deze dag aandacht schenken aan de Dag van de Architectuur.

Door:
Het bestuur

Deze combinatie van de Dag van de Architectuur en Open Monumentendag, met dit jaar als thema *Boeren, burgers en buitenlui*, is ons heel goed bevallen en is een verrijking voor het inzicht in de monumenten die Veenendaal rijk is. De meeste rijksmonumenten in Veenendaal zijn opengesteld. We noemen hier onder andere de beide molens en de Oude Kerk op de Markt waar de nodige activiteiten zullen plaats vinden. Al een aantal jaren geven wij een speciale krant uit waarin een beschrijving van diverse monumenten is te vinden en ook het uitgebreide programma voor deze dag staat afgedrukt. Wij hopen van harte dat er weer veel bezoekers bij de diverse evenementen op **zaterdag 9 september a.s.** komen. U bent allen van harte welkom.

Wij zien uit naar de komende ledenbijeenkomst. We begroeten dan een oude bekende nl. Martin

Brink en wij kijken nu al uit naar zijn voordracht "Museumstukken en meer". Het belooft een verrassende avond te worden.

We hopen elkaar dus weer te zien op

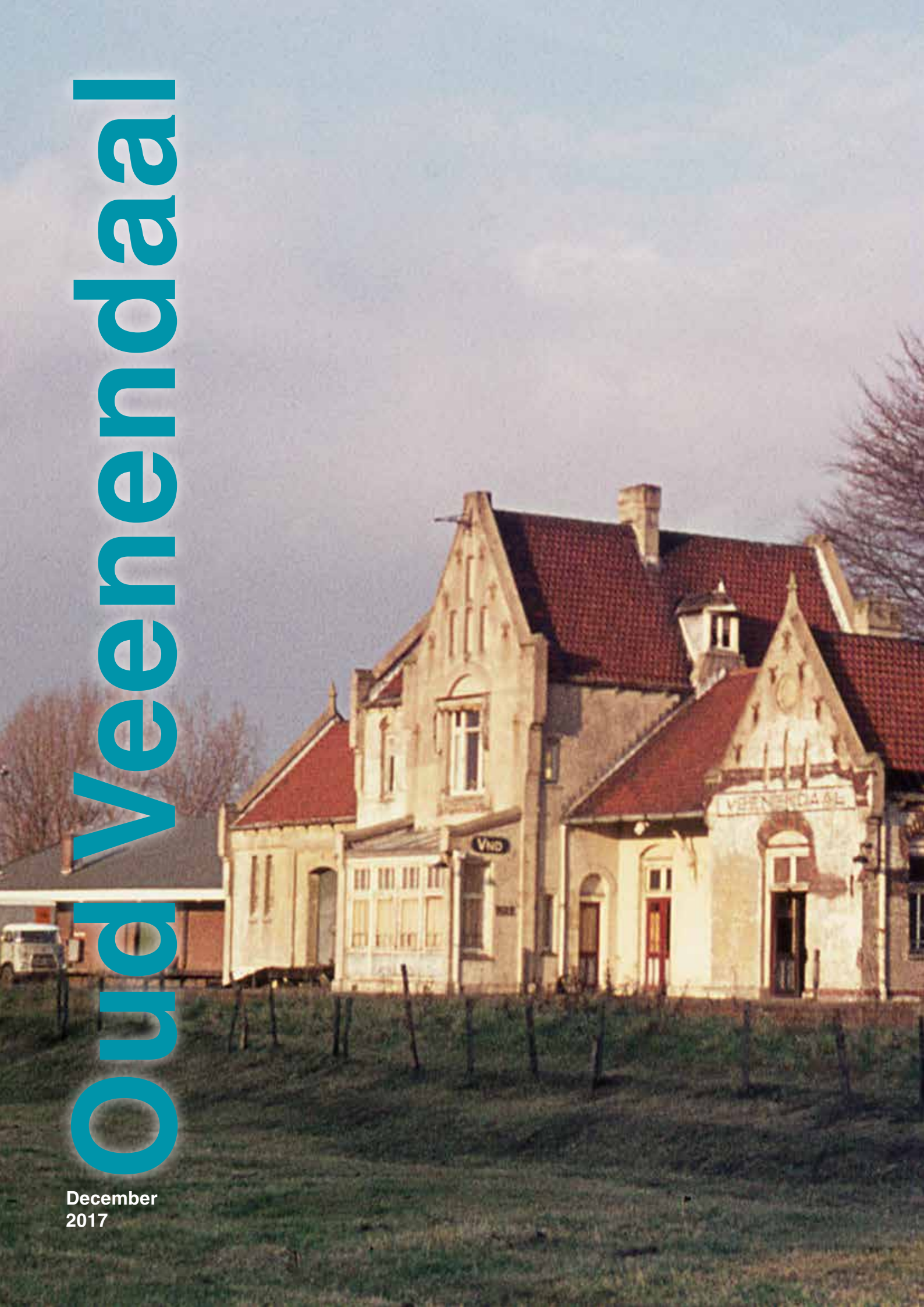
- **Donderdag 21 september 2017**
- **Ledenbijeenkomst HVOV**
- **Martin Brink**
- **Eltheto, Fluiterstraat 2**
- **Aanvang 19.45 uur**
- **Inloop vanaf 19.15 uur**
- **Toegang gratis**

Noteert u ook alvast de laatste geplande bijeenkomst op 14 december 2017: de welbekende foto en filmavond onder leiding van Hennie Henzen.

Iets anders waar we hier aandacht voor vragen is ons ledenbestand. Gelukkig zijn we een bloeiende vereniging met veel activiteiten en hebben we heel veel vrijwilligers die zich met hart en ziel voor onze vereniging inzetten. Dat neemt echter niet weg dat ons ledenbestand de laatste jaren toch iets is teruggelopen en daar zouden we graag verandering in willen brengen. Daarom hebben wij, als bestuur, besloten in het najaar een ledenwerfactie op te zetten om te proberen ons ledental richting de duizend leden te krijgen. Daarvoor hebben wij u die al lid bent natuurlijk nodig om hieraan mee te werken. En wat het leuke hieraan is: als dank voor het aanbrengen van een nieuw lid ontvangt u een leuk verrassingspakket en een USB stick met schitterend uniek oud Veenendaals fotomateriaal. Ook gaan we onder de aanbrengrers van nieuwe leden vijf stadswandelingen verloten. Al met al, denken wij, voldoende reden om ons allemaal in te zetten om het ledental op het gewenste peil te brengen. In deze septemberuitgave treft u een kaart aan waarop u een nieuw lid kunt aanmelden. Natuurlijk kunt u het lidmaatschap ook aanmelden via e-mail of door het invullen van het invulformulier op onze website. Alvast bedankt voor uw inzet.

Oud Veenendaal

December
2017

Inhoud

86

De redactie

Om te beginnen

87

A.J. van Dijk

De Oude of Salvator-kerk

93

De redactie

Kennismaken met Noortje van Hofwegen

95

T. Stol

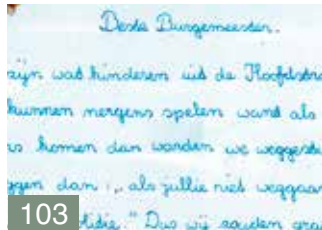
Het begin van de bewoning in Veenendaal

100

J. de Vries

'Een seer groete steen recht in die scheiding'

103

N. van Hofwegen-van Amerongen en J van den Berg-van Wakeren

Uit het Gemeentearchief van Veenendaal

105

H. Henzen

Wie kent wie?

107

Het bestuur

Open Monumentendag

109 'Museumstukken en meer' - 110 Herdenking Harold Frederick Wakeman
111 Ingezonden brief - 112 In naam der wet - 113 Het laatste woord

Colofon

32^e jaargang, nummer 4
verschijnt 4 maal per jaar

REDACTIE

Bas van Kooten
Ineke van Schuppen
Cor Slok
Willy van der Vliet
redactie@oudveenendaal.nl

BESTUUR

A. van den Bos, voorzitter
Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen, secretaris
A. Ike, notulist
H.C. de Kleuver, penningmeester
A.K. van Kooten
B. van Kooten
A.A. Slok
Mevr. W. Wienecke-van Schuppen

Secretariaat:

Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
Eekwal 3, 3904 DL Veenendaal
Telefoon 0318 51 10 66
info@oudveenendaal.nl

Ledenadministratie:

A. Hempenius
Kees Stipplein 52
3901 TP Veenendaal
Telefoon 0318 51 38 79
ledenadministratie@oudveenendaal.nl

Financiële administratie:

Berry Henzen
MacBridestraat 51, 3902 KK Veenendaal
Telefoon 0318 52 74 91 (na 19.00 uur)

Werkgroepen en commissies:

A.K. van Kooten
Componistensingel 107, 3906 BV Veenendaal
Telefoon 0318 55 36 44

Website:

www.oudveenendaal.nl

Documentatiecentrum:

De Cultuurfabriek
Kees Stipplein 78, 3901 TP Veenendaal
Telefoon 0318 58 26 68
documentatiecentrum@oudveenendaal.nl

Afbeelding omslag

Het stationsgebouw van Veenendaal, 1975
(foto Henk Mark, collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Openingstijden:

Dinsdag van 13.00 tot 16.00 uur
Donderdag van 13.00 tot 16.00 uur
Zaterdag van 10.00 tot 13.00 uur
Of op afspraak: 06 54 91 19 91

Bank:

IBAN: NL 62 RABO 0 395110106, t.n.v.
Historische Vereniging Oud Veenendaal

De contributie bedraagt € 22,- per jaar.
Losse nummers van dit blad € 7,-.
Het lidmaatschap van de vereniging loopt gelijk met het kalenderjaar.
Opzegging alleen schriftelijk en tot een maand vóór het begin van het nieuwe verenigingsjaar.

Ontwerp, opmaak en druk:

Henzen ontwerp & communicatie,
Veenendaal

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN: 0926-2857

Om te beginnen

Allereerst een hartelijk welkom aan alle nieuwe lezers van ons blad. De ledenwerfactie die in ons vorig blad werd aangekondigd heeft vrucht afgeworpen: meer dan vijftig nieuwe leden en dus ook lezers.

Wanneer het einde van het jaar in zicht komt, willen mensen die iets goed te maken hebben de daad bij het woord voegen om met een schone lei het nieuwe jaar te beginnen. Dit geldt ook voor de redactie van ons blad. De beloofde reacties op het artikel over meester Augusteijn staan in dit laatste nummer van 2017. We zijn

Meester Augusteijn was een lange, statige man (collectie H. Buiten-Augusteijn)

de heer Slik dankbaar voor de aanvullende gegevens uit de eerste hand. Wanneer er geen ooggetuigen meer zijn om de geschiedenis door te geven, is men afhankelijk geworden van een goede archivering. Dat was in Veenendaal in de goede handen van Gert Groenleer.

Na zijn vertrek bleef het Gemeentearchief zonder archivaris verweesd achter. Met de benoeming van Noortje van Hofwegen als nieuwe archivaris, is er aan deze periode een einde gekomen. In dit nummer kunt u op twee manieren kennis maken met Noortje. Bas van Kooten was nieuwgierig, zocht Noortje op en stelde de vragen die op zijn lippen brandden.

Het interview met Noortje vindt u in dit nummer. De andere manier om Noortje beter te leren kennen is haar bijdrage lezen, die ze samen met Janneke van de Berg voor ons blad heeft geschreven.

De archiefstukken bij het artikel over 'De steen' van de heer J. de Vries bewijzen het nut van een goed archief. Dat wil niet zeggen dat onderzoek er gemakkelijker op wordt, in tegendeel: het eist veel studiezin en doorzettingsvermogen. Dat geldt ook voor het artikel over het orgel van de Oude Kerk.

Verder kan archiefstudie tot verrassingen leiden. Dat blijkt uit het artikel van Taeke Stol over de eerste bewoners van Veenendaal. In 2019, het Gilbert van Schoonbekejaar, wordt het ontstaan van Veenendaal grootscheeps gevierd. Omdat de grondlegger van Veenendaal uit Antwerpen komt, worden de festiviteiten samen met een commissie uit Antwerpen voorbereid.

Voordat de mythevorming rond de figuur van Gilbert van Schoonbeke al te grote vormen aanneemt is het goed om eerst kennis te nemen van de bevindingen van Taeke Stol.

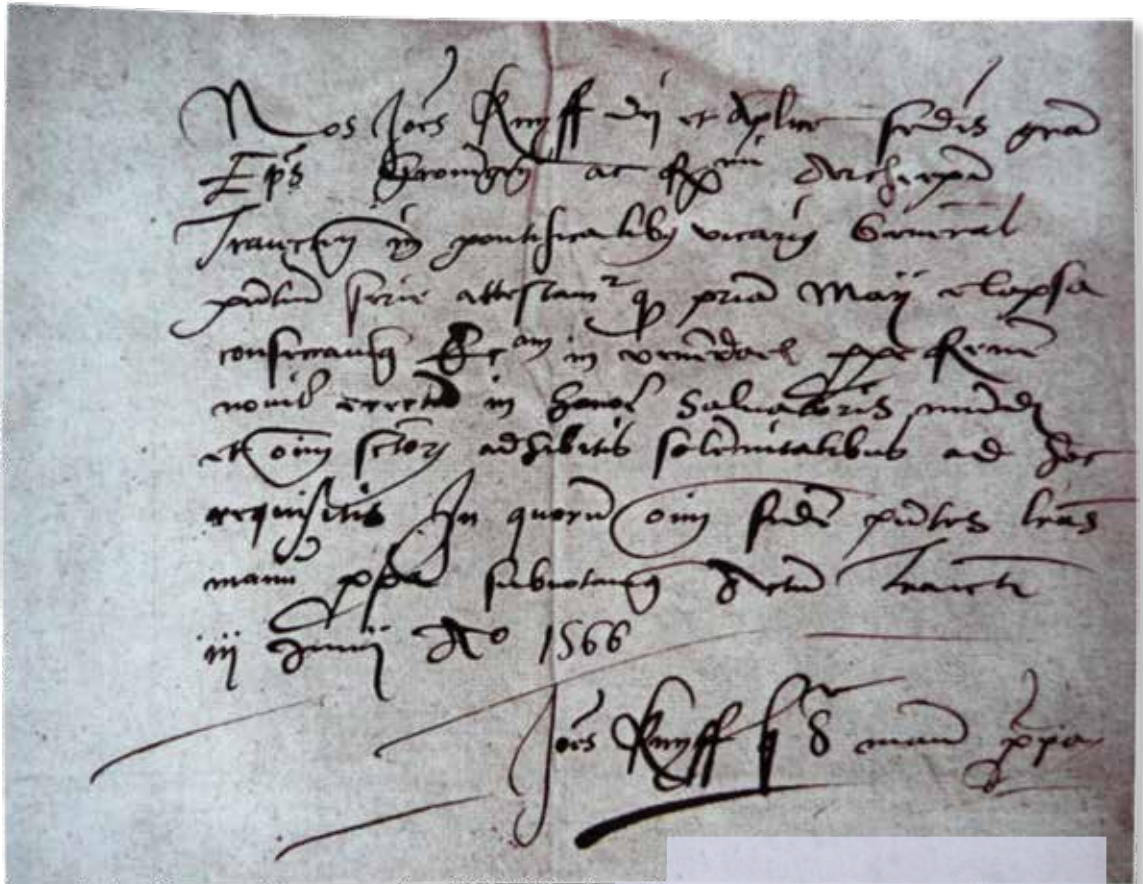
Feit is dat Veenendaal ooit klein is begonnen, maar nu uitgegroeid is tot een plaats van aanzien. En dat is een feestje waard.

Door:
De redactie

De Oude of Salvatorkerk

Vorig jaar was het 450 jaar geleden dat de Oude Kerk op de Markt gewijd werd. Hieraan is op verschillende plaatsen al aandacht besteed. Wij ontvingen kort geleden nog een gedegen beschrijving van de geschiedenis van deze kerk van de hand van onze plaatsgenoot de heer ArieJan van Dijk.

Door:
ArieJan van Dijk

Wijdingsacte opgesteld op 3 juni 1566. (collectie Veenraadsarchief, Gemeentearchief Veenendaal)

Het ontstaan

Aan de noordoostelijke voet van de Emminkhuizerberg heeft het huis "Emmickhuysen" gestaan. Oudste vermelding van dit huis dateert van 1309. In 1433 werd het geschonken aan het Kartuizerklooster Nieuwlicht bij Utrecht. In 1535 bouwden ze 'op de berg' een kapel, gewijd aan Sint Salvator: de Latijnse naam voor Verlosser. Reeds in 1549 gaf Albert van Egmond van Merestein, als landcommandeur van de Duitse (Rhenense) orde, de noodzaak van een parochiekerk in de nieuwe woonkern aan de Grift in de Rhenense venen aan. In 1552 deed men het verzoek aan de Regentes voor de bouw van de kerk voor *tsimpel grove volck int cristen gelove*.

In 1562 trok een delegatie van de veengenoten naar Utrecht in de hoop dat de Kartuiser

monniken het gunstig gelegen gebied het Grote Veenloo zouden afstaan voor de bouw van een kerk in het veenontginningsgebied. Ondanks de meegenomen tien kannen wijn om het verzoek kracht bij te zetten, besloot de kloosterleiding het gebied niet te verkopen. Later dat jaar werd de heuvel het Kleine Veenloo voor achtentwintig goudstukken aangekocht van eigenaresse Elisabeth van Scayck (weduwe van Dircx van Bredevelt) voor het bouwen van de *Veenkerck en het Merctvelt*, waarvan akte: 18 maart 1562. Bekostigd door onder andere de veengenoten uit de opbrengst van contributie op het gebruik van de Grift en diverse schenkingen werd in 1563 begonnen met de bouw van een bakste-

nen kerk (de eerste steen van het 'fondeersel' werd gelegd door Thomas Gramaye en Jan Colvo) van 30x12 meter, verdeeld over zeven traveeën. Het laatgotisch schip kreeg per travee trek balken en steunberen en het dak werd door geldgebrek belegd met drie vimmen (driehonderd bossen) riet. Later werd vanwege het stof in de kerk een houten tongewelf aangebracht. Lubbert van Compostel, handelaar in lood, leien en nagelen, moest in 1565 namens de veengenoten op zoek naar *goede luyden van eeren* die de ramen van de kerk wilden bekostigen. 'Vyftich sparren' hout voor het dak van de kerk werd al in 1555 geschonken door de veeneigenaar Heer van Zevenbergen. Mr. Jacob van Beusichem schonk een gebrandschilderd raam en een antependium (voorhangsel) voor het hoogaltaar. Nog een gebrandschilderd raam kwam van Dirk van der Lawick. In de muur van de kerk werd een 'sacramentshuijs' gemetseld. Voor een kerktoeren was geen geld meer voorhanden zodat de oostgevel werd voorzien van een eenvoudige luistoel met klok.

De kerk

Op woensdag 1 mei 1566 werd de kerk geconsecreerd als 'Sint Salvator' door de bisschop van Groningen Johannes Knijff, vicaris generaal van de aartsbisschop van Utrecht.

Over het hoofdaltaar in de kerk wordt verder niets vermeld. Wel wordt melding gemaakt van de altaarsteen die geleverd werd door de 'Prekers in Utrecht'. In 1567 werd de kerkmeesters opgedragen een stenen oven in de kerk aan te brengen en moesten er zitplaatsen voor de vrouwen worden gemaakt. In 1576 is er sprake van het maken van 'een verdeck off een gehemelt' boven de preekstoel. In 1589 komt er op de kerk een nieuw dak. In 1599 krijgt de kerk een torenuurwerk, een tweedehands van de kerktoeren van Eck en Wiel, met een eenvoudige wijzerplaat met een wijzer. In 1605 krijgt de kerk weer een nieuw dak van leien. In 1607 wordt de lui-stoel vervangen door een houten toren. In 1610 wordt de kerk van binnen geschilderd en worden de 'thien geboden' opgeschreven. De eerste pastoor was Cornelis Gerritsz Wamaer (1566-1578). Na hem dienden tot aan de plaatselijke overgang naar de 'Veensche' Reformatie in 1592, Jan P. v. Baecx (1578-1580) en Adriaen v.d. Ameijde (1578-1591). De naam 'Venendael' wordt voor het eerst genoemd in de wijdingsakte van de kerk en vastgelegd in een oorkonde, gedateerd 3 juni 1566, met de woor-

Johannes Knijff. (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

den: *Consecravimus Ecclesiam in Venendael*. Daarvoor was de naam 'Het Veen' gebruikelijk.

Het koor

Rondom de St. Salvator kapel bij de Emminkhuizenberg ontstond tegen verwachting in nauwelijks bewoning, mede doordat er een woonkern ontstond rond de 'Nieuwe Veenkercke'. De kapel werd overbodig. Toen de Kartuizer monniken hem daarom afbraken, kregen of kochten de veeneigenaren de stenen van de kapel en hebben deze later in het nog te bouwen koor verwerkt. Dit koor, van 10 x 8 meter met een driezijdige afsluiting en voltooid in 1572, werd, in tegenstelling tot het kerkschip, voorzien van stenen kruisribgewelven en rondboogvensters met bakstenen vorktraceringen. In 1589-1590 blijkt dat Thomas Both een oude klok van de kerkmeester in Veenendaal verkoopt voor f 20,-. Deze klok vervoert men met paard en wagen naar Utrecht en een nieuwe klok wordt in Veenendaal afgeleverd voor f 3,14

De Reformatie

Pasen 1577 werd op gebruikelijke wijze gevierd en een half vat bier gekocht *tot behoeff vande Sangers int Coir om beter te Choer te comen*. Vervolgens werd dat jaar de kerk stilzwijgend gezuiverd van de symbolen van de 'Oude Religie'. In 1580 werd in de provincie Utrecht de katholieke eredienst verboden. Echter, veel adellijke families bleven de katholieke geloofsleer trouw. Ook in Veenendaal? In 1590 stagneerde de dienst in de kerk. De pastoor

deed wegens ouderdom en zwakte waarschijnlijk geen dienst meer en vertrok in 1591.

Op dinsdag 2 maart 1592 werd de eerste predikant aangesteld: ds. Dirk Rogge, wiens Latijnse naam nog Theodorus Siligineus was, komend van Leerdam. Een predikant die zich gedroeg *na de Christelijke ceremonieën ende gebeden, achter den Catechismus staende*. Drie jaar later begroef hij zijn vader 'in der kercke' en in 1610 vertrok of stierf hij. Hij werd opgevolgd door ds. Gerardus Helmichius, wiens pastorie in 1629 werd verwoest. Nadat hij waarschijnlijk aan de pest bezweken was, kwam in 1637 zijn opvolger, ds. Jacobus Ph. Berchman. Nadien zijn tot heden meer dan tachtig predikanten aan de Hervormde Gemeente van Veenendaal verbonden.

De Kerk de eeuwen door.

De kerk kreeg de eeuwen door veel te verduren; de Tachtigjarige Oorlog, opstanden en rampen. In 1577 waren de muren van het kerkschip al aan een grondige opknappbeurt toe. In 1595 bleek het gebouw zelfs gereinigd te moeten worden, mogelijk vanwege de stormvloed.

In 1631 werd het *toornste op de kerck* van het Agnietenklooster uit 1470 in Rhenen, door Frederik van de Palts aan de Veenkerk geschonken. Hij had het Agnietenklooster laten afbreken en op die plaats het Koningshuis laten bouwen. Het torentje werd midden op het dak

De kerk rond 1750 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

van de kerk geplaatst. Ds. Gerardus Helmichius beleende het geld daarvoor. Tot 1891 stond deze waarschijnlijk meer dan vierhonderd jaar oude toren op het dak. In 1637 schonk de kerk

De kerk rond 1750 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

van Rhenen *een goede stercke predickstoel met een seer bequame witte stenen voet in plaats van onse, die seer out ende vervallen was*. In 1683 kwam er bij een omvangrijke restauratie een geheel nieuw dak op de kerk. De goede leien van het grote dak verhuisden naar het dak van het koor en het grote dak werd belegd met tienduizend 'blauwe' pannen, afkomstig uit Vijfhuizen. In 1690 kwam er een nieuwe 'indrukwekkende' veenraadsbank: 3,6 m breed, 7 panelen en een toog erboven.

In 1700 kwam er een nieuwe preekstoel en in 1733 werd de vloer in de kerk vervangen. In de periode daarna volgden meer aanpassingen: 1750/1754 - een nieuwe eiken preekstoel met koperen lezenaar, een doophek en gezangborden. 1764/1765 - een nieuwe kerkklok. 1774 - dakruiter voorzien van klok van Pieter Seest. Door de gestage groei van de gemeente werd in 1753 de kerk vergroot met een noorder- en zuidtransept over de eerste twee traveeën van het kerkschip. Datzelfde gebeurde in 1835 over de twee volgende traveeën en in 1906 opnieuw waardoor de huidige grondvorm ontstond.

In 1891 werd de houten dakruiter vervangen door een uit steen opgetrokken deel van de toren tot 2 meter boven de nok van het dak van de kerk en opnieuw voorzien van de oude wijzerplaat. Daar bovenop een achtkantige dakruiter en spits van circa tien meter hoog. De haan reikte dan bijna dertig meter boven het hoogste punt van de markt uit. *Het werk zal niet weinig bijbrengen tot versiering van de kerk aldus de plaatselijke courant*.

Vanaf 1574 is er hoofzakelijk *in der kercke* (102 graven) en op het Choor (25 graven) begraven

en vanaf 1622 tot 1812 hoofdzakelijk voor de *kerrick*. Door de wet op het begraven in en rondom kerken en in woonkernen werd vanaf 1829 op het *Heuveltje*, Kostverloren, begraven. Rouw- en wapenborden, evenals de grafzerken zijn helaas later uit de kerk verdwenen.

De kerk vandaag

Bij de omvangrijke restauratie van 1961 tot 1 november 1962 zijn geen grafzerken meer aangetroffen. Waarschijnlijk waren de graven in en rond de kerk al in de 19e eeuw geruimd nadat de nieuwe begraafplaats was aangelegd. De hardstenen vloer werd vervangen door een vloer van Noorse leisteen. De in 1891 tot toren verhoogde luistoel, waarin mogelijk het torentje van het middendak werd verwerkt, werd weer verlaagd. Van het kerkship in de achterste travee en het koor werden de vensters gereconstrueerd. De trek balken in de kerk werden met 'sjabloon' beschilderd. De kerk werd opnieuw wit gepleisterd en de consistorie uit 1890 maakte plaats voor bijpassende nieuwbouw. Helaas werd onder leiding van architect Van Essen en onder toezicht van Monumentenzorg de binnenzijde van de kerk geheel gestript,

De Markt met de in 1566 ingewijde Oude of Salvatorkerk met rechts de Hervormde pastorie. Op de voorgrond de Wilhelminaboom. Geheel rechts is nog een deel van de Achterkerkstraat zichtbaar, circa 1930 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

te bouwen was de Veense bouwcommissie al te gortig en werd gelukkig genegeerd, mede om financiële redenen. In 2013 werd de toren gerestaureerd en de klokkenstoel vervangen en ter gelegenheid van het 450 jarig bestaan werd in 2016 een fraai smeedijzeren hek rondom de kerk geplaatst.

De Oude Kerk in 1950 (Collectie Gemeentearchief Veenendaal)

volgens zestiger jaren in zwang, en gingen van het interieur de lambrisering, doophek (uit vermoedelijk 1750) en kerk- en herenbanken waaronder ook de historische Veenraadsbank (uit vermoedelijk 1690) verloren. Het dringend advies van de Landelijke Bouw- en restauratiecommissie van de Hervormde kerk om het koor te behouden en de rest af te breken en nieuw

Het kerkinterieur en meubilair

Bij de jongste restauratie- en schilderwerkzaamheden eind twintigste eeuw werden de hoofdpilaren en wandpilasters in een bruine marmer-imitatie beschilderd. Hiermee kreeg de

kerk zijn huidig aanzien, sober maar sfeervol. Van het historisch interieur bestaan helaas alleen nog de preekstoel, de vierde, uit 1750, rustend op een stenen voet van een mogelijk eerder doopvont, de koperen lezenaar uit 1754 waarop de statenbijbel ligt, de zandloperhouder van circa 1700 en de gezangenborden uit de achttiende eeuw. De kerkenbanken dateren van de restauratie in 1962.

De orgels

Het "eerste" orgel

Het eerste orgel werd in 1866 geleverd door Petrus van Oeckelen & Zonen. Aan een bestaand orgel uit de 17e eeuw, bestaande uit hoofd- en rugwerk, werd voor Veenendaal een zelfstandig pedaal toegevoegd, alsmede de gebruikelijke Van Oeckelen zij-ornamentiek. Nadat het West-Friese Lambertschaag op 23 mei 1866 bedankte voor dezelfde aanbieding vanwege 'te groot in omvang', kocht Veenendaal het orgel.

Op vrijdag 9 november 1866 werd het orgel door de commissie overgedragen aan de Kerkvoogdij. De collecte bij de inwijding door organist Klimmerboom bedroeg *f* 64,70. Het

resterende tekort van *f* 115,01 werd door de commissieleden uit eigen middelen aangezuiverd.

Dispositie:

Hoofdwerk: Bourdon 16' Prestant 8' Holpijp 8' Octaaf 4' Spitsfluit 4' Octaaf 2' Mixtuur Trompet 8' Rugwerk: Prestant 8' Holpijp 8' Viola di Gamba 8' Fluit 4' Woudfluit 2'

Pedaal: Violon 8' Subbas 16' Holpijp (*Bourdon*) 8' Bazuin 16' Trombone 8'

Stomme registers: Afsluitingen, Koppelingen, Ventiel.

Organist in 1885 was de heer Goverts.

In 1922 moest dit schitterende historische orgel helaas wijken voor een hedendaags instrument. Een intensieve zoektocht heeft de herkomst van dit orgel helaas niet achterhaald. Alle eerder gedane suggesties ten spijt. Zeventiende-eeuwse orgelbouwers zouden Andreas de Mare en/of Antony Waelckner of Hendricus Huisz geweest kunnen zijn, zoals van het gelijkende orgel van Noordwolde en de hoofdwerkkas van 't Zandt. Arp Schnitger is, gezien de frontindeling/opbouw, onwaarschijnlijk. In de werkljst van A.S.J. Dekker komt het orgel na afbraak in Veenendaal niet meer voor, wat zou betekenen dat de kas verloren ging en het pijpwerk wellicht omgesmolten of in andere orgels verwerkt is.

Het "tweede" orgel

Het tweede orgel werd besteld op 6 oktober 1921 bij de firma A.S.J. Dekker & Zn. (Jacobus Cornelis en Jan Adriaan) uit Goes. Het is vijf maanden later in 1922 geheel (pneumatisch) nieuw gebouwd als Opus 122 (CX) voor 12.000 gulden. Het betreft een van de grootst

Orgelfabriek A.S.J. Dekker in Goes.
(collectie A.J. van Dijk)

gebouwde orgels (27 reg.) door A.S.J. Dekker. Voor het orgel stond op het uitgebouwde balkon de speeltafel opgesteld.

Dispositie:

Hoofdwerk: Bourdon 16' Prestant 8' Concertfluit 8' Fugara 8' Salicionaal 8' Octaaf 4' Solofluit 4' Octaaf 2' Mixtuur 2 2/3' 4 sterk Trompet 8' Zwellwerk: Lieflijk Gedekt 16' Principaal 8' Gemshoorn 8' Gedekt 8' Quintadeen 8' Violine 8' Aeoline 8' Vox céleste 8' Prestant 4' Fluit 4' Hobo 8' Tremulant.

Pedaal: Contrabas 16' Subbas 16' Stil Gedekt 16' (transmissie) Octaafbas 8' Cello 8' Bazuin 16'.

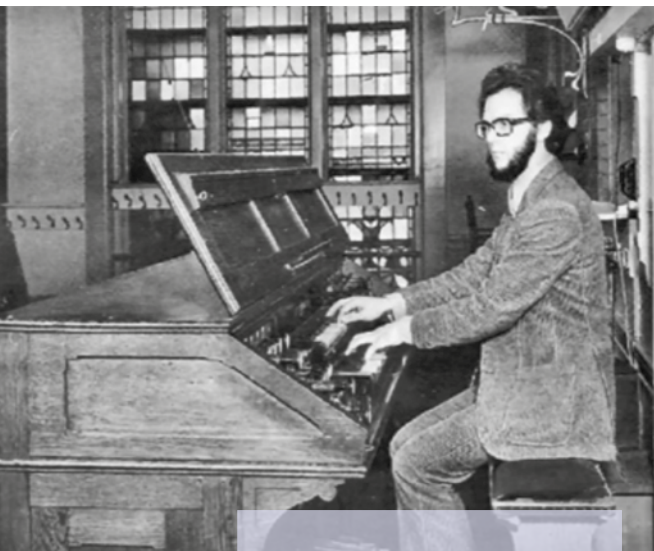
Koppelingen: I+P, II+P, II+I, Subkoppeling II+I, Superkoppeling II+I.

Speelhulpen: Vaste combinaties - twee vrije combinaties - rolzweller, enz.

Pneumatische kegelladen.

Manuaalomvang: C-g3. Pedaalomvang: C-f1.

Na de kerkrestauratie van 1962 werd het orgel door Vierdag nog gerepareerd / gerestaureerd en werd een nieuwe Mixtuur geplaatst. Naar verluid is de "klank" van het orgel dan een genoeg om te horen. Doch door de snel verslechterende conditie bleek het orgel in 1969 onbespeelbaar en moest een nieuw plan gemaakt worden. Dit resulteerde in een totale vervanging. Tot die tijd werd zolang een positief van Vierdag met vijf registers gebruikt.

Het Steenkuijlorgel in de Wilhelminakerk te Rotterdam. (collectie A.J. van Dijk)

Edoch ondanks het inferieure binnenwerk ging, met de kennis van nu, opnieuw een prachtige massieve eiken orgelkas ten prooi aan voortschrijdende inzichten en de kennis van toen van de orgelcommissie- en bouwer.

Orgel oude kerk (collectie A.J. van Dijk)

Het "derde" orgel

Dit orgel is in 1974 gebouwd door Vierdag uit Enschede. Het meeste pijpwerk, gemaakt door pijpenmakerij Jean Devos uit Cureghem bij Brussel, is afkomstig uit het beroemde romantische Steenkuijlorgel (1900) van de voormalige Wilhelminakerk te Rotterdam.

Dispositie:

Hoofdwerk C-g^{'''}: Quintadena 16' Prestant 8' Roerfluit 8' Octaaf 4' Fluit travers 4' Superoctaaf 2' Mixtuur 4-5 sterk Cornet 2-5 sterk (vanaf a) Trompet 8' *Tremulant*

Rugwerk C-g^{'''}: Fluit douce 8' Prestant 4' Fluit 4' Nasard 3' Woudfluit 2' Terts 1 3/5' Scherp 3 sterk Dulciaan 8' *Tremulant*

Pedaal C-f[']: Subbas 16' Prestant 8' Bazuin 16' Trompet 8' (oorspr. 4')

Koppelingen HW + Ped. RW + Ped. Manuaal-koppeling.

Mechanische sleepladen. * Adviseur Lambert Erné.

De uitvoering van de nieuwe orgelkas is geïnspireerd op het eerste Veense orgel in de Noord-Nederlandse stijl. Historisch gezien jammer dat niet de hele reconstructie van de eerste orgelkas verwezenlijkt werd.

Bronnen:

Gemeentearchief Veenendaal

J. van Barneveld en H. Diepeveen, *Uit de geschiedenis van de Hervormde Gemeente van Veenendaal*, 1984.

A.C. van Grootheest, R. Bisschop en G.C. Groenleer, *Geschiedenis van Veenendaal*

H. Diepeveen, *De Oude- of St.Salvatorkerk*.

D. van Manen, *Een aanzienlijk vlek in 't Stichtse*.

M.H. van 't Kruijs, *Dispositie verzameling*, 1885.

Bert Wisgerhof, *Utrechts orgellandschap*

Ref. Dagblad, Digibron, Wikipedia, Reliwiki, DBNL

Kennismaken met Noortje van Hofwegen, de nieuwe archivaris

Kort voor de zomer van 2017 heeft de gemeente een opvolger gevonden voor Gert Groenleer. De HVOV is erg blij dat de gemeente een opvolger heeft benoemd. We vinden het belangrijk dat het Veenendaalse Gemeentearchief toegankelijk en bemenst blijft. We willen onze lezers daarom graag laten kennismaken met Noortje van Hofwegen, de nieuwe archivaris van Veenendaal.

Door:
De redactie

In de hal van het gemeentehuis wordt iedereen ontvangen door een vriendelijke baliemedewerker. Hij vraagt wat hij voor je kan doen. Na mijn antwoord: "Ik kom voor Noortje van Hofwegen", zegt de man na even nadenken: "Oh ja, onze nieuwe collega. Ik bel haar even."

Een paar minuten later staat ze voor mijn neus. Een jonge, vriendelijke en vrijmoedige dame die me voorgaat naar haar werkplaats onder het gemeentehuis.

We zoeken even naar de goede positie voor dit interview, maar nadat we die hebben gevonden, geeft Noortje weloverwogen antwoord op de volgende vragen.

1. Belangrijkste vraag... Archivaris zijn, dat is toch meer iets voor mensen op leeftijd? Iets voor mannen en vrouwen die voor een groot deel meegemaakt hebben wat in het archief is opgeborgen. Kortom... waarom heb jij gesolliciteerd naar deze baan?

Dat zou betekenen dat de archivaris van het Gemeentearchief van Veenendaal een paar eeuwen oud zou moeten zijn. Gelukkig voor het vak zijn er ook jongere mensen geïnteresseerd in het verleden. Ik ben altijd al erg geïnteresseerd geweest in geschiedenis en in archieven. Tijdens mijn studies Communicatie en Kunstgeschiedenis in Utrecht heb ik stage gelopen in het RKD (Rijksinstituut voor Kunst-historische Documentatie). Het RKD stelt zich ten doel om kennis, onderzoek en informatie over de kunst van Nederland toegankelijk te maken. In dit instituut in Den Haag heb ik de liefde voor het zorgvuldig in stand houden en ontsluiten van een archief opgevat. En het is nooit meer over gegaan.

Helaas is er niet zo heel veel werk te vinden in

deze richting. Toen mijn stages voorbij waren heb ik, na verschillende soorten vrijwilligerswerk voor het RKD, toch een betaalde baan gevonden in de communicatie. Ik werkte bij de gemeente Zeist. Een van mijn collega's in Zeist wees me kort geleden op deze vacature in Veenendaal.

Ik ben heel erg blij met deze kans. In dit werk verwacht ik echt al mijn talenten en interesses kwijt te kunnen. Juist omdat ik jong ben, zal ik proberen om ook op moderne manieren het archief van Veenendaal op de kaart te zetten.

2. Van wie ben jij er eentje? Of zoals we dan eigenlijk bedoelen: wat is jouw relatie met Veenendaal?

Wat ik kan vertellen is dat ik een dochter ben van Age en Inge van Amerongen, maar ik denk niet dat iemand hen zal kennen, want ik kom uit Den Dolder. Buiten een oom en een tante had ik tot voor kort nog geen relatie met Veenendaal. Ik doe mijn best om Veenendaal snel zo goed mogelijk te leren kennen.

3. Noortje, waarmee wil jij de Veenendalers helpen bij het levend houden van hun geschiedenis?

Het lijkt mij heel leuk om het verhaal van Veenendaal goed op de kaart te zetten.

De Veenendalers staan bekend om hun mentaliteit van gewoon doen en aanpakken. Dat zie je in de geschiedenis op verschillende momenten terug. Na de turf kwamen wol en sigaren en daarna heeft Veenendaal zich opnieuw herpakt en ontwikkeld tot wat het vandaag is. Daar heb ik nu al veel respect voor.

Ik wil juist in de combinatie van hedendaagse en pakkende communicatie en de geschiede-

nis van Veenendaal proberen om mensen te bereiken.

Neem bijvoorbeeld het initiatief Broodje Geschiedenis waarmee we tijdens een lunchvoordracht verschillende onderwerpen van de Veenendaalse geschiedenis op een toegankelijke manier onder de aandacht willen brengen. Iedereen is daarbij van harte welkom!

Noortje van Hofwegen in het archief. (Foto Noortje van Hofwegen)

4. Veenendaal heeft een bloeiende Historische Vereniging. Hoe stel jij je de samenwerking met Oud Veenendaal voor?

We werken al samen in het Historisch Informatie Punt in de cultuurfabriek. Het lijkt me goed om zoveel mogelijk op elkaar in te haken als de gelegenheid zich voordoet. Bij evenementen

zoals bijvoorbeeld het Gilbertjaar in 2019 is dat onmisbaar.

Ook zie ik veel kansen in een hechte samenwerking tussen alle partijen die zich bezig houden met de Veenendaalse geschiedenis. In de Cultuurfabriek, bij het museum, bij de Historische Vereniging en hier in het archief zijn veel enthousiaste mensen. Als archivaris wil ik steeds proberen om die partijen met elkaar te verbinden. Ook heeft het bestuur mij al gevraagd om volgend jaar een lezing te verzorgen voor een ledenbijeenkomst. Een verzoek waar ik zeker op in ga.

5. Wat is voor jou de belangrijkste eigenschap van een goede archivaris?

Je moet nieuwsgierig zijn en dingen op hun waarde weten te schatten. Vervolgens moet je die waarde vertalen en vertellen naar buiten toe.

6. Laatste vraag. Ben je fan van warme chocolademelk en kaneelbeschuitjes? Wat weet je van Lampegietersavond en andere Veenense gewoonten?

Ik leer elke dag bij, maar Lampegiet is het onderwerp van mijn eerste voordracht bij Broodje Geschiedenis. Ik heb me er dus al aardig in verdiept... en warme chocomel smaakt veel beter dan de saliemelk die heel vroeger werd geschonken.

Na het interview verlaat ik het archief en zoekt de lift langzaam terug naar de begane grond. Op de fiets bedenk ik met een glimlach: de lezers van Oud Veenendaal en de andere Veenendalers kunnen gerust zijn, ons archief is in goede handen.

Het begin van de bewoning in Veenendaal.

De bewoningsmogelijkheden in het zuidelijk deel van de Gelderse Vallei zijn nauw verbonden met de veenbedikking die dit gebied lange tijd bezat. De benodigde factoren om veengroei te bewerkstelligen waren overduidelijk aanwezig. Het gebied ligt ingeklemd tussen twee stuwwallen (de Utrechtse Heuvelrug en de Veluwe), die voor een grote toestroming van water zorgden.

Door:
Taeke Stol

De mogelijkheden om dit en al het andere water af te voeren waren echter beperkt. Het zuidelijk deel van de Vallei loosde op de Rijn. Dat gaf periodiek problemen, met name in het voorjaar wanneer het Rijnniveau hoog was door regen- en smeltwater. Het noordelijk deel van de Vallei loosde op de Zuiderzee en dat verliep naar verhouding veel minder problematisch. De stagnerende waterafvoer in het zuiden zorgde daar voor een sterke veengroei. Uiteindelijk was het veenpakket plaatselijk meer dan twee meter dik.

vielen samen met grootscheepse, systematische afgravingen van de venen of pogingen daartoe. De eerste systematische afgraving vond plaats in de 15^e eeuw. Vanaf 1473 werd de Bisschop Davidsgrift aangelegd. Daarbij werd gedeeltelijk gebruik gemaakt van een natuurlijke waterloop, de Kromme Eem. De nieuwe grift diende het veen te ontwateren en fungeerde tevens als vaart voor de turfschepen. De hele onderneming mislukte echter al snel, waarvoor vooral de onstabiele politieke situatie verantwoordelijk gesteld kan worden. In het midden van de zestiende eeuw werd een nieuwe poging ondernomen. Deze slaagde wel, mede omdat de eenheidsstaat van Karel V een voldoende mate van rust met zich bracht.

Turf is vaderlandsche brand. Stook haar niet te veel, van den grond waarop gij woont, is de Turf een deel. (collectie Historische Vereniging Oud Veenendaal)

Bewoning

Een dergelijk drassig veengebied was uiteraard niet erg aantrekkelijk voor intensieve en continue bewoning. Het is dan ook begrijpelijk dat de bewoning hier pas in een laat stadium is begonnen. De eerste vestigingen van mensen

Feestje

In de literatuur heeft men lange tijd de bewoning in Veenendaal laten aanvangen in 1549. Beslissend daarvoor werd geacht dat in dit jaar Karel V aan de Antwerpenaar Gilbert van Schoonbeke octrooi verleende om enige venen in deze omgeving af te graven. In 1949 werd daarom feestelijk het 400-jarig bestaan herdacht. Niet iedereen bleek bij nader inzien gelukkig met 1549 als stichtingsjaar. In de zeventiger jaren van de vorige eeuw ontspoon zich in de het dagblad *De Vallei* een stevige pennenstrijd. Enkelen wensten het begin van de aanleg van de Bisschop Davidsgrift in 1473 als aanvang van de bewoning te beschouwen, een gedachte die overigens niet origineel was. Een nieuw feest lag in het verschiet: het 500-jarig bestaan in 1973. De toenmalige burgemeester van Veenendaal gaf als zijn mening dat men destijds 1549 had gekozen "om eens een feestje te kunnen bouwen". Niet iedereen nam hem deze uitspraak in dank af. Met de toename van kennis over dit gebied zijn de opvattingen

Turfgravers aan het werk aan het Beneden-eind, circa 1917 (collectie Hennie Henzen)

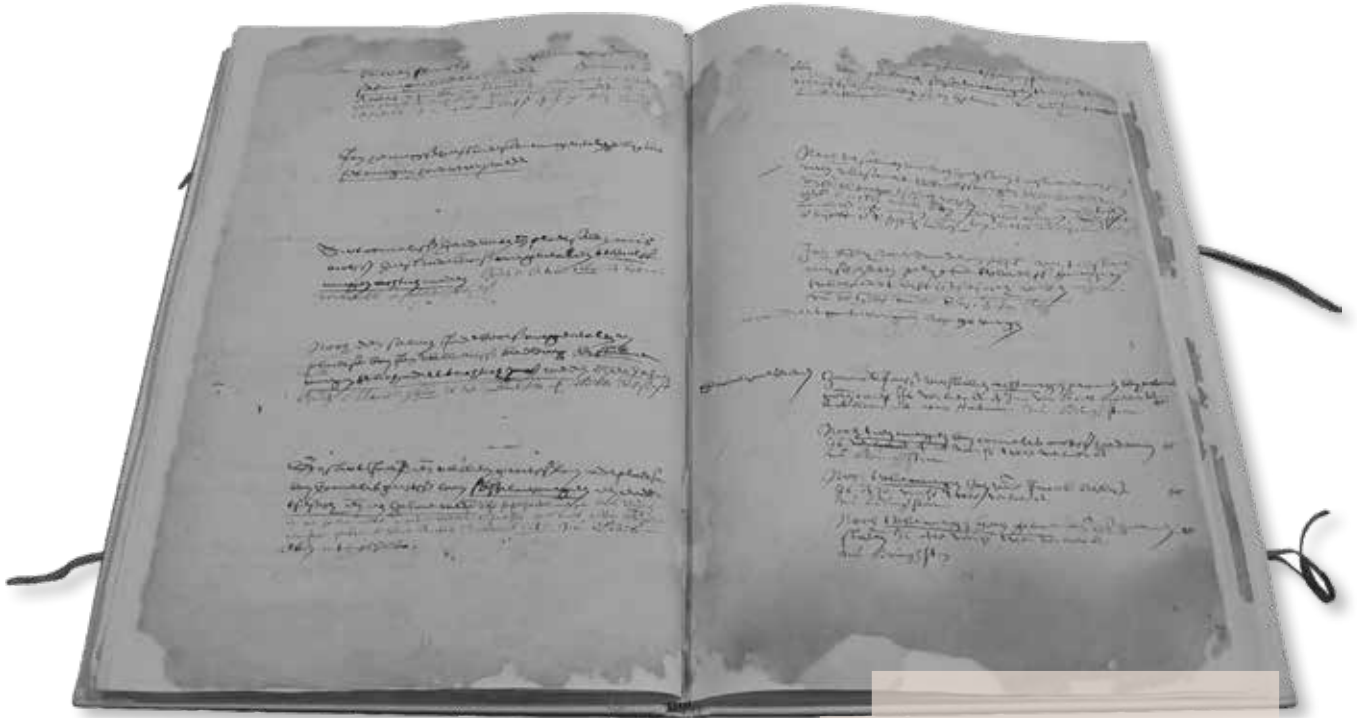
in de literatuur wat genuanceerder geworden. Ik zal op deze discussie hier niet ingaan, maar wil me beperken tot de algemene opmerking dat het aanvangen van het graven van een grift of de verlening van een octrooi niet identiek te stellen zijn met het begin van bewoning en zeker niet van continue bewoning. Met deze laatste opmerking valt 1473 als stichtingsjaar al direct af. Het probleem in het zuidelijk deel van de Gelderse Vallei is dat onze kennis uiterst gering is. Primair onderzoek is nauwelijks op een samenhangende wijze verricht, ondanks dat archiefmateriaal tamelijk ruim voorhanden is. Om te achterhalen wat zich in werkelijkheid sinds de vijftiende eeuw hier heeft afgespeeld, bestudeer ik al enige tijd deze archieven. Een aantal resultaten zullen hier summier aan de orde komen. Ingegaan zal worden op de octrooien voor vervening die in het midden van de zestiende eeuw verleend werden en op de gebieden waarop deze concessies betrekking hadden. Besloten wordt met enkele opmerkingen wat dit alles kan betekenen voor onze kennis over de bewoning in dit gebied.

De octrooien voor vervening

De hiervoor geschetste waterstaatkundige tweedeling van de Vallei – het noorden lozend op de Zuiderzee, het zuiden op de Rijn – had gevolgen voor de vervening. De afzetgebieden lagen vrij ver verwijderd. Turf dient dan als volumineus product per schip vervoerd te worden, wil de exploitatie rendabel zijn. Wij zien dan ook dat er twee turfvaarten aangelegd werden: één naar het zuiden en één naar het noorden. De

veeneigenaren in het zuiden - de zogenaamde veengenoten – kregen in 1546 van Karel V octrooi om de verlande Bisschop Davidsgrift te herstellen en deze door te trekken tot zowel in de Gelderse als in de Stichtse venen. Voor de keizer zelf was de doortrekking ook interessant, want hij bezat veel veengronden aan de Stichtse kant. Deze werden nu ontsloten en konden afgegraven worden. De waarde van zijn gronden steeg daardoor aanzienlijk.

De keizer was echter maar een van de vele veengenoten die hier grond bezaten. Iedere veeneigenaar kon tot een bepaalde datum in 1547 grond 'aanbrengen'. Daarna zou dat gedurende 25 jaar niet meer zijn toegestaan. Op basis van de grootte van de aangebrachte gronden diende contributie betaald te worden. De hoogte van de contributie werd jaarlijks vastgesteld. Met deze gelden werd de aanleg en het onderhoud van de turfvaarten, schutten, sluizen en dergelijke bekostigd. Alleen turf die gegraven was in aangebrachte gronden mocht via de grift vervoerd worden. Iedere contribuerende veengenoot kon zelf bepalen wanneer hij ging vervenen en in welk tempo. In de tweede helft van de vijftiende eeuw zag het landschap er dan ook zeer divers uit: alle stadia van vervening kon men hier aantreffen. Maar ook onvervende landen waren aanwezig: omdat de eigenaar nog niet tot vervening overgegaan was of omdat deze grond niet "contribuerend" was.

Gilbert van Schoonbeke

De ontwikkelingen in het noordelijk deel verliepen op dezelfde wijze, althans tot op zekere hoogte. Ook hier was het graven van een afvoerkanaal een eerste vereiste. Karel V gaf hiervoor octrooi aan Gilbert van Schoonbeke, die samen met een aantal vennoten de zaak aan ging pakken. Het kanaal werd in snel tempo aangelegd. Het tracé heet momenteel gedeeltelijk Woudenbergse Grift, maar stond vroeger bekend als Schoonebeker Grift. Het mocht uiteindelijk overeenkomstig het octrooi doorgetrokken worden tot het Grote Venlo, tot in de venen van de keizer bij Prattenburg.

De keizer verleende dit octrooi in Brussel op 31 maart 1550. Het is dit octrooi dat tot bewijs diende voor de stichting van Veenendaal. Het jaar 1549 is in ieder geval onjuist, omdat men dan verzuimt de in Brussel gehanteerde Paasstijl om te zetten in de Nieuwjaarsstijl. Om te weten te komen in hoeverre dit octrooi toch aanleiding gegeven kan hebben tot de stichting van Veenendaal, dient het concessiegebied nader bekeken te worden. De compagnie van Van Schoonbeke c.s. kreeg toestemming om enige honderden morgens veen aan te kopen en de daarvan komende turf af te voeren via de nieuw te graven vaart. Het enige dat in 1550 zeker was, was dat de compagnie tweehonderd morgen veen van de keizerlijke domeinen ging pachten om deze af te graven. De helft daarvan lag in de Ginkelse venen, de andere helft bij het al genoemde Prattenburg. Ik zal hier alleen ingaan op de laatste honderd morgen,

Legger van de morgentalen, 1638 (collectie Veenraadschapsarchief, Gemeentearchief Veenendaal)

omdat het andere deel te ver verwijderd ligt om van invloed te kunnen zijn geweest op de bewoning in Veenendaal. De honderd morgen bij Prattenburg bleken bij nadere opmeting er overigens slechts negentig te zijn.

Analyse

Via een vrij bewerkelijke analyse van een aantal bronnen kon dit blok gelokaliseerd worden. We zien dan echter dat dit blok aangesloten is bij het concessiegebied van 1546. Dit lijkt vreemd, maar is vrij eenvoudig te verklaren. In 1554 gaf Karel V namelijk toestemming aan Van Schoonbeke, op diens verzoek, om de turf uit het blok bij Prattenburg niet af te voeren via de Zuiderzee, maar via de herstelde Bisschop Davidsgrift en de Rijn. De veengenoten stemden na enig gepruttel hiermee in. Daarmee was de Antwerpse compagnie met deze negentig morgen een van de contribuerende veengenoten geworden. De turf uit dit blok mocht echter uitsluitend via de Bisschop Davidsgrift afgevoerd worden. Een verbinding maken met de grift van het octrooi van 1550 was niet toegestaan. De waterstaatkundige tweedeling van de Gelderse Vallei bleef daardoor bestaan.

Nu bekend is waar deze negentig morgen zich bevonden, wordt het tijd de blik te richten op de bewoningskern Veenendaal. De locatie van de kern ligt zeer voor de hand. Ze ligt bij het punt waar de Bisschop Davidsgrift zich in tweeën

splitst: de verlengingen die in het octrooi van 1546 omschreven waren. Bij deze splitsing kwam een schut te liggen: het Zwaluwstaartschut. Tevens lag dit punt zeer centraal in het hele te vervenen gebied. Tenslotte was er nog een fysieke factor: de aanwezigheid op korte afstand van een zandheuvel, waarop makkelijk gebouwd kon worden. Deze heuvel – de Kleine Venlo – wordt beschouwd als een stuwwalrestant, net als de noordelijk gelegen Grote Venlo en de Emminkhuizenberg. Het is dan ook logisch dat hier de verzorgende beroepen zich vestigden: herbergier, schutmeester, smid en vele andere ambachtslieden. De attractie werd nog vergroot toen in de jaren zestig van de zestiende eeuw de kerk van de nieuwe parochie op de Kleine Venlo gebouwd werd. Vóór de kerk werd een marktplein aangelegd.

Dienen we bij het ontstaan van deze bewoningskern te denken aan invloeden van Van Schoonbeke? Welnee, we hebben deze man helemaal niet nodig. Bewoning in deze omgeving lag zeer voor de hand en heeft aanvankelijk spontaan plaatsgevonden. Pas bij de aanleg van kerk en markt is er sprake van wat sturing van bovenaf. Van enige extra invloed van Van Schoonbeke blijkt uit de bronnen niets. In december 1556 was hij overigens al op 37-jarige leeftijd overleden: tien jaar voor de officiële opening van de kerk.

De omzetting tot landbouwgrond

In het voorgaande is wat gezegd over de bewoning in de kern Veenendaal, maar zeker zo interessant is de bewoning in de turflanden er omheen. Voor de periode tijdens de vervening is daarover trouwens weinig bekend. Wat gebeurde er ná de afgraving? In de Verenigde Staten kennen we het verschijnsel van de “goldrush”, waarbij in korte tijd relatief grote nederzettingen uit de grond werden gestampt. Nadat het goud op was of de goudkoorts oververloor menig gebied weer even snel zijn bevolking als die er gekomen was. Volledig verlaten spooksteden waren het gevolg. De afgraving van de hoogvenen in Nederland kunnen we beschouwen als een “peatrush”. Centrumdorpen als Veenendaal verwerden echter niet tot spooksteden. Ze bleven bestaan als verzorgingskern van de overwegend tot landbouwgrond omgewerkte afgegraven landen. Een bekend voorbeeld hiervan zijn de Groninger Veenkoloniën met hun dalgronden. Hier volgde – althans in beginsel – de boer de vervener op de voet.

De turfgraverij verliep zeer systematisch in aaneengesloten blokken. De door de wijken ontsloten veengronden werden direct in hun geheel afgegraven. Verder gelegen venen kwamen in principe pas aan de beurt nadat de reeds ontsloten venen in het concessiegebied volledig verturfd waren. In het zuidelijk deel van de Gelderse Vallei verliep dit anders. Hiervoor heb ik er al op gewezen dat iedere veeneigenaar – iedere compagnie mogen we ook zeggen – zelf bepaalde wanneer hij ging vervenen en in welk tempo. Door het verspreide bezit ontstond daar een divers landschap waarin alle verveningsstadia verspreid voorkwamen. Ook het “aanmaken” van de afgegraven gronden verliep daardoor niet in keurig aaneengesloten blokken.

Legger der Morgentalen 1722 Werkgroep Genealogie Historische Vereniging Oud Veenendaal	
	- Dese vijf margen drie quartier verboekende ende overgeseth op Sander Slok , als het regt bij coop den 29 januari 1731 becomen hebbende en sulx op sijn versoek en presentie gedaen den 26 september 1731.
	Baart Hendriksz , twee margen.
65	Denselven Baart Hendriksz nog eene margen één quartier.
	Dirk Jansen Gaasbeek , twee margen eenhondert roeden.
65v	Theunis van Harn , eene mergen vijftig roeden.
	De weduwe van Hendrik Aelbertsen , viereenehalf margen.
	- Dese 4½ margen verboekende ende overseth op Cornelis Berentsz , als hetselve den 6 april 1722 van de kinderen ende erfgenamen van bovenstaende weduwe gecoft hebbende ende sulx op sijn versoek ende presentie gedaen den 31 januari 1724.
66	Hendrik Slok , viereenehalf margen.
	De weduwe van Hendrik Clasen , ses margen hondert vijftig roeden.
	- Dese ses margen 150 roeden verboekende ende overgeseth op Philippus Pielat , predicant in Venendaal, als in huwelijk hebbende Jasperina de Beijer , weduwe van Cornelis van Broekhuijsen , die het regt daarvan bij maeggescheyt den 29 september 1735 vercregen hebbende ende sulx op sijn versoek gedaen den 19 oktober 1735.
66v	Brand Morren , drie margen vijffentseventig roeden.
	- Dese drie margen vijffentseventig roeden verboekende ende overgeseth op de heer Philippus Pielat , predicant in Venendaal, als in huwelijk hebbende Jasperina de Beijer , weduwe van Cornelis van Broekhuijsen , die den eygendom daarvan bij maeggescheyt van dato den 29 september 1735 en sulx op sijn versoek gedaen den 19 oktober 1735.
	Frans Claasen , drie margen vijffentseventig roeden.
	- Dese drie margen 75 roeden verboekende en overgeseth op de heer Philippus Pielat , predicant in Vendaal Venendaal, als in huwelijk hebbende Jasperina de Beijer , weduwe van Cornelis van Broekhuijsen , die den eygendom daarvan bij maeggescheyt van dato den 29 september 1735 heeft vercregen ende sulx op sijn versoek gedaen den 19 oktober 1735.
67	Wouter van der Son , negen margen.
	Bastiaan Metman , ses margen eenenehalf quartier.
	- Dese ses margen eenenehalf quartier verboekende ende overgeseth op Jacobus van Langevelt , als het regt daarvan bij coop ende daerop gevolgd transport van 13 januari 1729 vercregen hebbende ende sulx in sijn presentie ende op sijn versoek gedaen den 4 oktober 1730.
67v	Wouter van der Son , ses margen eenenehalf quartier.
VALCKENAARSVEEN	
	Aartje en Ijda van Huijssum mitsgaders Harmannus Maarseveen yder voor eendarde part, tien margen één quartier.
	- Dese tien margen één quartier verboekende ende overgeseth op Jurien ende Jacobus van Langevelt mitsgaders Teunis Bieshaer yder voor eendarde part, als het regt daarvan bij coop ende daerop gevolg transport den 28 februari 1730 vercregen hebbende ende sulx op haer versoek ende in haer presentie gedaen den 4 oktober 1730.
102	

Legger der morgentalen 1722 (van de Werkgroep Genealogie Historische Vereniging Oud Veenendaal, collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Novale tienden

Een ingang om te achterhalen welke gronden aangemaakt waren, vormen de novale tienden. Deze tienden waren verschuldigd voor nieuw ontgonnen cultuurland. Als we aannemen dat er een positieve correlatie bestaat tussen het in cultuur brengen van grond en de vestiging van (agrarische) bewoning op deze gronden, dan vormen de novalia een indicatie voor de bewoning in het gebied buiten de verzorgings kern. De novalia dienden betaald te worden door de eigenaars of pachters van de grond en staan ook zo in de – schaarse – bronnen vermeld. Het weten wáár deze gronden lagen, is in dit verband dan ook essentieel.

Nemen we als voorbeeld de negentig morgen van Van Schoonbeke. In 1599 wordt er van dit blok gezegd dat het deels uitgegraven is, deels werd er nog verveend. Er was nog niets aangemaakt tot bouwland of weiland, wat

een langzaam proces was. Stapsgewijs werden kleine stukjes aangemaakt tot landbouwgrond. Het initiatief ging hierbij uit van de gebruikers zelf. Van een beleid van bovenaf, zoals dat in Groningen – althans op papier – bestond, was geen sprake.

Besluit

Het bovenstaande zal duidelijk hebben gemaakt, dat pas greep verkregen kan worden op de bewoning in turfwinningengebieden als de gronden van de eigenaren en pachters exact gelokaliseerd kunnen worden. Tevens dienen bronnen beschikbaar te zijn die licht doen schijnen op het aanmaken van de afgeveende landen, zoals de novalia. Aan beide eisen zal slechts in uitzonderingsgevallen volledig voldaan worden. In feite is over de ontginning van de Groninger dalgronden en de ontwikkeling van de bewoning daar nauwelijks iets specifiek bekend. Hetzelfde kan gezegd worden over de

elders in deze omgeving al wel gebeurd was. In december 1610 was het veen vrijwel weg. De toenmalige pachters verzochten of ze het land in cultuur mochten brengen, anders zouden de gronden “desert” blijven liggen. De Staten van Utrecht, als rechtvolgers van Karel V, stemden hierin toe. De pachters kregen gedurende enige jaren vrijstelling van het betalen van een aantal tienden. In andere afgegraven delen van de Gelderse en Stichtse Venen was het in cultuur brengen al eerder aangevangen. De beschikbare bronnen geven daarbij de indruk dat dit

Het Panhuis met brug. Op de voorgrond de Grift met een aak, die onder andere werd gebruikt voor het vervoer van turf. De man in de boot is Brand (IJsbrand) Demoet. Hij vervoerde turf van Achterberg naar Veenendaal, circa 1920 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

bewoning in Veenendaal en omstreken. Wel kan geconcludeerd worden, dat we de compagnie van Van Schoonbeke geen voortrekkersrol kunnen toedichten bij het ontstaan van de kern Veenendaal, noch bij de bewoning op het platteland daar omheen.

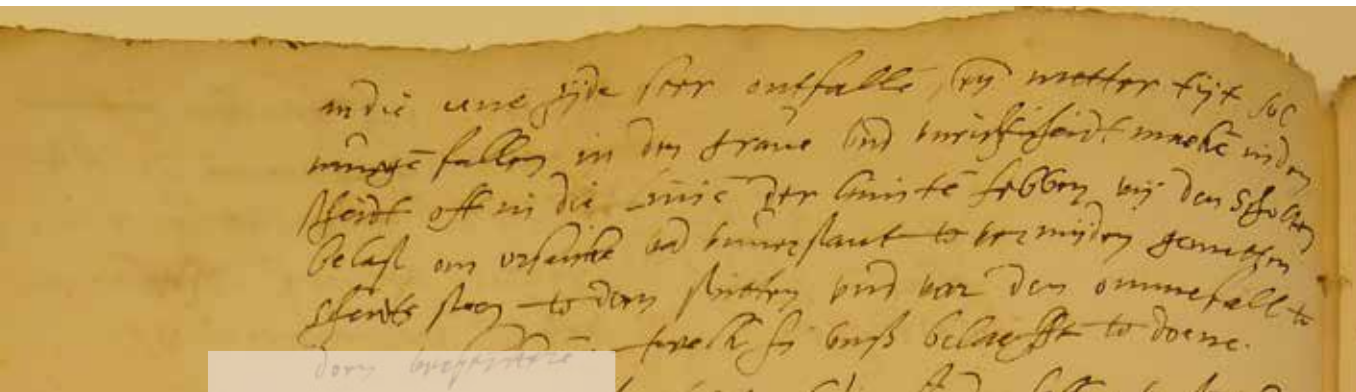
‘Een seer groete steen recht in die scheidinge’

In het Gelders Archief bevindt zich het verslag van de landmeter Evert van Schaik van 1545. Ik vond twee kopieën die ik allebei heb gefotografeerd. Een 'bijvangst' deze keer was een verslag, waar in potlood boven geschreven staat: *Zie Kaart (Alg. Verz.) no. 201.*

Het is een slordig geschreven verbaal uit 1599 dat niet is ondertekend en moeilijk leesbaar is¹. Het lijkt wel half Duits te zijn. Nou kwam de delegatie die het onderzoek uitvoerde uit Arnhem en omdat de land- en taalgrenzen toen niet zo scherp waren als nu, is dat niet zo verwonderlijk.

Ze zijn onverrichter zake 's avonds terug naar Wageningen gereisd en zijn de volgende dag teruggekomen, waar toen ook schout Van Ommeren aanwezig was. De genoemde Bernardt Kempinck was beëdigd landmeter van het vorstendom Gelre.

Door:
Jan de Vries

Afbeelding van een gedeelte van het verbaal, 1599 (collectie het Gelders Archief)

Tekst van het verslag:

Van den limiten int Veen tusschen 't furstendom Gelre ende 't Sticht van Utrecht.

Verbael van den ocular inspectie die genomen ijs bij Gerlich van der Capellen raedt und Garrit Kreinck Rekenmeester auf befeel des hoves und die van de Caemer Ao 1599.

Den 29 Majj A^o 1599 sijn Gerlich van der Capellen und die vorn. Rekenmr van Arnem mit Commissie als voren gereist tot int veen bij hebbende den lantmeether Mr Bernt Kempinck. Und overmits dat zij den scholten van Eede Celman van Ommeren int veen bescheiden [ontboden] sijnde niet en funden, hebben sij den dach niet bestendichs kunnen beginnen off verrichten, dan den einen hier den anderen dar vragende ons informirt so voel doenlick.

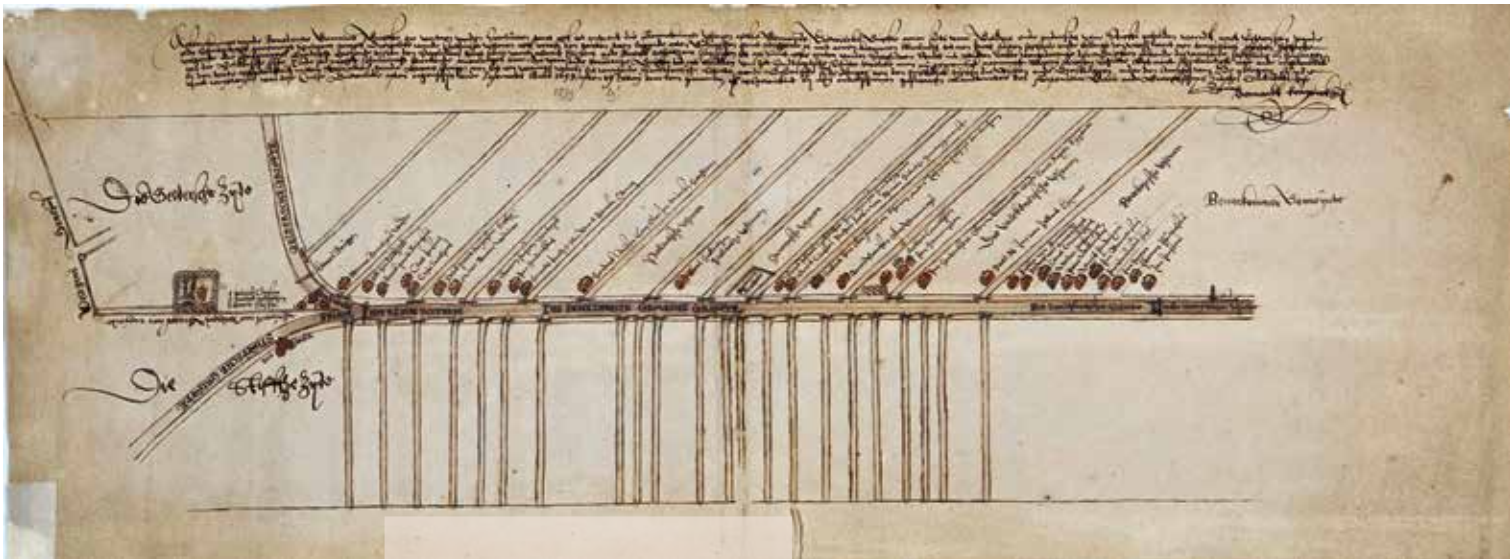
Den 30 sijn wij 's morgens tijtlick [vroeg] wider gekomen van Bennekom tot an die wijck schietende langes Thonij's Rijksens ende Grammajen hujs dar tegenover liggende. Ende van dar gekeert off gedrijt in die grifte und om des storms ende reegens wille niet so balde om 't besichtigen niet kunnen kommen. Und darna opwarts gaende van die Swaluwen stert na Veltgens Graven hefft die vorn. Kempinck sijn instrument gesett recht op den scheidt pael off grave besijden Jacob Feijten hujs dar nu in woontUnd geoogt hebbende langes die olde raijinge vanden voorsz Veltgens Graven tusschen 't vorn. Feijten guet und 't groete Venloe hefft men befonden dat die olde karte van za. Thomes Witroess gestelt te corrigiren was. Und hefft dieselve gebetert und gestelt op die linien als in dieselve carte te sehen.

Und boven die groete Venlo ligt ter sijden een seer groete steen recht in die scheidinge, und

also denselven steen die eerde in die eene zijde seer ontfallen, und metter tijt sol meugen fallen in den grave und onrichticheidt maeken in den scheidt off in die linien der limiten, hebben wij den scholten belast om orsaicke van onverstant te vermijden gemelten scheidtssteen te doen stutten und vor den ommefall te doen verseceren, twelk hij onsz beloefft te doene.

Omtrent 't vorsz Feijten huis sijnde, hebben uns Thonij's Rijksen die wel vertich jaren int veen hadde verkeert und Jacob Janssen noch langer, und anderen verklart, wie oick die scholtus und onderscholt, dat die vorn. Veltgens Grave van allen olden tijden over geweest die rechte scheidung tusschen Gelderlant und Utrecht, darop die Gelderschen und Stichtschen plegen te vergaderen und teeringe te halden als op den scheidt. Und dat van allen veenraeden ende inwoonderen ende nabueren daromtrent die gerurte graeve darvan oick van den olden voir orer tijt weer gerespectirt und gehalten, und bij niemanden daran getwivelt.

de Veltgens Graeff is de steen getekend. Onderaan Veltgens Graeff, staat ook een cirkeltje getekend. Dat moet er later ingetekend zijn, want dat is de steen die pas in 1622 is gevonden. Horizontaal staat ondersteboven geschreven 'Gruppel nae Veltgens Graaff aen raeijende'. Deze greppel werd ook wel de Abtsgrave genoemd. Op de plaats van de grenzen werden toen daadwerkelijk greppels gegraven. Halverwege de greppel ligt Jacob Feijtens hofstede. Op die plaats is later de Gelderse molen gekomen. In 1622 werd er opnieuw een onderzoek naar de grenzen gedaan. Daarvan is geen verslag bekend. Deze keer werd Bernardt Kempinck vergezeld door 'raeth ende momber' de heer Doctor Wijnant Everwijn. Bij dat onderzoek werd er weer een grenssteen gevonden. In het bijschrift op de kaart staat: ... *aldair op het blinde eckpunt van den krommen Elenboegh daer sich Veltgens Grave bekants noortwärts nae Lambert Janssens hujs ende hoffstede henaen is weijndende vooreirst befonden eenen seer grooten teicken steen*

Een gedeelte van kaart inv. nr. 4494 (collectie het Gelders Archief)

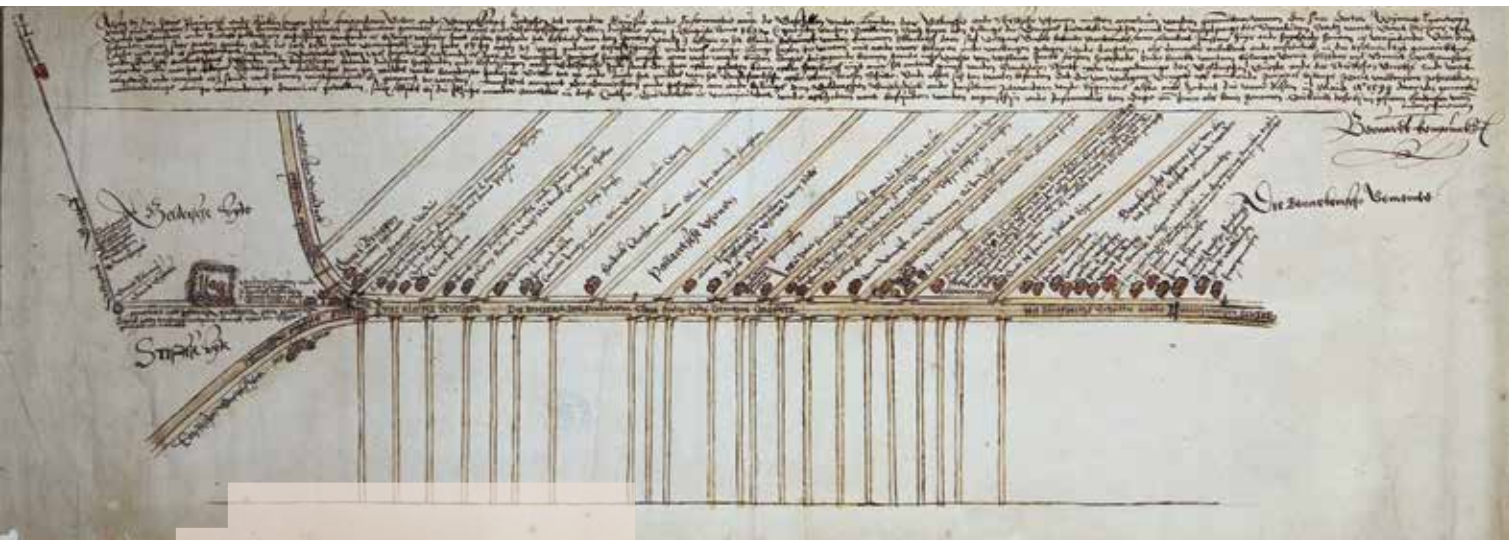
Er hoefde dus niet aan getwijfeld te worden dat de Veldjesgraaf de juiste provinciegrens was. Het verslag is nog veel langer, waarbij overal de juiste plaats van de grens wordt beschreven en er worden ook nog andere grenskwesties aangehaald.

De bevindingen moesten in kaart worden gebracht². De kaart is gedateerd 29 mei 1599 en vervaardigd door Bernardt Kempinck.

Alleen de huizen en bewoners aan de Gelderse kant zijn aangegeven. Links, halverwege

die ten tijde vande voermaels inden jare 1599 opten 29ⁿ Majj gedane besichtigingh, ende wel eenige lange jaren te vorens mit aerde was belopen ende verborgen gelegen, ende derhalven, als damaels onbekent ende onsienlick, in die t'selver tijt gemaickte carthe niet mede is aengeteickent worden. Dit is de steen die bij De Vendel heeft gelegen. Natuurlijk moest ook daar een kaart van worden gemaakt³.

Bij de horizontale greppel staat op kaart nummer 523, weer ondersteboven: 'Gruppel nae Veltgens Graaff aen raeijende' en daaronder; 'Scheit steen teiders Veltgens Graaff, offte den Scheits gruppel nu ontdekt'.⁴

Een gedeelte van kaart nummer 523, gedaateerd 1 augustus 1622, ook vervaardigd door Bernardt Kempinck (collectie het Gelders Archief)

De steen die in 1595 was gevonden staat hier ook op, en daarbij staat: *Affgefallen teijcken steen*'. Hij ligt op de hoek van de *'Velthuser stege*'.

Toen ik in de Rijnpost van 19 oktober 2016 het artikel van Martin Brink over de gevonden grote kei las, dacht ik: Hé zou dat de steen zijn die in het verbaal van 1599 genoemd wordt? Na informatie ter plaatse heb ik de coördinaten van de vindplaats bepaald en op een oude kaart ingetekend. Zie kaart rechts.

De plaats waar de grote steen in 1595 werd gevonden is niet precies bekend, maar moet in de buurt zijn van de plaats waar de kei nu ligt. De vindplaats is te ver van de plaats waar hij zou moeten liggen en ook is hij te zwaar, lijkt mij, om te kunnen omvallen. Ik heb overigens niet kunnen vinden waar de Veldhuizer steeg lag, waar hij op de hoek met de Veldjesgraaf (Nieuweweg) moet hebben gelegen. Dat hij in 1599 ook werkelijk is omgevallen staat niet in het verbaal. Overigens geloof ik niet dat de kei de steen van 1599 is.

Een gedeelte van Veenendaal in 1916⁵. Hierop zijn aangegeven de plaats van de steen die in 1622 werd gevonden (bij De Vendel), de plaats waar de kei werd gevonden en de plaats waar de kei nu is opgesteld.

Noten

- 1 Gelders Archief, 0370 Heren en graven van Culemborg, inv. nr. 6131.
- 2 Afteickeninge van de benedenste gemeine Griffte, 0124 Hof van Gelre en Zutphen inv. nr. 4494. Merkwaardig is dat de kaart (die voor origineel wordt gehouden) foutief is gedateerd op 19 mei 1699. Er ligt nog een kopie van deze kaart met inv. nr. 1320-002, die wel de juiste datering heeft van 29 mei 1599.
- 3 Afteickeninge van de benedenste gemeine Griffte, 0012 Gelderse Rekenkamer, inv. nr. 523.
- 4 Deze steen is ook te zien op de kaart van de Wegen en Watergangen omtrent Venendaal door Bernard de Roij van 1688, Gemeentearchief Veenendaal.
- 5 Internet. <http://www.topotijdreis.nl/> Topotijdreis: 200 jaar topografie.

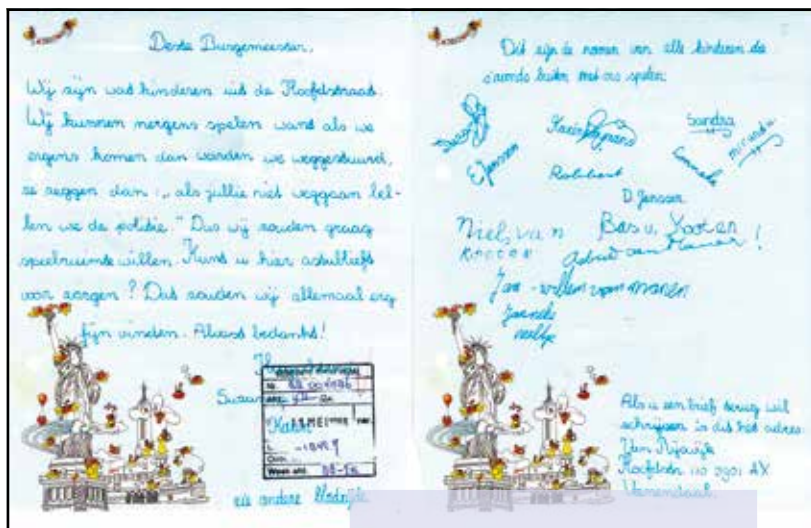
Uit het Gemeentearchief van Veenendaal

In het gemeentearchief bevindt zich 471 jaar historie van Veenendaal. Als medewerkers van het archief zijn we dan ook bevoorrecht dat we hier dagelijks mee mogen werken. Een van de mooie kanten van dit werk is dat je veel leert over allerlei onderwerpen. Stamboomonderzoek, bouwvergunningen, kunst in de openbare ruimte, predikanten, de Tweede Wereldoorlog: zomaar een greep uit de onderwerpen in een willekeurige week.

Door:
Janneke van den Berg en Noortje van Hofwegen

We mogen vaak delen in wat onderzoekers ontdekken. Veel is al bekend: over de turfwinning en de industrieën. Toch is er veel dat niet bekend is, omdat het nog nooit onderzocht is. Of omdat het iets heel kleins is, dat niet van belang is voor een groter verhaal. Maar het zijn vaak de kleine verhalen die ons een blik in het verleden gunnen. Zo kunnen we door één of twee documenten meekijken in de leefwereld van mensen.

was in de Hoofdstraat. Op andere plaatsen werden ze weggestuurd. Kon de burgemeester niet een speelruimte in de Hoofdstraat regelen? Het briefje werd opgenomen in de correspondentie, en de gemeentesecretaris stuurde netjes een brief terug dat het verzoek ontvangen was. De dienst Gemeentewerken moest eerst advies uitbrengen. "Gezien de functie en de ruimte van de Hoofdstraat is hier geen plaats voor een speelruimte", aldus de directeur. Hij adviseerde het college de kinderen te verwijzen naar de speelplaats aan de Beatrixstraat of het trapveldje aan de Brouwersstraat. Er werd nog een afwijzende brief naar de kinderen gestuurd, maar of ze die ontvangen hebben? Eén van de kinderen van toen is nu redactielid van Oud Veenendaal. Hij vertelde me dat ze nooit meer wat gehoord hebben...

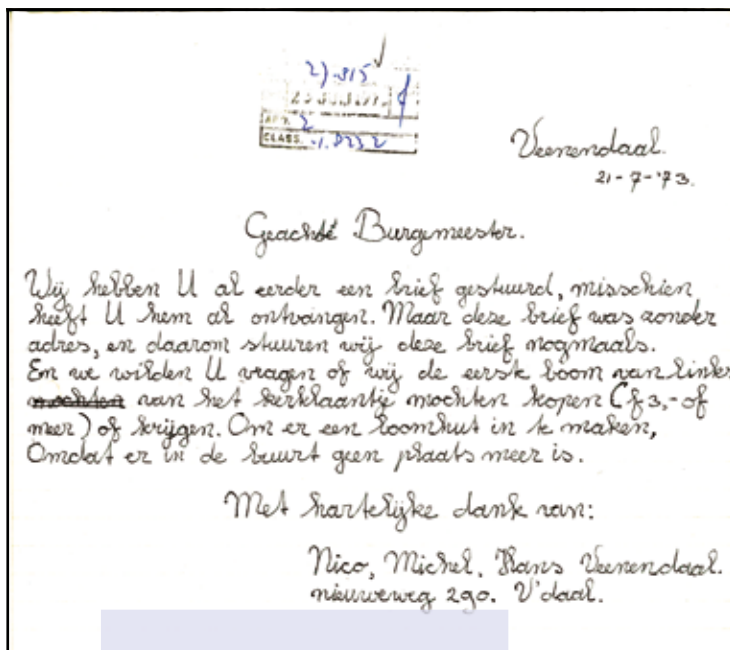
Brief van de kinderen die graag een speelruimte in de Hoofdstraat willen (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Zo moest ik recent iets opzoeken voor een collega over een kunstwerk bij een speeltuin. Hij had maar één brief nodig, maar daarvoor moest ik wel meerdere dossiers doorzoeken. Daarbij kwam ik een handgeschreven briefje tegen uit 1988 van een aantal kinderen uit de Hoofdstraat. Ze schreven een brief naar de burgemeester omdat er geen speelgelegenheid

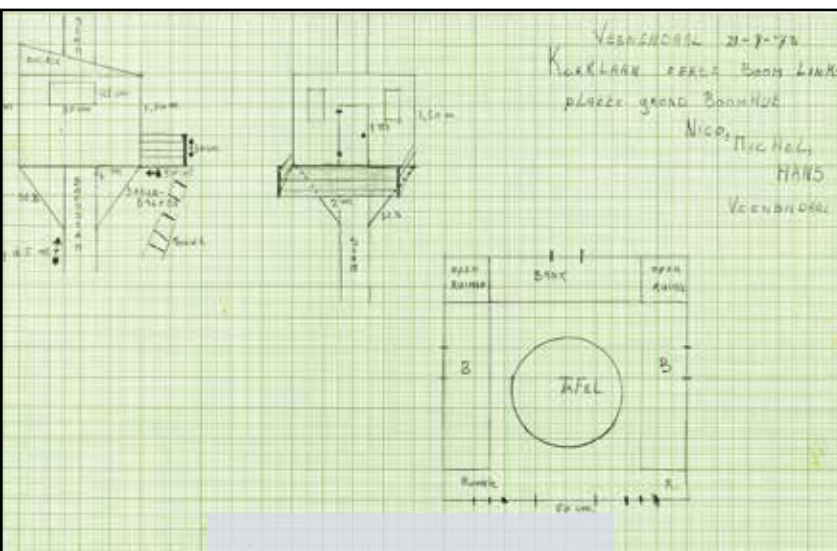
De kinderen uit de Hoofdstraat waren niet de enigen die zelf initiatief namen om speelgelegenheid te realiseren. In 1973 stuurden de broertjes Nico, Michel en Hans Veenendaal van de Nieuweweg een brief naar de burgemeester met het verzoek een boom aan de Kerklaan te mogen kopen voor het formidabele bedrag van 3 gulden.

Ze wilden er een boomhut in bouwen. En ze hadden zich goed voorbereid: bij de brief zit een bouwtekening met alle maten en afmetingen.

De brief werd in behandeling genomen, maar ook hier adviseerde de directeur van Gemeentewerken negatief. Hij somde een hele lijst met bezwaren op: de boom stond langs de openbare weg, de hut kwam over de weg te hangen, de boom zou beschadigd worden en de boom

Brief van de broertjes Veenendaal, waarin ze vragen of ze een boom aan de Kerklaan mogen kopen om een boomhut in te bouwen (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Bouwtekening van de boomhut aan de Kerklaan, 1973 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

was kwetsbaarder bij stormwind. Daarnaast was de vraag wie er dan formeel verantwoordelijk zou zijn als de kinderen gewond raakten. Hij wees ook op het feit dat de gemeente recent nog twee boomhutten had afgebroken. Het advies van de gemeentesecretaris aan het college bevatte nog de aantekening dat het een leuke afwijzing moest zijn, en vooral niet formeel. Zo gezegd zo gedaan, er werd een vriendelijke brief opgesteld met uitleg waarom het niet mogelijk was. "We vinden het jammer dat we het niet goed kunnen vinden, ook al omdat jullie het zo netjes van te voren hebben gevraagd (wat lang niet iedereen doet)." Aldus burgemeester en wethouders.

Bronnen

Archieven Gemeente Veenendaal 1942-1990, inv. nr. 5077
 Documentatiecollectie Gemeentearchief Veenendaal, map 37

Voor wie geïnteresseerd is in hapklare brokjes geschiedenis: het Gemeentearchief organiseert sinds kort lunchlezingen. Onder de noemer 'Broodje Geschiedenis' vertellen we u in een half uurtje het een en ander over een stukje Veenendaalse geschiedenis. De afgelopen twee keer hebben we het gehad over Lampegijtersavond en de schat van Tak, de komende tijd staan de volgende onderwerpen op het programma:

- Maandag 15 januari 2018:
Bernard van Kreeel
- Maandag 19 maart 2018:
De watersnood van 1855
- Maandag 14 mei 2018:
De bevrijding van Veenendaal

De lunchlezingen starten om 12.30 uur, duren maximaal 30 minuten en vinden plaats in de publiekshal van het gemeentehuis.

Wie herkent wie?

In het documentatiecentrum hebben wij inmiddels de collectie van D. Philips, dr. J.G. Thoomes en Rik Valkenburg gearhiveerd. In deze collecties zat een aantal foto's die wij in ons team niet konden benoemen, wij plaatsen een aantal van deze foto's in ons blad in de hoop dat onze leden ons verder kunnen helpen.

Door:
Hennie Henzen

Wij hebben nog meer foto's in onze collectie die wij graag voorzien van informatie zoals: wie staan er op de foto en waar of welk jaar was het. Inmiddels zijn er naast de vaste leden van de werkgroep ook een aantal vrijwilligers die ons helpen met het benoemen van de fotocollectie. Dit gebeurt in een ontspannen sfeer onder het genot van een kopje koffie en de nodige verhalen en anekdotes van en over Veenendaal. De foto's op deze twee pagina's hebben een nummer, het is de bedoeling dat u dit nummer vermeldt bij het doorgeven van de informatie, zodat wij dit niet verwarren met een andere foto. Van foto nr. 2 weten we dat deze van de HBS is en nr. 4 dat het zwemmers van VZC zijn maar niet wie er op staan Uw reactie graag per mail naar info@oudveenendaal.nl of per post aan Ineke van Schuppen, Eekwal 3, 3904 DL Veenendaal.

Impressie van Open Monumentendag en Dag van de Architectuur 2017

Ook in 2017 organiseerde onze werkgroep in samenwerking met het Architectuurcentrum een Open Monumentendag / Dag van de Architectuur. Voor het derde jaar op rij een prima samenwerking die resulteerde in een mooie dag met interessante objecten en gebouwen die waren opengesteld. Helaas was er door het wisselvallige weer wat minder belangstelling voor de buitenactiviteiten. Maar op plaatsen waar ook activiteiten binnen werden gehouden was de belangstelling goed.

Door:
Het bestuur

Ook de belangstelling voor ons documentatiecentrum was dit jaar heel groot. Een hele prettige bijkomstigheid was dat wij dit jaar veel nieuwe leden voor onze vereniging konden inschrijven.

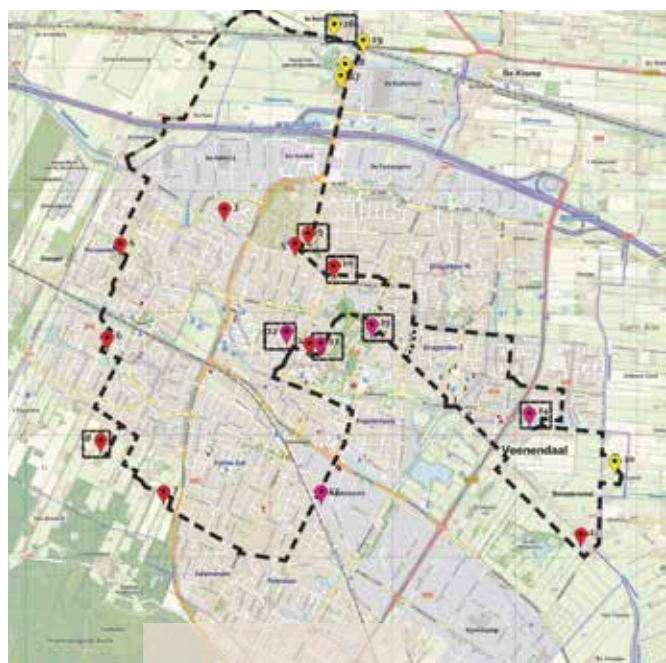
De foto-impressie geeft goed weer dat we een geslaagd weekend hadden in Veenendaal.

PechaKucha Night. Jos Beentjes spreekt de aanwezigen toe (foto Aart Aalbers)

De opening van de activiteiten was al op vrijdagavond in het Spectrum met een zogenaamde PechaKucha Night. Een aantal sprekers gaf in het kort uiteenlopende visies op het nieuwe hart van Veenendaal.

Iedere Open Monumentendag wordt er een fiets-/ wandelroute uitgezet. Ook dit jaar was dat weer het geval: een prachtige route langs oude en nieuwe monumenten en door prachtige stukjes natuur.

Het kaartje van de fietsroute

Dit jaar werd bijzondere aandacht geschonken aan de door Henk van Voskuilen gebouwde miniatuur van het kasteel Prattenburg. Voor deze speciale gelegenheid was de familie Van Asch van Wijck uitgenodigd om de vlag bij het kasteel te hijsen. Mevrouw Van Asch van Wijck deed dat met grote voortvarendheid.

Na de openingshandeling was er meer dan genoeg publieke belangstelling voor het prachtige 'kunstwerk' van Henk.

Op deze dag waren er diverse activiteiten in de cultuurfabriek waaronder het sigaren maken. Velen keken met enige nostalgie naar het handwerk dat zo veel jaren in Veenendaal

De maquette van kasteel Prattenburg in het museum (Foto Aart Aalbers)

werd gedaan. Wereldberoemd werd onder andere de 'bolknak' die gemaakt werd bij de Ritmeester.

Naast de vele activiteiten in de Cultuurfabriek waren ook de beide molens opengesteld waar heel veel te zien was. En niet te vergeten de fraaie orgelconcerten in de Oude Kerk en het optreden van het dameskoor Las CanTates.

Ook waren er de nodige buitenactiviteiten, zoals bij het park "de Oude begraafplaats" aan de Weverij, de rondleidingen bij het fort Buursteeg en de activiteiten voor groot en klein bij de Eekhoeve.

Al met al kunnen we, niettegenstaande de matige weersomstandigheden, terugzien op een hele mooie Open Monumentendag / Dag van de Architectuur.

Dank aan alle vrijwilligers voor hun grote inzet om er weer een geslaagde dag van te maken.

Sigarenmakers aan het werk in het museum (Foto Aart Aalbers)

Bij de Eekhoeve aan de Dijkstraat (Foto Aart Aalbers)

Oplossen van de kinderpuzzel bij de Eekhoeve (Foto Aart Aalbers)

'Museumstukken en meer'

Tijdens een goed bezochte ledenbijeenkomst van de Historische Vereniging Oud Veenendaal op 21 september 2017 presenteerde Martin Brink : “Museumstukken en meer”.

Door:
Ab van Kooten

Voorzitter Bert van den Bos heet de aanwezigen welkom. Fijn dat de zaal goed bezet is. De Historische Vereniging is gestart met een ledenwerfactie. De laatste weken zijn, mede door toedoen van Hennie Henzen, vijftig nieuwe leden ingeschreven.

Martin Brink, gedurende tien jaar bestuurslid van de HVOV, presenteert vanavond een aantal oude museumstukken aan de hand van diverse foto's.

Na de afbraak van de Panter sigarenfabriek bleven twee gebrandschilderde ramen behouden. Een ander geschenk aan het museum, via de fa. Van Schoonhoven, was de “schat van Tak”, tweehonderd gouden en zilveren munten, gevonden bij sloopwerkzaamheden van drie panden van Tak.

In het depot van het museum met een constante temperatuur van 18° staat onder meer een postbodekar. In de schatkamer van het museum zijn alle topstukken van het museum bijeen gebracht, zoals een oude aak en een sigarenmakerstafel. Het museum leidt zelf sigarenmakers op.

Voorts worden foto's getoond van de diverse veranderingen van de Hoofdstraat en foto's van de Scheepjeswolfabriek, van gedenksteden en belangrijke gebouwen. Een gedenksteen in het plantsoen aan de Stationssingel herinnert nog aan de watersnoodramp van 1855. Op 5 maart 2005 werd een vernieuwd monument onthuld, waarop ook de namen van elf omgekomenen staan.

Een gedenksteen aan het Stationsplein met namen van omgekomenen herinnert nog aan de oorlogshandelingen uit de Tweede Wereldoorlog.

Bij het zien van foto's van gebouwen komen ook herinneringen boven. Een bekend gebouw was de marechausseekazerne. In 1903 werd aan de Kerkewijk in Veenendaal een brigade marechaussee gestationeerd in verband met arbeidsonlusten (stakingsleider Van den Heuvel). In 1943 is de brigade marechaussee opgeheven door samenvoeging van de politie

en de marechaussee. Woningstichting Patrimonium is tegenwoordig eigenaar van het pand aan de Kerkewijk en heeft er woningen gesitueerd.

Het Julianaziekenhuis (1946) heeft zijn naam te danken aan het noodhospitaal dat in de Tweede Wereldoorlog gevestigd was in het textielmagazijn van de heer Van Beek aan de Julianastraat. Het geboortehuis van Kees Stip stond aan de Nieuweweg. Van hem zijn ook nog bepaalde dingen bewaard gebleven. Ook is er nog een foto van een maquette van het Badhuis (1941) van architect Van Kreel.

Martin Brink roept het busvervoer rond Veenendaal in herinnering: Wed. de Haas reed met *rode* bussen richting Utrecht, in tegenstelling tot de *groene* bussen van de NBM (Ned. Busvervoer Maatschappij) die richting Arnhem/Amersfoort reden.

Martin roept Henk Veld uit de zaal naar voren. Henk is oud-verslaggever van het Gelders Dagblad en vertelt over de veiling van de inboedel van de Scheepjeswolfabriek. Dat was een moeilijk moment voor de mensen die er werkten. Wanneer delegaties de fabriek bezochten, werden er vlaggen opgehangen en vlaggen overhandigd aan Henk Veld. Die vlaggen hebben sinds 1988 op zolder gestaan. Vermeldenswaard is de anekdote over het reclamebord van de Scheepjeswolfabriek waarop stond 'U vaart er wel bij'. Dit werd door de directie afgekeurd omdat de letters te klein waren.

Er wordt nog een collectie brieven getoond van soldaten aan het front. De Februaristaking in de Tweede Wereldoorlog kwam ook deze kant op. Iemand nam het affiche van de februari-staking mee naar zijn huis in de Fluitersstraat.

Tegen 22.00 uur bedankt Bert Martin, maar deze is nog iets vergeten. De bezoekers in de zaal die nog nooit in het museum geweest zijn, krijgen van Martin een museumkaartje. Bert overhandigt Martin een envelop en een boeket bloemen en sluit de vergadering.

Herdenking Harold Frederick Wakeman

Op donderdag 5 oktober 2017 vond de herdenking plaats van de 73e sterfdag van de Canadese piloot Harold Frederick Wakeman, die in 1944 neerstortte in de nabijheid van station Veenendaal De Klomp.

Het was een sfeervolle bijeenkomst op een wat stormachtige Algemene Begraafplaats aan de Munnikenweg. Wethouder Stroobos sprak de aanwezigen toe en de kinderen van de Johannes Calvijnsschool, die het graf hebben geadopteerd, zongen onder andere het Nederlandse en het Canadese volkslied. Een aantal leerlingen droeg een gedicht voor. Mevrouw Riki van Ekris vertelde over de herinneringen van drie meisjes uit De Klomp. Wij laten u delen in deze herinneringen.

Het was een zonnige dag op 5 oktober 1944 en de temperatuur viel mee, ongeveer 15°. Maar in de blauwe lucht, ook boven De Klomp, vlogen formaties geallieerde oorlogsvliegtuigen, meestal richting Duitsland. Tenslotte was het oorlog. Ook dichterbij waren er echter doelen, zoals de spoorlijn Utrecht-Arnhem, waar in de bocht van de Dokter Hoolboomweg nabij De Klomp lege treinwagons stonden. Maar dat wisten de geallieerde piloten niet. Het was bijna 13.00 uur 's middags toen een Engelse formatie Hawker Typhoons boven De Klomp verscheen en bommen liet vallen op de treinwagons. Maar toen gebeurde het en de verschrikte bewoners van buurtschap De Klomp zagen hoe het drama zich voor de Canadese Vliegofficier Harold Frederick Wakeman voltrok. Zijn toestel werd getroffen door een bom, die door zijn collega werd gedropt.

“Het gebeurde in de bocht van de Dokter Hoolboomweg”, wordt 73 jaar later door verschillende ooggetuigen verteld. De ooggetuigen waren ondermeer drie meisjes uit De Klomp van tien of elf jaar oud. Zij wisten te vertellen dat het vliegtuig boven een ander vliegtuig vloog en te vroeg een bom liet vallen. Deze kwam op het staartstuk terecht, zodat het toestel in brand vloog en neerstortte. Resten van het vliegtuig lagen her en der verspreid in de weilanden. De piloot, de 22-jarige Harold Frede-

rick Wakeman, afkomstig uit Weston, provincie Ontario, Canada, overleefde de crash niet. Zijn levenloze lichaam kwam op het wegdek terecht, nabij de Trapjesweg richting het viaduct.

“Wij woonden toen naast de Klompse School”, vertelt mevrouw Leppers-Schot (83) “en we moesten van onze ouders naar boven toen het gebeurde. Ik was ook bang, want overal liepen Duitse soldaten. Ik keek uit het bovenraam en zag de jongen liggen aan de wegwijk tussen onze boerderij en het schoolplein. Hij droeg een kaki overall en op het eerste gezicht kon je niets aan hem zien. Het was een vriendelijke jongen om te zien.”

Mevrouw Gerrie Steffers-Van Dijk (84) stond in de achtertuin van het ouderlijk huis aan de Veenendaalseweg en zag het gebeuren. “Het was een angstaanjagend gezicht toen dat vliegtuig van dichtbij neerstortte. Maar de piloten konden niet weten dat ze lege treinwagons bombardeerden, anders waren ze wel doorgevlogen.”

Mevrouw Ria Bos-van Ruijswijk (81) was ook ooggetuige. “Ik woonde op de hoek van de Jufferswijk toen het gebeurde. Wij liepen op straat en zagen de jonge Canadese vlieger liggen. Er stond een Duitse soldaat bij. Samen met mijn vriendinnen wilden we er met een boog omheen lopen, maar de Duitse soldaat zei: “Kom maar dichterbij, hij doet toch niets meer.” Later heb ik begrepen dat ze het lichaam hebben overgedragen aan de brandweer.”

Door:
Ineke van
Schuppen

De oorlogsherinneringen van meester Augusteijn. Een aanvulling

In *Oud Veenendaal*, maart 2017, zijn *de oorlogsherinneringen van meester Augusteijn*, bezorgd door Constant van den Heuvel, afgedrukt. Twee oplettende lezers, mevrouw H.K. Brouwer-Broekhuizen en de heer Z.H. Slik, hebben aanvullingen en correcties op de noten gestuurd. Met goedvinden van de heer Van den Heuvel geven wij deze rectificaties aan u door.

Door:
De redactie

- Op p. 18 kan het onderschrift van de foto van villa “De Spijker”, Kerkewijk 187, als volgt worden aangevuld: Er waren spijkers gestrooid, een Duits voertuig reed lek en de Ortskommandant besloot ter represaille een villa in brand te steken. De burgemeester bood zijn huis op de Markt aan. De Ortskommandant oordeelde dat het beter was om te kiezen voor de woning van de gemeentesecretaris, D. Blankesteijn, daar anders de halve Markt zou afbranden. De woning van de gemeentesecretaris, Kerkewijk 182, was een vrijstaand huis. De Veenendaalse brandweer moest de belendende percelen nathouden.
- Huize De Berk, genoemd in noot 2, is niet in 1933, maar in 1934 gebouwd in opdracht van de vader van mevrouw Van der Weerd, na het overlijden van ds. R.J. van der Weerd.
- Bij noot 7 moet het verwarrende zinnetje “en woonden op nummer 10” verwijderd worden. Het gaat hier over de ouders van meester Augusteijn. Zij woonden in Utrecht, zoals uit het verhaal blijkt.
- Ook in noot 9 staan woorden die geschrapt kunnen worden: ‘sigarenmaker’ en ‘Dijkstraat’. De heer Jan Broekhuizen woonde op Kerkewijk Zuid 18, Rhenen, nu Kerkewijk 204, Veenendaal. Hij was graficus van beroep. Eén van zijn vier dochters trouwde met Bertus van Hees, bekend van de muziekhandel op de Markt. Een andere dochter trouwde met Roel Brouwer van makelaarskantoor Brouwer en Van Burken.
- In noot 17 wordt Gerrit van Loo genoemd. Hij woonde met zijn vrouw op Bergweg 34, later omgenummerd naar 38, omdat toen op de plaats van een afgebroken boerderijtje een dubbel woonhuis werd gebouwd.
- De bedoelde Van Ginkel in noot 18 woonde met zijn vrouw en een broer achter mevrouw Van der Weerd in een boerderijtje, dat het laatst bewoond werd door de dochter van Van Ginkel met haar man, de heer Slok. Het boerderijtje is afgebroken en vervangen door twee villa’s.
- De buurman van de familie Augusteijn (noot 19) was niet dhr. Hendrikus Gerardus Heij, maar Paul Heij, getrouwd met Annie Slettenhaar. Hij was eigenaar van Setter Set, Setterlaine, een groothandel in textiel, na 1960 gevestigd aan de Laan der Techniek. Het pand is sinds vorig jaar onder andere in gebruik als Veenendaalhal.
- De in dezelfde noot genoemde ds. Smeenk werkte niet samen mét ds. Van Enk, maar deed veel werk vóór ds. Van Enk, omdat ds. Van Enk tijdens de Slag om Arnhem was ondergedoken bij mevrouw Van der Weerd.
- De in noot 23 genoemde Kokse school stond niet op de plaats van de ijzerwinkel van G.H. van Leeuwen, maar ernaast. Ook stond deze school niet op de hoek Hoogstraat/ Nieuweweg maar Hoogstraat/ Hoofdstraat (zie ook correctie op p. 21 van het maartnummer van *Oud Veenendaal*).

In naam der wet

Ergens tussen de Joodse synagoge aan het Verlaat en het café van Reintje Spin was de winkel van bakker Teunissen. Al vele jaren was hij de leverancier van ons dagelijks brood en mijn vader vond dat hij daar wel eens wat tegenover kon stellen. In die tijd was er nog geen riolering en had elk huis zijn eigen beerput.

Vader was de mening toegedaan dat hij langzamerhand wel eens rechten kon doen laten gelden op de fecaliën van de bakkersfamilie en deze goede man dacht aan zijn negotie en stemde toe in de transactie. Vader had de meststoffen nodig voor zijn land.

Op een zekere avond had pa een aak met drie hoge houten tonnen georganiseerd en daar kwam nog bij een halve hoge ton, een kruiwagen en een gierpuls. Aangezien de werkzaamheden 's avonds na tien uur moesten plaatsvinden, werd ook de stormlamp meegevoerd. En zo staken we van wal en voeren de Groeneveldse sloot uit naar de Vaart tot Joan aan de punt (hier kwamen de Vaart en de Grift samen). We rondden de punt en boomden verder de Grift door in de richting van de Mus-senfabriek. (Overigens, weet u hoe deze fabriek die naam kreeg? Een van de oervaders van de Van Leeuwens was zijn huis aan het bouwen en zittend boven op het dak zong hij luidkeels psalm 84 vers 2 "Zelfs vindt de mus een huis, o Heer...") (Informatie van mijn moeder).

Het was inmiddels hartstikke donker geworden en mijn vader reed ton na ton op de kruiwagen naar de kademuur en kiepte de inhoud naar beneden in de tonnen die in de aak stonden. Op een bepaald ogenblik vroeg mijn vader: "Zie je niks?" en hij wees in de verte. Ja, nu zag ik ook wat. In de verte in het valse licht van een eenzame gaslamp van de zedelijkheidsverlichting glinsterden glimmende knopen. Politie!!! "Ik heb hem allang in de gaten", zei mijn vader, "laat maar komen, er is niks aan de hand, jongen." De glimmende knopen verdwenen achter een muur, maar kwamen steeds dichterbij. Tot op een moment dat mijn vader een ton leeg kiepte over de kademuur was hij daar.

"In naam der wet. Waar zijn WIJ hier mee bezig?"
"WIJ zijn nergens mee bezig. IK ben hier bezig.

Jij loopt alleen maar een beetje te springen."
"Je bent op heterdaad betrapt. Mee naar het bureau."

Het was de veldwachter die Kôrfie genoemd werd in vol ornaat met de platte zaklamp op zijn borst en een sabel opzij.

"Leuter toch niet man, wat is de aanklacht?"
"Je vervuilt de Grift, het is verboden alles maar in het water te gooien. Allé mee!"
"Licht hem effe bij", zei mijn vader en ik nam de stormlamp en liet Kôrfie over de rand kijken naar de tonnen in de aak.
"Ik hou je in de gaten", zei de Kôrf en verdween als een brok beledigde waardigheid.

Jammer, want dit had een gloriëdag voor de veldwachter kunnen zijn. Hij had namelijk nog wat te vereffenen met onze pa. Er was een tijd dat hij nog wat trachtte te verdienen met het uitventen van groente met een handkar, waaronder een trekhond liep. Nu was er een politieverordening waarin stond dat bij een hondenkar moest zijn: ..ene nap, kom of schotel waarmee het trekdier bij tijd en wijle gedrenkt kon worden hetzij met pomp-, regen- of slootwater. Kôrfie had pa staande gehouden en zag nergens "ene nap, kom of schotel" en dus trok hij zijn boekje en potlood sprak: "In naam der wet, pik ik heb je" en stelde de stereotype vraag: "Waar zijn wij hier mee bezig? Wat heb jij hierop te zeggen, koopman?" "Niks", zei vader, maar hij trok tussen de uien en winterpenen een witte emailen pispot met een blauw randje langs de bovenzijde tevoorschijn en wel een van zeuve zeksels die mijn moeder ooit van Dick Quint gekocht had die toen met galanterieën langs de deur kwam. Dick Quint, die later in de Zandstraat een zaak overnam van Ernst Hardeman die een zaken(?)relatie had gehad met Dien Boers en lang nadat zij ter aarde was besteld aan de Munnikenweg nog de slogan voerde 'Houd koers naar Dien Boers'.

Door:
Evert Brouwer
"Uit de bundel
Toen'tertijd"

Het laatste woord

In het vorige nummer nodigden wij u uit voor de Open Monumentendag / Dag van de Architectuur. Op 9 september jl. vond deze dag plaats. (Zie voor een impressie elders in ons blad). Op vrijdagavond 8 september was de aftrap voor deze dag in het Spectrum met een zogenaamde PechaKucha Night.

Door:
Het bestuur

Een zestal sprekers hield een betoog, ondersteund door foto's, over het nieuwe centrum van Veenendaal. Ieder had daar natuurlijk zijn eigen mening over, maar de kern in alle betogen was dat het nieuwe centrum rondom het huidige stadsstrand zou moeten ontstaan. Nu is er natuurlijk niets op tegen om een mooi centrum te laten ontstaan op die genoemde plek maar om dat nu direct het nieuwe stadshart te gaan noemen...

Waar wat ons betreft ook eens extra aandacht aan zou moeten worden geschonken is ons oude stadshart op en rondom de Markt. Prachtige foto's uit het verleden laten zien hoe mooi het op en rondom de Markt kan zijn. Vanaf deze

vraagt dat natuurlijk ook om een sterke vereniging. In ons vorige nummer was er dan ook de oproep om te proberen ons ledenbestand weer aan te vullen met nieuwe leden. Via ons blad, maar ook via sociale media werd een oproep gedaan nieuwe leden te werven. Gelukkig is die oproep niet zonder resultaat gebleven. Op en rond de Open Monumentendag konden al rond de vijftig nieuwe leden worden ingeschreven en natuurlijk gaan wij daar graag mee door. Zoals op de brochure te zien is liep de ledenwerfactie officieel tot 1 november 2017. Maar natuurlijk is er geen enkel bezwaar tegen om ook na die datum nieuwe leden aan te melden. Wij zullen nieuwe leden een leuk geschenk cadeau doen, ook na 1 november 2017. We heten u graag welkom bij onze mooie vereniging.

Wij zien natuurlijk ook weer uit naar de komende ledenbijeenkomst. Dan begroeten we Hennie Henzen die al zo vele malen de foto-en filmavond op zo'n voortreffelijke wijze heeft verzorgd. Wij kijken nu al uit naar de nieuwe pareltjes die hij dit jaar weer heeft ontdekt. Het zal vast een heel mooie en verrassende avond worden. We hopen elkaar dus weer te zien op:

De Hoofdstraat omstreeks 1980 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

plaats dan ook een warm pleidooi om de Markt weer zoveel mogelijk in oude glorie te herstellen. Natuurlijk zal dat de nodige investeringen vragen, maar zoveel is er in het verleden niet geïnvesteerd in het behouden van historie in Veenendaal. Mag er dan eindelijk eens een keer geld worden uitgetrokken om een stukje historie weer in oude luister te herstellen. We moesten er met elkaar maar eens voor gaan.

Als we het bovenstaande van de grond zouden willen krijgen met inzet van onze vereniging

- **Donderdag 14 december 2017**
- **Ledenbijeenkomst HVOV**
- **Hennie Henzen**
Foto's uit de jaren 60 en 70
- **Eltheto, Fluitersstraat 2**
- **Aanvang 19.45 uur**
- **Inloop vanaf 19.15 uur**
- **Toegang gratis**

De geplande data voor volgend jaar zijn inmiddels ook bekend.

We noemen ze hier alvast zodat u ze in uw agenda kunt noteren: 15 maart, 21 juni, 20 september en 13 december 2018.

Onderstaande uitgaven zijn verkrijgbaar bij Albert Hempenius, Kees Stipplein 52, 3901 TP Veenendaal, telefoon 0318 51 38 79 en bij het documentatiecentrum van de vereniging (zie voor het adres binnenzijde voorblad). Alle prijzen zijn exclusief verzendkosten.

- Werkgroep Dialect, veldnamen, straatnamen en bijnamen, *Veldnamen in Veenendaal* (80 pagina's met drie tekeningen)
Prijs: € 19,95

- Werkgroep Dialect, veldnamen, straatnamen en bijnamen, *Bewaord van vroger... Taol in 't Vèèn: uitschelle en dialekwoorde*; een overzicht van Veense uitschellen en bijnamen en een Veens woordenboek in één uitgave (176 pagina's)
Prijs: € 14,95

- dr R. Bisschop, *Een tweeling zelfstandig. Stichts en Gelders Veenendaal in de Bataafse-Franse tijd 1795-1813* (62 pagina's)
Prijs: € 4,50

- dr R. Bisschop, G.C. Speelpenning en T. Stol, *Het veen, de veenraden en het Veenraadschap. De historische wortels van de gemeente Veenendaal, toegelicht aan de hand van oude teksten 1546-1847* (152 pagina's; leerboek paleografie)
Prijs: € 9,-

- Werkgroep Genealogie, *Leggers van de Morgentalen der Geldersche en Stichtsche Veenen - deel 1* (176 pagina's; transcripties van de registers met namen van eigenaren en pachters van veengrond 1618-1722; met indexen en veel voor genealogen en andere onderzoekers interessante gegevens)
Prijs: € 12,50

- Werkgroep Genealogie, *Leggers van de Morgentalen der Geldersche en Stichtsche Veenen - deel 2* (200 pagina's; transcripties van de registers met namen van eigenaren en pachters van veengrond 1751-1791; met indexen en veel voor genealogen en andere onderzoekers interessante gegevens)
Prijs: € 12,50

- J.C. Meeuse, *De laatste oorlogsdagen in Veenendaal* (24 pagina's; verslag van de laatste oorlogsdagen in Veenendaal weergegeven voor familie in Zeeland door J.C. Meeuse, onderwijzer te Veenendaal)
Prijs: € 1,60

- dr H. van 't Veld, *Canon van Veenendaal* (64 pagina's; de geschiedenis van Veenendaal bekeken door vijftig vensters die parallel lopen aan de nationale canon)
Prijs: € 17,50

- dr H. van 't Veld (red.), *Markante Veenendalers* (192 pagina's; zeventien scribenten schrijven de levensverhalen van 31 Veenendalers die door hun doen en laten indruk maakten op hun tijdgenoten en zo grote bekendheid genoten)
Prijs: € 14,95

- Gert Groenleer, *Veenendaal en de ramp van 1953* (32 pagina's)
Prijs: € 4,95

- A.C. van Grootheest en R. Bisschop (red.), *Geschiedenis van Veenendaal* (392 pagina's; overzicht van de geschiedenis van Veenendaal in al haar geleidingen)
Prijs: € 38,50

- A.C. van Grootheest, R. Bisschop en G.C. Groenleer (red.), *Geschiedenis van Veenendaal 2* (447 pagina's; overzicht van de geschiedenis van Veenendaal met veel aandacht voor de mensen)
Prijs: € 19,95

- Teus van Beek, *Wij groeiden op in Veenendaal. Herinneringen aan een samenleving die voorgoed voorbij is* (104 pagina's; over vriendschap in Veenendaal in de jaren dertig en veertig van de vorige eeuw)
Prijs: € 9,95

- Teus van Beek, *Terug naar het dorp. Veenendaal, het dorp dat een stad werd* (104 pagina's)
Prijs: € 9,95

- Paul A.M.J. Hageman, *'Noe eerst effe praote'. Herinneringen van een wolfabrikant uit Veenendaal. Naar het manuscript van Willem van Leeuwen (1880-1956)* (98 pagina's)
Prijs: € 9,95

- *Watersnoodramp 1855*, themanummer van *Oud Veenendaal* van januari 2005 (36 pagina's)
Prijs: € 3,-

- G.M.J. van Schuppen-Diepeveen, *Met vlag en wimpel. Kroniek van 100 jaar Oranjedag in Veenendaal* (36 pagina's)
Prijs: € 1,-

- Wout Jansen, *Een Gelders Verhaal. Meester Van de Westeringh en Gelders Veenendaal* (160 pagina's)
Prijs: € 9,95

- G.M. Muller, *De Grebbelinie. Wat er nog aan herinnert* (64 pagina's)
Prijs: € 9,95

- Jan van de Haar, *Wòne en winkels in de Straot* (28 pagina's; een beschrijving van de winkels die in de jaren vijftig in de Hoofdstraat waren gevestigd, met foto's en toelichting in dichtvorm en het Veens dialect)
Prijs: € 12,95

- D. van Manen, *Aartsvaders en aanverwanten* (222 pagina's; een systematisch overzicht van de oudste geslachten van Veenendaal)
Prijs: € 30,95

Historische Vereniging
Oud Veenendaal

